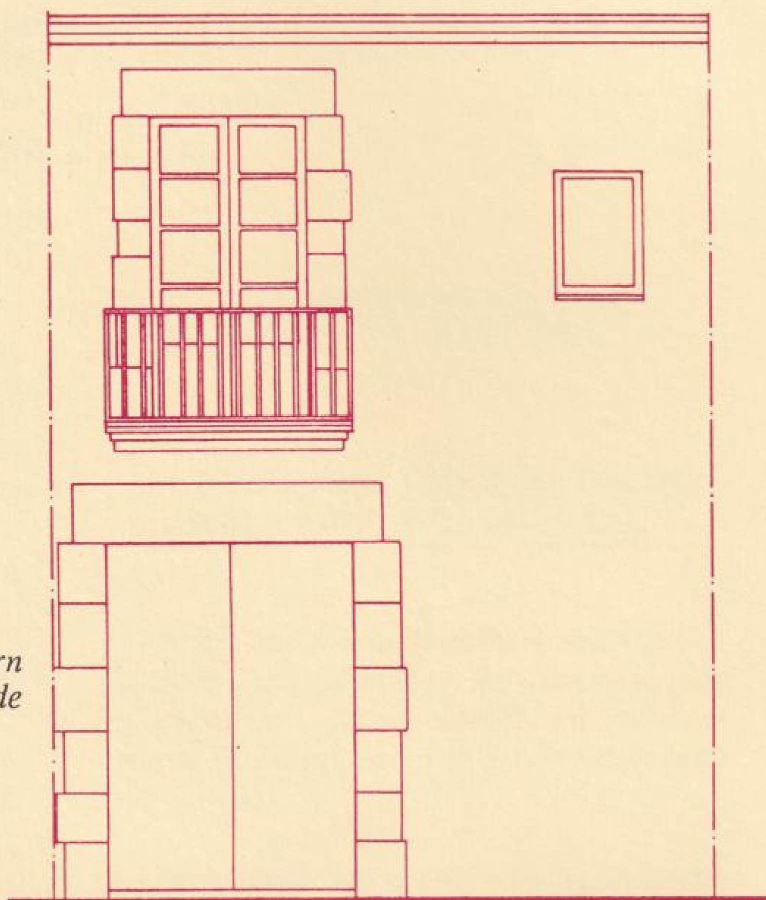

FULLS/35

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, juliol 1989

FULLS/35

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, juliol 1989

TAULA

Edita: MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
Composició i impressió:
Copisteria Castellà-c/Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col.laboració del
SERVEI D'ARXIUS DEL DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
i del
PATRONAT MUNICIPAL DE CULTURA DE MATARÓ

EDITORIAL

EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE LA CIUTAT DE MATARÓ

Un fet recent, l'enderroc de la casa Vendrell a la plaça Xica, edifici segle XVII inclòs al catàleg, ens obliga a parlar novament del Patrimoni Arquitectònic de la ciutat i de la seva conservació i salvaguarda.

Perquè aquest no ha estat un fet aïllat. Fa uns anys va ser enderrocat l'edifici de Can Baró (el cinema Modern) a la Riera. I hi ha hagut altres intervencions no gaire afortunades en edificis o ambients inclosos en el Catàleg del Patrimoni. I se'n veuen a venir d'altres.

Volem denunciar els *"interessats"* estats de ruïna -de ruïna provocada- de molts edificis catalogats, a l'expectativa de possibles enderrocs en profit d'operacions immobiliàries especulatives.

És ben cert que cal renovar la ciutat antiga, i, en conseqüència, demanem una política de restauració i rehabilitació coherent, activa i valenta, allunyada dels criteris ordenancistes vigents.

Pensem, ho diem una vegada més, que el Catàleg és encara avui una eina vàlida per a la salvaguarda del Patrimoni Arquitectònic.

En definitiva, voldríem una nova ciutat vella que, a través dels antics edificis conservats, permetés una lectura activa dels seus orígens.

ACTUALITAT

LA TOPOGRAFÍA MÉDICA DE MATARÓ Y SU ZONA, DEL METGE DR. ANTONI FRANQUESA I SIVILLA

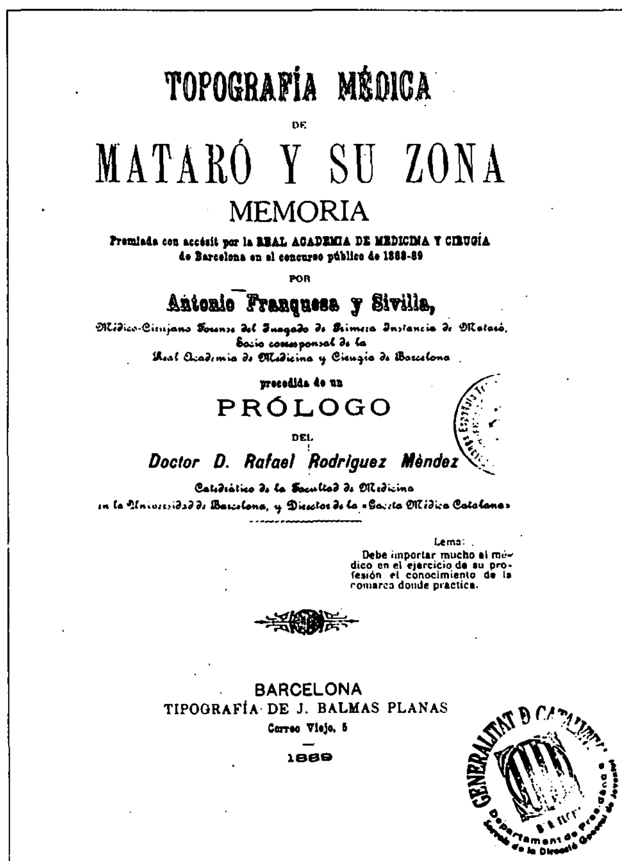
Publicada l'any 1889, ara fa cent anys, és una de les obres bàsiques per al coneixement de la ciutat de Mataró a la fi del segle XIX. L'oportunitat del centenari fa vàlida la seva valoració.

El llibre inclou la descripció completa de la ciutat i del terme, en provecho de la Higiene y la Medicina, com diu el pròleg.

Conté estudis del sòl, de les aigües superficials i subterrànies, dels camins i vies de comunicació, de climatologia i meteorologia, sobre els conreus i la pesca. També l'estudi de la flora i la fauna, redactat pel mataroní Dr. Joaquim Maria Salvañà, doctor en Farmàcia i membre de la Real Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona. I finalment un "Resum històric" de la ciutat, amb explicació detallada del sòl i subsòl de l'àrea urbanitzada, de la superfície de carrers i places, de les clavegueres, dels habitatges i de l'habitabilitat, dels edificis públics, religiosos i fàbriques, dels serveis urbans, i que acaba amb unes consideracions sobre el Pla d'Eixample del 1878.

El Dr. Franquesa, a partir del coneixement exhaustiu de la realitat geogràfica, física i humana de la ciutat, intenta de millorar la qualitat de vida dels mataronins. I la seva obra és un testimoni inqüestionable del Mataró del seu temps.

M. S. i P.

TOPOGRAFÍA MÉDICA
DE
MATARÓ Y SU ZONA
MEMORIA
Premiada con accésit por la REAL ACADEMIA DE MEDICINA Y CIRUGÍA de Barcelona en el concurso público de 1888-89
POR
Antonio Franquesa y Sivilla,
Médico-Cirujano Forense del Juzgado de Primera Instancia de Mataró, Socio corresponsal de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona
precedida de un
PRÓLOGO
DEL
Doctor D. Rafael Rodriguez Méndez
Catedrático de la Facultad de Medicina en la Universidad de Barcelona, y Director de la «Gaceta Médica Catalana»

Lema:
Debe importar mucho al médico en el ejercicio de su profesión el conocimiento de la comarca donde practica.

BARCELONA
TIPOGRAFÍA DE J. BALMAS PLANAS
Correo Viejo, 5
1889

OBITUARI

Tenim el sentiment de notificar als nostres lectors que l'historiador local i col.laborador nostre, Josep M. Colomer i Panadero va morir a Reus el 18 de maig proppassat, a l'edat de 80 anys.

Colomer s'havia especialitzat en l'estudi del segle XVI en tots els seus aspectes, i fruit d'una laboriosa recerca a fonts arxivístiques fou el seu treball *Mataró al mil cinc-cents*, amb el qual guanyà el Premi Iluro, 1967, de monografia històrica instituït per la Caixa d'Estalvis de Mataró.

En un altre aspecte, és de destacar la seva col.laboració a classificar i inventariar els fons de l'arxiu notarial de Mataró, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona, sota la direcció del sots-director d'aquest centre, Antoni M. Aragó. També sobresortí Colomer en la promoció dels lligams d'amistat i de relació mantinguts pels municipis de Mataró i d'Isla Cristina (Huelva). Com se sap, aquesta darrera localitat, antigament anomenada La Higuerita, fou fundada per pescadors de Mataró i el Maresme al segle XVIII.

MOSTRA DE FOTOGRAFIES

El passat dissabte dia 15 d'aquest mes de juliol s'inaugurà, a la Sala d'Exposicions de la Caixa Laietana, la mostra de fotografies "Àlbum de Records", fotografies inèdites del Mataró de començaments de segle realitzades per Ramon Ribas i Vicens i Joan Ribas i Bertran, presentades per Josep Maria Ribas i Prous, amb la col.laboració del Foto-Cine Mataró de la UEC.

Les imatges tenen un valor inqüestionable com a testimoni de la vida de la ciutat i són veritables documents històrics.

Les fotografies exposades han estat cedides al Museu Arxiu de Santa Maria per la família Ribas i Bertran.

Volem agrair públicament als Srs. Joan i Marià Ribas i Bertran, i Josep Maria Ribas i Prous la seva donació.

Acte inaugural de l'exposició "Àlbum de Records".
Fotografia Jaume Estapé

ESTUDIS

La sentència arbitral que publiquem a continuació fou descoberta per Josep M. Colomer en les seves recerques al fons notarial de Mataró, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona (1) i que teníem pendent de donar a conèixer. Serveixi la seva publicació com a homenatge al susdit historiador local recentment traspassat.

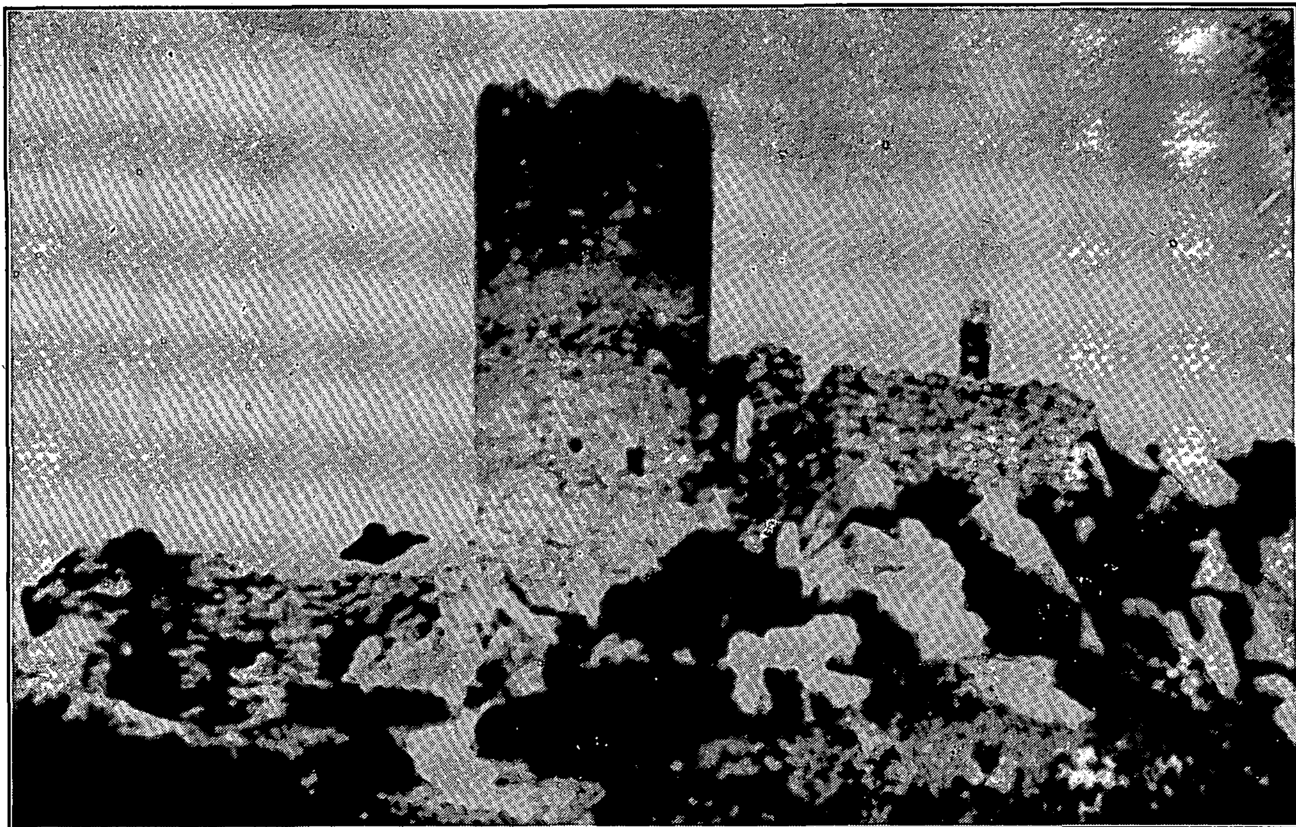
UN DOCUMENT INÈDIT SOBRE PERE JOAN FERRER

Un dels litigis que es promogueren entre Pere Joan Ferrer, senyor de les baronies del Maresme, i el consell de la vila de Mataró, fou la reclamació que el primer féu als jurats mataronins per a recobrar unes despeses que, segons ell, havia esmerçat en la custòdia i defensa del campanar i església de Mataró, no sabem en quina ocasió ni per quin motiu. El conflicte acabà amb una sentència arbitral dictada pel notari barceloní Jaume Mas, feta pública a Mataró mateix el diumenge 13 de febrer de 1473, segons transcrivim:

Los noms de nostre senyor Déu e de la sua beneyta mare humilment invocats.

Jo Jacme Mas, notari, ciutadà de Barcelona, àrbitre arbitrador loador e amigable composador per a entre lo molt mangnífich senyor mossèn Pere Johan Ferrer, cavaller, senyor de les Baronies del Maresme de una part, e los jurats de la vila de Materó de la part altre. Vist primerament lo compromís **verbo** *entre les dites parts en mi fermat e lo poder en aquell per ells dites parts a mi donat, vist en aprés la demanda feta per lo dit senyor als dits jurats en nom de la dita universitat ffeta, vistas aprés [les] excepcions e scuses per ells dits jurats a la dita demanda fetes, los sants quatre Evangelis davant mos huylls posats e per mi reverentment sguardats, per ço que lo meu juy e arbitració proceesca de egualtat, lo dia present e hora a les dites parts a hoyr la present sentència e arbitració assignats, sentenciu, pronunciu, arbitre e declar entre les dites parts e en llur qüestió en la forma e manera següent.*

E primerament obeint a la demanda feta per lo dit senyor als dits jurats e universitat ab la qual pretén que dits jurats e universitat li són obligats en donar a pagar [...] lliures per ell bestretes en la custòdia e guàrdia feta en lo campanar e sglésia de la dita vila de Materó del temps ençà que ell entrà com a Capità de la Magestat del Sr. Rey en Maresme de les quals a soles li són stades pagades .XXVI. lliures, a la qual demanda per los dits jurats és satisffet e pretès no ésser obligats en res, com creguessen haver pagat ja sens obligació e per fer ne complacència al dit senyor les dites XXVI. lliures, deduynt en açò moltes rahons de paraula. E com a mi, dit àrbitre e arbitrador, apparega assats clarament la dita universitat e los dits jurats en nom de aquella ésser obligada e obligats en la dita custòdia, emperò no en tanta quantitat com per lo dit senyor és demanada, per çò seguint més en aquestes coses via d.amigable composició que de dret privatiu, pronunciu, sentenciu e declar: Que los dits jurats e universitat sien tenguts a donar e pagar al dit senyor per tota la dita quantitat demanada ultra lo que ja han pagat vint lliures **Barchinone**, *d.ací e per tot lo mes de maig primer sdevenidor, totes dilacions e scuses a part pasades, en les quals .xx. lliures la dita universitat*

Torre d'Homenatge del Castell de Sant Vicenç o de Burriac.
Fotografia *"Monuments històrico-Artístics i bells paratges del Maresme"*.
Edicions Obra de St. Francesc. Mataró 1963.

condempna e aquelles al dit senyor adjudica ab la present.

En totes les altres emperò coses per lo dit senyor a la dita universitat demanades o que demanar pogués per causa de la dita custòdia e guàrdia del dits campanar e sglésia al dit senyor silenci perpetual impòs.

E per que.s deguda cosa que cascun treballant sia remunerat, per tant condempna cascuna de les dites parts en donar e pagar a mi per mos treballs hun parell de capons.

Retench me emperò poder que si en la mia present sentència e arbitració havie algunes coses scures o dubtoses dignes de interpretació o smena que aquelles puxe interpretar, corregir o smenar d.ací e per tot lo mes de maig e entretant tota hora que per les dites parts o alguna de aquelles ne sia request.

Lata et publicata fuit predicta arbitralis setencia per dictum discretum Jacobum mas, arbitrum et arbitratorem memoratum, sedentem more judicis judicans in quadam fenestra domus Jacobi Pedro dicte ville de Materone, die dominica XIII. ffebruary anno a nativitate domini M°CCCC° LXX tercio, presentibus et dictam sentenciam ferri postulantibus Francisco Mas àliag Roig, Johanne Mas et Salvatore Portell juniore duratis, et cetera, pro una parte, parte vero altera absente, ac presentibus eciam Bernardo Vilardell et Bartolomeo Català perochie Ecclesie beate Maria de Materone pro testibus ad hec vocatis specialiter et assumptis.

Així acaba la sentència, amb la qual tenim una mostra més de la tibantor que hi hagué moltes vegades en les relacions entre el consell de la vila de Mataró i el feudal del castell de Burriac.

† Josep M. Colomer

NOTES:

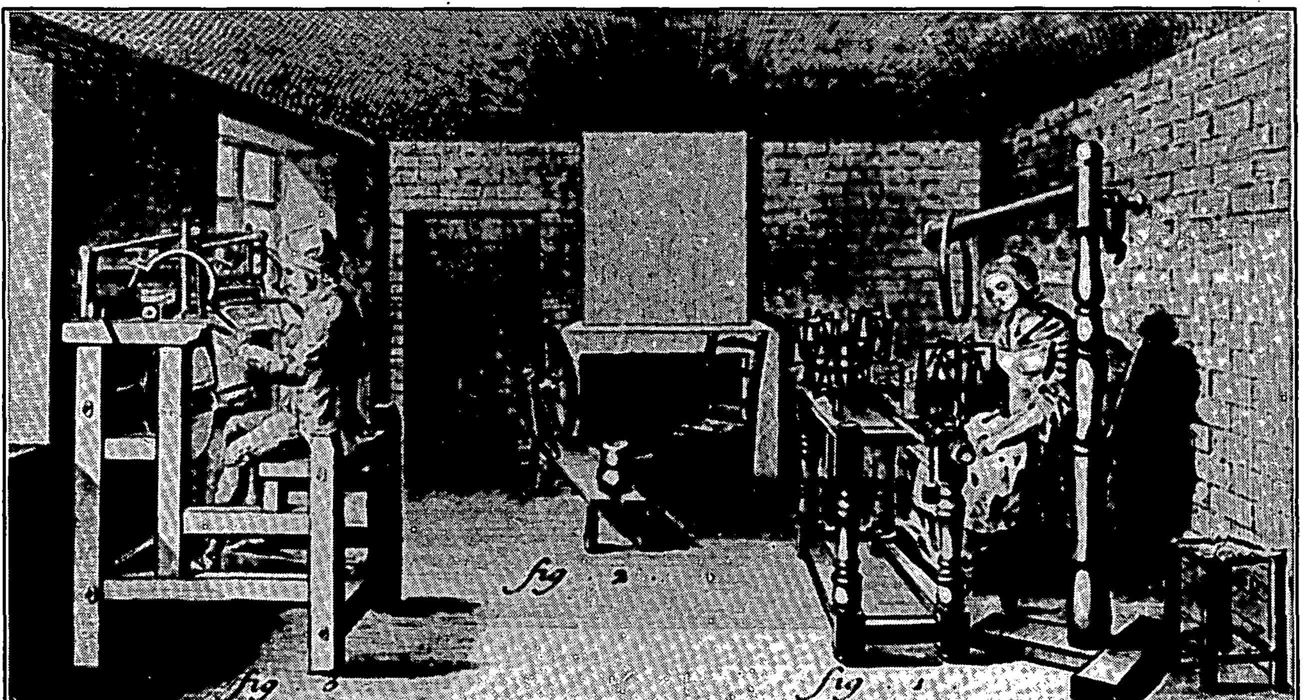
1.-Arxiu de la Corona d'Aragó. Arxius notarials. Mataró, lligall pendent d'inventariar.

Enguany coincideix amb el quart centenari de la invenció per l'anglès William Lee del teler de fer mitges. Això ens dóna l'oportunitat per a tractar sobre les ordinacions del gremi de teixidors de mitges de Mataró de l'any 1794, quan encara se servien d'artefactes que havien anat evolucionant a partir d'aquell teler primitiu.

LES ORDINACIONS PER AL RÈGIM I EL GOVERN DELS FABRICANTS DE MITGES DE SEDA I COTÓ DE LA CIUTAT DE MATARÓ (1794).

Abans que tot, caldrà puntualitzar que malgrat que alguns mitjans de comunicació hagin fet referència a la commemoració enguany del quart centenari de la invenció del teler de fer mitges, que hauria estat construït i perfeccionat l'any 1589 per l'anglès William Lee, també admeten que l'atribució a aquest personatge del susdit invent està envoltada d'una espessa boirina històrica (1). I és que malgrat que Lee figuri a moltes obres de la història de la indústria tèxtil com a inventor del teler de punt i que, àdhuc, posseeixi una coneguda iconografia que ens el presenta com a un personatge de carn i ossos, de fet es tenen poques dades concretes sobre la vida i sobre la seva invenció.

L'entrada en el món de la producció tèxtil dels telers per a la fabricació d'articles de punt, va produir una veritable revolució entre els professionals del teixit i una admiració entre els profans en la matèria. El teler per a mitgeria, a mesura que s'anà difonent

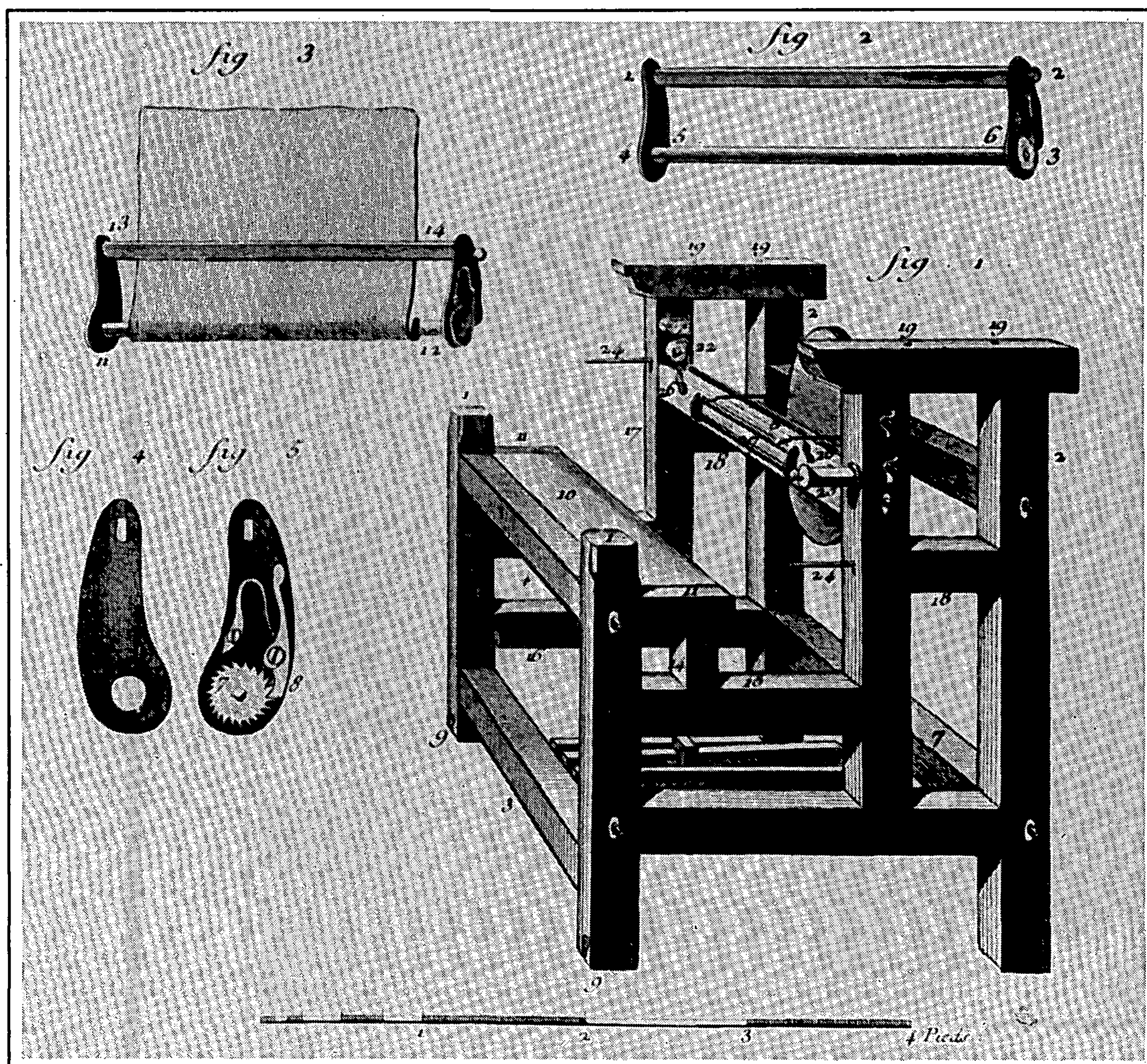

El mitjaire de teler vist pels gravadors francesos. Segle XVIII

també l'anaren perfeccionant, de manera que a mitjan segle XVIII ja era considerat com a una màquina prodigiosa. La mateixa *Encyclopédie* li dedica un article molt extens, tot manifestant que no havien estalviat res per a fer-lo allò més breu possible. I és que la gran complexitat de la màquina no els ho havia permès.

El mateix articulista, per tal de ponderar les excel.lències del teler, es val d'un text de M. Perrault -*un home*, diu, *qui a très bien senti les prix des inventions modernes*- de qui copia una part d'un treball seu: *Quan es contempla*, escriu, *com es fan* [a mà] *mitges de tricot, hom queda admirat de l'habilitat de l'obrer malgrat que només obtingui una sola malla cada vegada. ¿Què direm, doncs, quan hom veu una màquina que en forma centenars, que en un moment fa tots els diversos moviments que amb les mans no es farien sinó en diverses hores? ¿De quina manera uns petits ressorts s'emporten la seda; després, la deixen anar per a tornar-la a agafar i fer-la passar d'una malla a l'altra d'una manera inexplicable? I tot això sense que ho entengui ni en sàpiga res l'obrer que porta la màquina. Tot plegat fa que hom la pugui comparar a la 'plus excellente machine que Dieu ait faite'* (2).

Aquesta mateixa admiració de Perrault pels telers de mitges degué també corprendre els mataronins del segle XVIII, perquè sembla que va ésser a mitjan de la susdita centúria que els telers per a la producció de mitges es van introduir a la nostra ciutat. Al principi, els teixidors de mitges eren integrats dins del gremi de l'Art de la Seda, de molta tradició a

Teler de finals del segle XVII.

la població, però l'increment del nombre dels mitgers de punt aconsellà anar cap a la creació d'un gremi propi. Això esdevindria cap al 1782, que fou quan la Junta de Comerç de Barcelona informà en contra de les ordinacions dels mestres de Mataró (3). Sis anys després veurem com els mestres mitgers tornen a insistir en la formació de gremi. Al.legaven que els prohoms dels seders no eren d'ofici de mitger i que, per tant, no tenien cura de *zelar y vigilar que las manufacturas del predit ofici de mitger es fabriquian de la bondat, pes y qualitat que se requireix, seguintse de això que se adulteran ditas manufacturas y de lo que resulta no poch perjudici al estat y als mateixos mitgers* (4). Malgrat que no hi hagué unanimitat en la separació del gremi de l'Art de la Seda, en absentar-se de la reunió deu mestres per mostrar-se disconformes, els qui quedaren resolgueren fundar el gremi mataroní dels fabricants de mitgers de seda de teler (5).

Els promotors del novell gremi hagueren de vèncer encara bastants dificultats. L'ajuntament de Mataró informà pel febrer de l'any 1790 d'unes ordinacions dels mitgers de teler compostes de 31 capítols que al susdit efecte li havia tramès la Reial Audiència. Caldrà recordar que des de 1718 els ajuntaments havien perdut el control que tenien anteriorment sobre els gremis. En aquest cas, si més no, l'ajuntament de Mataró fou consultat per les autoritats borbòniques. La corporació municipal es féu seu el dictamen del regidor Josep Antoni Migliaresi, el qual només havia introduït unes petites modificacions al text de les ordinacions. En canvi, els síndics i diputat del comú discrepaven en alguns punts, com per exemple el d'exigir que els aprenents paguessin tres lliures d'entrada *pues con esto*, al.leguen, *quedarían privados de entrar los pobres* i, a més, opinaven que els aprenents havien de menjar i dormir a casa dels mestres (6).

Pel maig, el mateix ajuntament informà uns memorials dels mitgers de teler i els fabricants de l'Art de la Seda sobre la mateixa qüestió de les ordinacions. Abans que tot, els regidors es lamenten de les *expresiones tan indecorosas* que havia emès contra l'ajuntament el representant dels teixidors de mitges. De fet, troben útil i convenient la separació dels mitgers de teler del gremi dels seders, no solament per a diferenciar la manufactura sinó pel nombre que hi havia dels uns i dels altres, i pel fet que de no fer-se així es produirien disputes entre ells, però també consideren que no podien adaptar-se totalment les ordinacions dels mitgers de teler de Barcelona, per la diferència que hi havia entre la capital i Mataró. D'altra banda, declaren que els mitgers de teler eren obligats a satisfer al gremi dels seders les anualitats que li devien de quan estaven junts, cosa que devia ésser un altre dels punts en litigi (7).

Els informes discrepants sobre alguns aspectes del projecte d'ordinacions dels mitgers mataronins, degué obligar-los a redactar un nou text. Així sabem que el 16 de març de 1792 els seus comissionats, Simó Melé, Esteve Costa i Josep Junollà, acudiren al Consell de Castella per a obtenir l'aprovació d'unes ordinacions gremials que li presentaven. Prèvia la informació de la Reial Audiència de Barcelona i fiscal del 9 de gener de 1794, Carles IV aprovà el 29 de març següent les susdites ordinacions i amb això quedà constituït el nou gremi de fabricants de mitges de seda i cotó de Mataró, posats sota l'advocació de la Puríssima Concepció i Santa Llúcia (8).

Aquestes ordinacions consten de 29 capítols, mitjançant els quals es volia assegurar el bon govern del gremi i el control de l'ofici.

La direcció del gremi es posava a càrrec de quatre prohoms, els quals amb dotze agremiats més havien de constituir la junta ordinària de la corporació (Cap. 1). La junta general, composta per tots els individus mestres del gremi, nomenaria els prohoms i la junta ordinària cada any, el dia de Sant Esteve, per pluralitat de veus, però sense aldarulls (*sin embarazo ni ruido*). Això, la primera vegada; després, els prohoms tindrien la facultat de presentar una terna de setze persones per a elegir entre elles els quatre que havien de substituir-los (Cap. 2).

La mateixa junta general elegiria un oïdor de comptes, per a fiscalitzar-los i aprovar-los si era el cas; un credencer per a portar els registres comptables i un caixer per a fer-se càrrec dels cobraments i pagaments. Els càrrecs de prohoms, oïdor de comptes, credencer i caixer havien de tenir una durada d'un any. En acabar, rendirien comptes tots plegats als nous prohoms i oficials i cap d'ells no podria ésser nomenat per als mateixos càrrecs sense haver passat l'espai d'un altre any (Caps. 4, 5 i 6).

La junta general hauria d'elegir cada any quatre mestres per a examinadors. Els qui volguessin examinar-se de mestre haurien de creditar portar precisament quatre anys d'aprenentatge i dos de fadrí amb algun dels mestres del gremi. Els aprenents, en entrar a casa d'un mestre, s'enregistrarien al llibre d'apre-

nents del gremi. Ultra això, els caldria menjar i dormir a casa del mestre i satisfer tres lliures d'entrada. Cap mestre no podria tenir més de dos aprenents alhora, excepte si un d'ells ja portava tres anys de pràctica (Caps. 8 a 13). Els fills i els gendres dels mestres que volguessin obtenir la mestria de l'ofici eren obligats a satisfer 12 lliures, però la resta d'aspirants en pagarien el doble (Cap. 14). Aquests darrers també quedaven obligats a servir d'andador del gremi (Cap. 16). D'altra banda, estipulaven en 15 sous els honoraris dels prohoms i examinadors per la seva assistència als exàmens (Cap. 17).

L'examen per a mestre havia de consistir a *fabricar de su mano un par de medias blancas de hombre con quadrado de cuchillo, o atravesado cosido en el mismo telar y con ambos cordones a la part de afuera de la media, otro de muger con el quadrado girat y un par de guantes de cinco dedos* (Cap. 18). Com era preceptiu, els examinadors havien de prestar jurament davant l'alcalde major de la ciutat o de l'algutzir que presidís la sessió, prometent jutjar amb consciència sobre l'habilitat o inhabilitat del qui s'examinés, aprovant-lo o reprovant-lo segons la idoneïtat i compliment que demostrés (Cap. 20).

Les ordinacions també disposen alguns altres capítols sobre la bona administració de la corporació i estableix la quota gremial en cinc sous l'any (Cap. 23). D'altra banda, defensen els interessos de les vídues dels mestres, en el sentit d'autoritzar-les a prosseguir el treball, mitjançant tenir algun fadrí assalariat. Però ni mestres ni vídues no podrien prestar el seu nom a ningú que volgués tenir fàbrica o botiga (Caps. 25 i 26). Finalment, el gremi també s'ocuparia de l'assistència religiosa dels seus afiliats, i així satisfaria de fons propis la despesa de les torxes per acompanyar el viàtic, cas que fos necessari, i faria celebrar quatre misses de sis sous de caritat cadascuna en el cas de la mort d'algun agremiat (Cap. 28).

Acabem de veure, doncs, reflectit en aquestes notes sobre les ordinacions dels mestres mitgers de Mataró, el naixement d'un novell gremi, segregat de la corporació dels velers de seda. La difusió a Mataró dels telers de mitges, en la segona meitat del segle XVIII i l'augment del nombre dels mestres (9), feia indispensable certament disposar d'una ordenació específica per al seu ofici. Si les ordinacions gremials constituïen -com diu Pere Molas- l'espina dorsal de les corporacions d'oficis (10), les que acabem de comentar foren la clau de volta del govern gremial d'un sector que esdevindria prou destacat dins del tèxtil mataroní.

Joaquim Llovet

NOTES.

1.- *Técnica del Punto*, núm. 395 (Barcelona, maig 1989), pàg. 87-98.

2.- *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers par une société des gens de lettres*, II. París 1763, pàg. 98.

3.- CARRERA i PUJAL, J. *Historia política y económica de Cataluña. Siglo XVI al XVIII*, IV . Barcelona 1947, pàg. 127.

4.- Arxiu de la Corona d'Aragó (A.C.A.). Arxius notarials. Mataró, 932, 12 setembre 1788.

5.- Ibídem.

6.- Arxiu Municipal de Mataró. Acords, 26 febrer 1790.

7.- Ibídem. Acords, 7 maig 1790.

8.- A.C.A. Reial Audiència, reg. 1192, fs. 178r-185r.

9.- Sobre el desenvolupament dels mitjaires a Mataró en aquestes èpoques, vegeu l'acurat treball de SOLÀ i PARERA, Àngels. *Aproximació sociològica als mitjaires de Mataró (1790-1820)*, dins *Sessió d'Estudis Mataronins*, 17 i 31 de març de 1984. Comunicacions presentades (Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria - Patronat Municipal de Cultura, 1985), pàgs. 61-75.

10.- MOLAS i RIBALTA, Pere. *Economia i societat al segle XVIII*. Barcelona 1975, pàg. 48.

Els habitatges mataronins, des d'inicis del segle XVII fins a la primera dècada de l'actual segle, responen majoritàriament a un patró, la casa de cós, que es repeteix mimèticament, amb molt poques variables, durant tres segles.

Les característiques del model, adaptat perfectament a la manera de viure de la població, expliquen la seva pervivència.

LA CASA DE CÓS DE MATARÓ

EL NOM.

El nom cós ve de la paraula llatina *cursum*, que hem d'interpretar com a peça de terra relativament estreta i allargada, que serveix per a edificar-hi una casa. És equivalent a pati, *patium*, paraula utilitzada en el mateix sentit.

La casa de cós serà, per tant, la casa construïda en un cós.

ORIGEN DEL CÓS.

El cós, peça de terra o solar per a edificar, resulta de la parcel.lació d'antigues finques rústiques que es converteixen en urbanes després de l'obertura de nous carrers.

A Mataró, el creixement urbà, des del segle XVI fins a la primera dècada de l'actual segle, es fa a partir del cós i de la construcció paral.lela de cases de cós.

Tal com diuen Albert Garcia i Espuche i Manuel Guàrdia i Bassols, durant les tres últimes dècades del segle XVI es concreta un model de creixement que gira al voltant del contracte emfitèutic que permet la rendibilització del sòl, que passa de sòl agrari -en mans d'uns pocs propietaris- a sòl urbà (1).

El propietari de l'antiga finca rústica -a vegades titular d'un primer establiment- parcel.la la finca en cóssos per a edificar i els cedeix a altres persones pel sistema de l'establiment a cens o contracte emfitèutic, amb l'obligació de construir-hi una casa a termini fixat, previ el lliurament d'una entrada en diner, i a canvi d'una renda anual, en diner o en espècies. L'emfiteuta o censatari podrà modificar la casa, transmetre-la per herència i, fins i tot, vendre-la, mantenint sempre la prestació i, en alguns casos, amb l'obligació de pagar lluïsme a l'antic propietari, o al seus successors, en cada transmissió de domini.

L'establiment a cens, per tant, permet d'obtenir un solar, un cós, per a edificar una casa, sense pagar-lo, només amb l'obligació de pagar l'entrada, la renda anual i els lluïsmes. L'antic propietari, que conserva el domini eminent, amb l'operació optimitza les rendes del terreny, que de rústiques passen a urbanes, i que cobrarà a perpetuïtat.

La fórmula de l'establiment a cens serà habitual a Mataró fins al darrer quart del segle XIX. Aleshores comencen a aparèixer operacions de venda (2). Però la parcel.lació per cóssos es manté.

DIMENSIONS.

La dimensió característica del cós és l'amplada. És molt possible que quedés fixada durant els segles XV i XVI en funció de la llargada de les bigues de fusta -del país- per a obtenir una correcta resistència en l'edificació de les masies i dels primers casals urbans de l'aleshores vila. Gairebé totes les masies

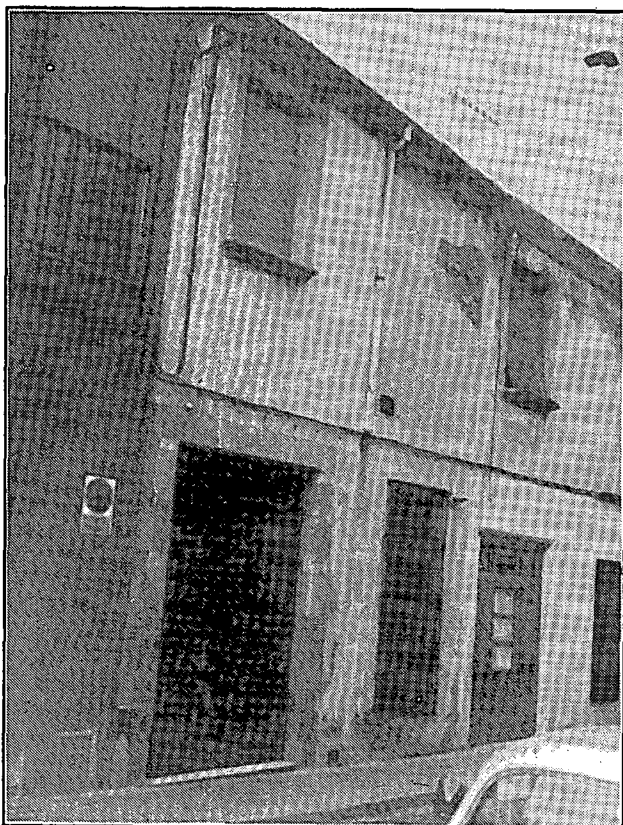
són construïdes a tres cóssos. Les cases urbanes, majoritàriament, en tindran un.

A l'origen -i fins a mitjan segle XIX- el cós de Mataró té una amplada de 27 pams (aprox. 5,25 m), amidada entre partions. Aquesta amplada, en la part edificada de les cases -descomptant el gruix de les parets, habitualment mitgeres de tàpia, de 3 pams de gruix (aprox. 0,58 m)- determina un espai lliure de 24 pams, equivalent a 3 canes (aprox. 4,65 m) (3).

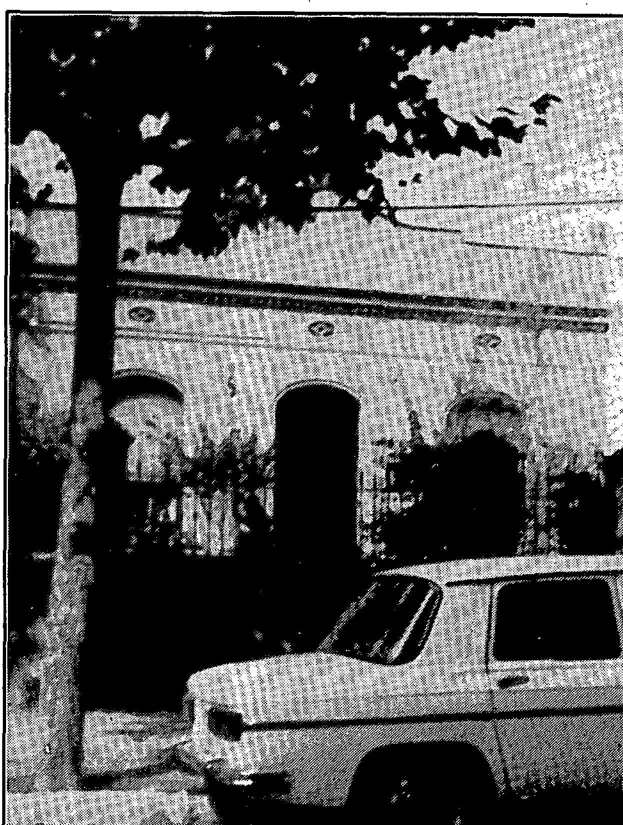
Aquesta amplada, com ja s'ha manifestat, es mantindrà invariable fins a mitjan segle XIX, quan la utilització de nous materials en la construcció de les parets mitgeres -la pedra, de gruix 2 pams (aprox. 0,40 m) i el totxo, de gruix 3/4 de pam (aprox. 0,15 m)- la faran reduir progressivament. A finals del segle XIX l'ample del cós quedarà fixada tàcitament en 5,00 m, mida que representa una amplada lliure de 4,85 m. en les cases construïdes amb parets mitgeres de totxo de 3/4 (0,15 m), que són majoria en l'eixample mataroní.

L'amplada del cós és utilitzada a Mataró com a unitat de parcel.lació. Així es parla de peces de terra o cases d'un cós, de cós i mig, de dos o tres cóssos, etc... Als anys cinquanta de l'actual segle el cós de 5,00 m és encara la mida usual de l'amplada de solars en les parcel.lacions mataronines, mida que passarà al cós i mig (7,50 m) durant els anys seixanta i que continuarà amb tres cóssos (15,00 m) durant els anys setanta, que marcaran la fi del sistema antic.

Com ja hem dit, l'amplada del cós és pràcticament invariable (27 pams total o 24 pams lliures) fins a mitjan segle XIX i queda novament fixada a la fi de segle en 5,00 m. Però es poden constatar excepcions. Algunes, les més antigues, motivades per la irregularitat de partions i falsos escaires no compensats en les finques agrícoles parcel.lades. Altres, més modernes, a partir de mitjan segle XIX, per la voluntat especulativa o econòmica d'aprofitar més el terreny (4). Aquest darrer cas es dóna en algunes zones de l'eixample; de quatre cóssos de cinc metres, se'n formen cinc de quatre i tenim, per tant, cóssos de 4,00 m (5). Cas a part seria la parcel.lació per a construir cases -baixos- a l'anglesa; l'amplada del solar és aleshores de 7,00 m. L'esmentem com a única variable respecte a la unitat cós, que trobem en algun punt de l'eixample (6), encara que de forma minoritària, i sobretot en les parcel.lacions fetes entre 1950 i 1970 (7). Una altra variable més moderna seria la parcel.lació de 5,50 m feta a Can Peramàs (1960).

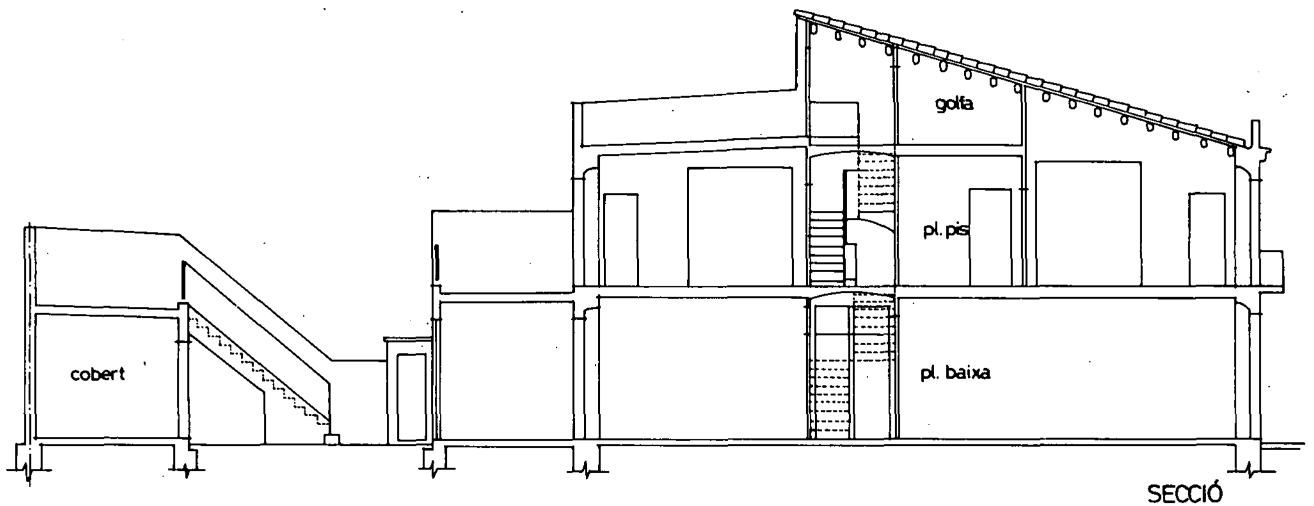

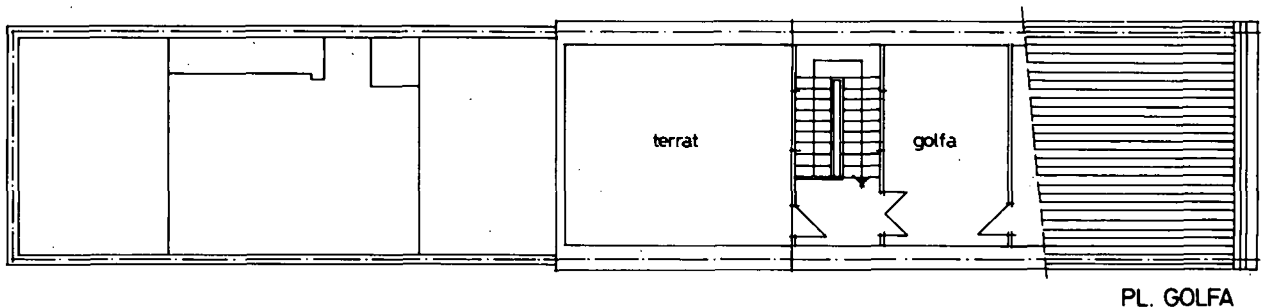
Casa de cós de 27 pams al Camí Fondo. Cal Bec (final segle XVIII).

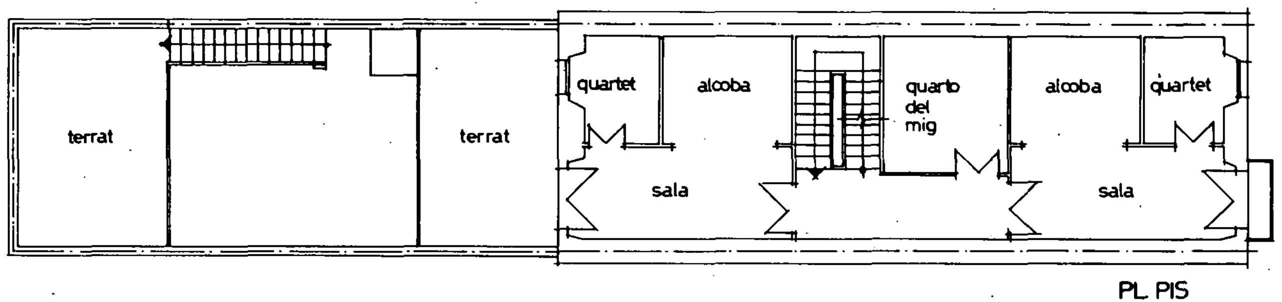

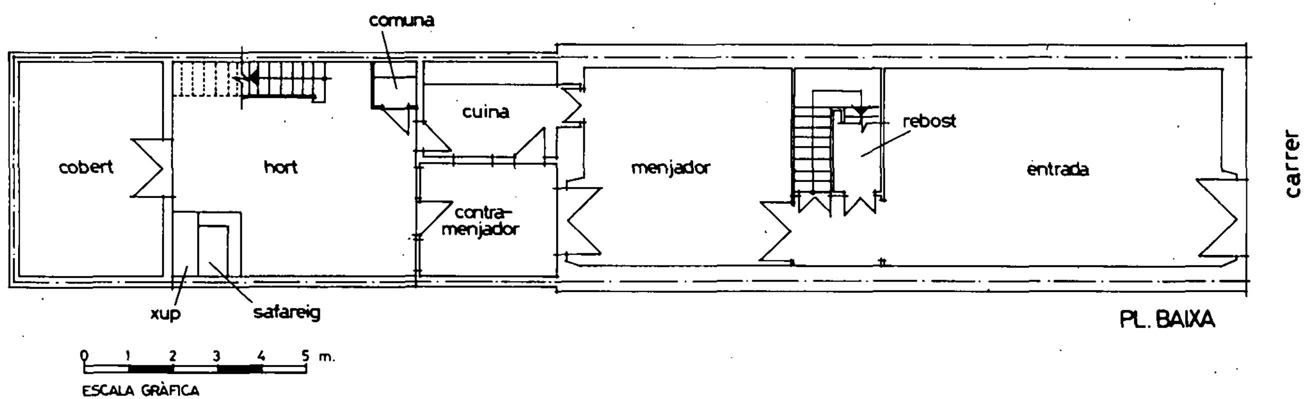
Baix a l'anglesa, amb jardí al davant, al carrer Prat de la Riba.

La llargada del cós és variable. Depèn del tipus de parcel.lació. Els cóssos més llargs de Mataró són a la banda de migdia del carrer d'Argentona (inicis del segle XVIII) i tenen aproximadament 80,00 m de fondària. Tot i amb això, la llargada mitjana ha de situar-se a l'entorn dels 28,00 m, o sigui 144 pams, o 18 canes, en mesures antigues.

Plànol tipus de la casa de cós.

LA CASA DE CÓS.

La casa de cós, o casa construïda en un cós, és l'habitatge unifamiliar propi de Mataró.

Es configura a inicis del segle XVII, aconsegueix la seva tipologia definitiva durant el segle XVIII, perdura, amb variables, durant tot el segle XIX i arriba fins a la primera dècada del nostre segle.

És una construcció de planta baixa i planta pis - a vegades té dos pisos- i amb sostremort i, o, golfa - no pas sempre- al sotateulada, amb dues façanes, una de cara al carrer i l'altra, interior, un pati o eixida, a Mataró, anomenat hort i, en general, amb un cobert al final de l'hort, al fons de la finca.

La planta baixa incorpora espais destinats a la vida familiar, el menjador, la cuina -a l'origen menjador-cuina, tot junt, amb llar de foc- i un únic servei, la comuna, a més de zones utilitzades per a l'activitat econòmica de la família, obradors, botigues, cellers, o com a complement d'aquesta activitat, magatzems d'eines agrícoles, d'estris de pesca, etc... L'escala d'accés a la planta pis, de dos trams, i en posició central, separa habitualment les dues funcionalitats, la familiar, situada a l'interior, de cara a l'hort, i l'econòmica, a la banda del carrer.

La planta pis comprèn els dormitoris, a l'origen dos, una cada banda de la casa, encara que ben aviat seran tres, amb la incorporació del *quarto* del mig interior. La distribució del segon pis -si existeix- és idèntica.

La golfa ocupa l'espai sotateulada que queda sobre el *quarto* del mig. Té tota l'amplada de la casa i alçada variable en funció de la teulada. S'hi accedeix habitualment per l'escala de la casa, continuada des del primer pis. A vegades, però, l'accés és interior, a partir del *quarto* del mig, per sobre de l'escala de planta baixa a planta pis, i és d'un sol tram i amb certa dificultat d'accés.

El sostremort és l'espai que resulta de cobrir només el passadís de planta pis. En aquest cas, tant el sostremort com el sotateulada queden incorporats al *quarto* del mig. En general, no té escala d'accés.

El *quarto* del mig és una peça interior de planta pis, situada al costat de l'escala, sense ventilació exterior, encara que gairebé sempre o té finestra a l'escala o una petita claraboia a la teulada. El nom indica la seva posició central dintre la casa, entre la peça o dormitori del davant, a la banda del carrer, i la del darrera, a la part de l'hort.

Ordinàriament, la casa de cós és coberta amb teulada, a dues vessants. Tot i amb això, en algun cas, una de les dues vessants esdevé terrat accessible.

L'hort, d'aquí ve el seu nom, serveix per a algun conreu, o bé com a jardí o espai lliure. Moltes vegades conté corrals per al bestiar domèstic o galliners per a l'aviram. A l'hort hi ha situat el safareig amb el xup o dipòsit d'aigua i la comuna, vora la casa.

El cobert, en molts casos, és la cort dels animals emprats en les feines del camp. En aquest cas, per a accedir-hi, han de travessar la casa i el menjador. També s'utilitza com a celler.

A vegades, la casa de cós disposa també d'un *trull* o dipòsit d'oli, normalment al subsòl de l'entrada. S'hi accedeix per una portella situada al paviment o, en algun cas, per una escala annexa, d'un sol tram. Les dimensions aproximades dels trulls mataronins són entre 1,50 m. i 2,00 m. d'amplada, per 3,00 m. de llargada, i 2,00 m. d'alçada. El paviment i les parets són revestits generalment amb peces vidrades de 20 x 20 cm. de color marró; a vegades, però, són fets amb carreus de pedra picada, granit del país. La premsa d'oli era situada a l'entrada de la casa o al celler. En moltes cases mataronines existeix encara la pedra base de la premsa, de pedra picada -granit- del país, i de considerables dimensions.

La casa de cós, a l'origen, tal com hem dit, disposa d'un únic servei sanitari, la comuna, situada fora, a l'hort, tocant a la casa. Com que no hi ha clavegueres públiques, s'utilitza un sistema de desguàs molt elemental. Al costat de la comuna, i comunicat amb ella a partir d'una canonada de gerrer -de ceràmica-, es construeix un dipòsit que acumula les aigües negres de la casa. Aquest dipòsit es buidarà periòdicament i el material obtingut s'utilitzarà com a adob per als camps de conreu (8).

La construcció de clavegueres públiques a Mataró és molt moderna i no es generalitza fins a la fi del segle XIX (9). Suposem que és aleshores quan els antics dipòsits esdevenen pous Mouras (10). Els dipòsits tindran una sobreeixida -molt senzilla, feta amb una línia de teules cobertes o tapades amb rajo-

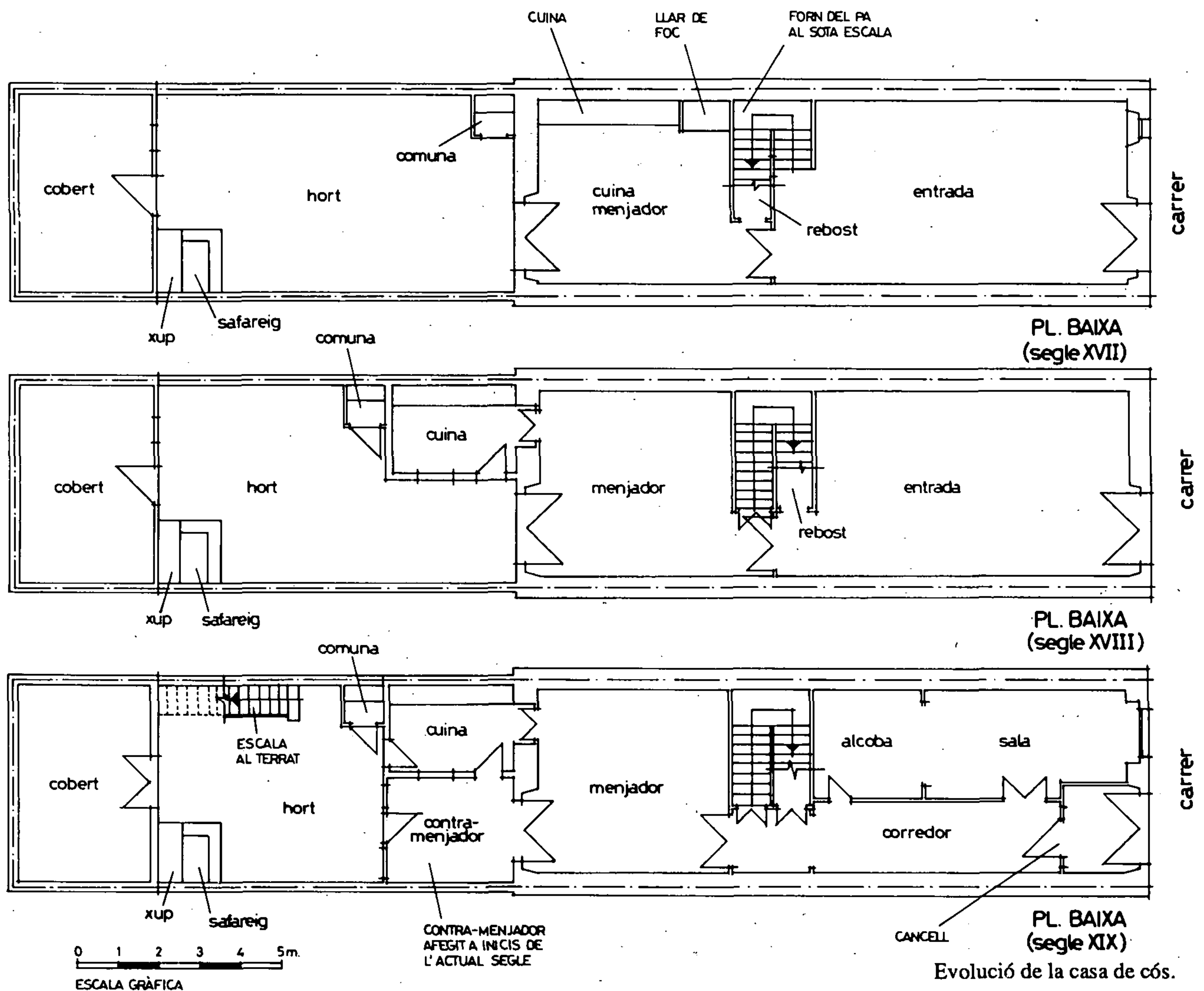
la- que es connectarà a la claveguera (11). Progressivament, però, les noves edificacions hi evacuaran directament.

El desguàs de les teulades, terrats, o cobertes de les cases, a l'origen, és directe al carrer o a l'hort. A mitjan segle XIX s'obligarà a conduir l'aigua de la teulada fins a la vorera del carrer. A la fi del segle, en construir-se les claveguceres públiques, s'hi conduirà directament.

També a l'origen, moltes cases de cós no tenen aigua potable i s'abasten de les fonts públiques (12). Algunes disposen de pou, a vegades mitger, o sigui, que és utilitzat per més d'una casa (13). Al segle XVIII l'aigua de diverses fonts del terme és conduïda a la ciutat a través de mines, construïdes a iniciativa municipal o privada. És de destacar la transcendència d'aquestes mines, obres molt importants i gairebé desconegudes. Mataró és capdavantera en la captació i la conducció d'aigua potable. Una unitat de mesura d'aigua, la *ploma d'oca* de Mataró (13.504 litres diaris) serà utilitzada a Catalunya com a mesura singular. La *ploma* normal de Mataró té un cabal de 8.440 litres diaris (14).

A partir d'aquest moment, la majoria de les cases tindran *aigua viva* -que s'escripturarà- i que a partir de repartidors i aforaments, mitjançant canonades de plom, arribarà a les cases i serà conduïda fins a un dipòsit, anomenat *xup*, construït a l'hort conjuntament amb el safareig. Des del xup una canonada de plom portarà aigua fins a la pica del menjador o l'aigüera de la cuina, únics punts de la casa, a part del safareig, on arribarà ordinàriament. Com que l'aigua de mina és contínua, el xup desguassa per sobreeixida superior al safareig a través d'uns elements incorporats formant cascada. El xup és un dels elements característics de la casa de cós mataronina (15).

A mitjan segle XIX, en constituir-se la primera Companyia d'Aigües mataronina, l'aigua potable arriba pràcticament a totes les cases. Però, curiosament, es manté el mateix sistema d'instal.lació d'ai-

Evolució de la casa de cós.

gua a partir del xup, sistema que avui encara és en funcionament en molts casos (16).

Tot i rebent aigua de la Companyia, moltes cases conserven l'aigua de mina, conduïda igualment al xup. A partir d'incorporar un serpentí a la canonada, tindran *aigua fresca*, utilitzada per beure per la seva millor qualitat.

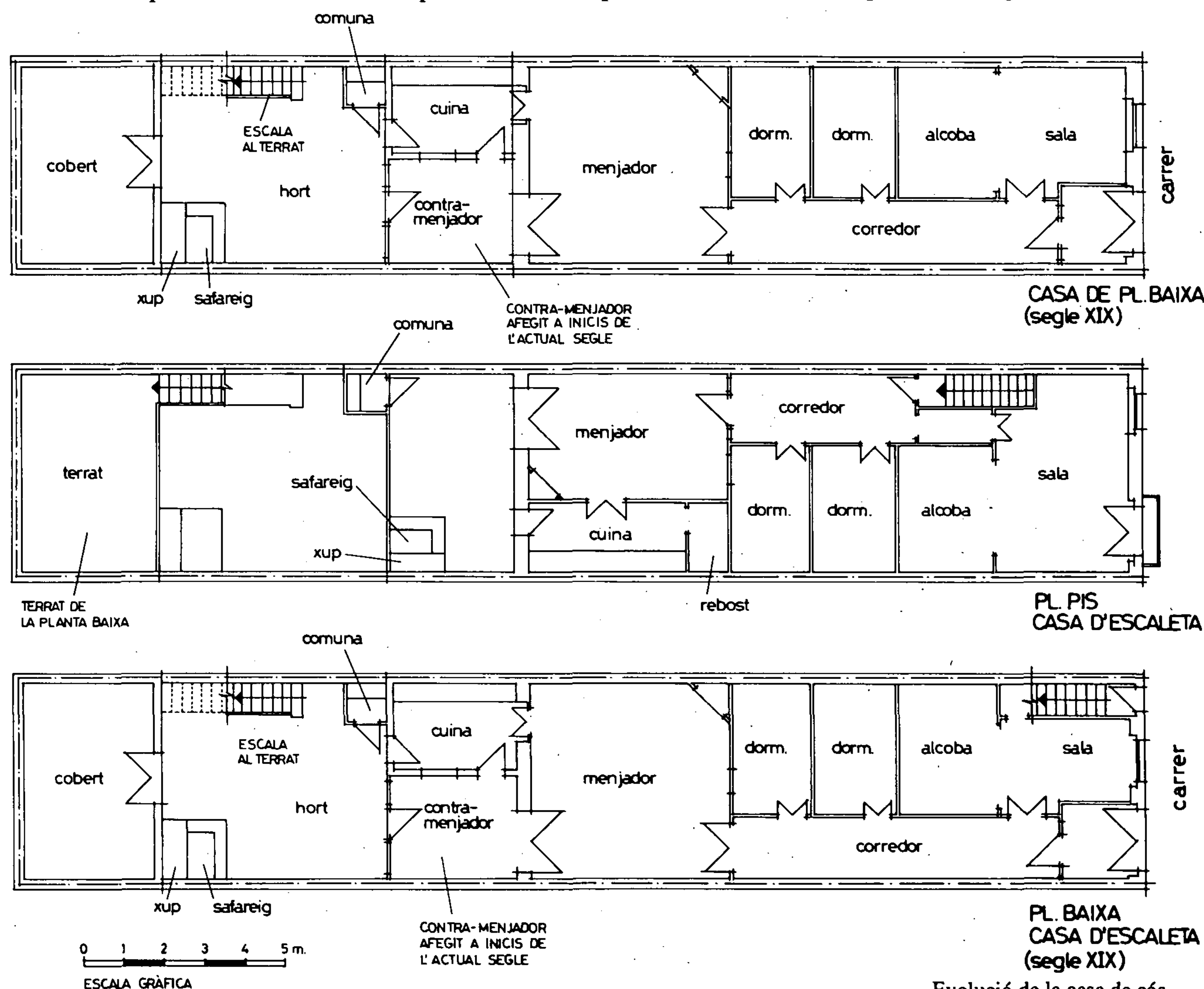
El 1855 s'inaugura la fàbrica de gas ciutat mataronina (17) i el gas comença a arribar a les cases. La instal.lació és feta amb canonades de plom. L'any 1897 comença el subministrament d'electricitat (18).

Algunes cases disposen de *gruta* o *fresquera*, construcció subterrània excavada al subsòl, ordinàriament formada per un passadís en pendent (llargada mitjana 10,00 m , amplada entre 80 cm i 1,00 m, i alçada a l'entorn d'1,50 m) a vegades amb graons, que finalitza en una petita sala, de planta circular (diàmetre aproximat 3,00 m i alçada sobre els 2,00 m) habitualment amb petites fornícules a les parets i uns bancs per seure. Pot ésser només excavada al terreny o vestida d'obra. En època moderna, com el nom indica, serviran per a guardar aliments en fresc. L'entrada, és ordinàriament, al cobert o celler.

Cal dir, però, que les grutes també anomenades hipogeus, són molt més pròpies de les antigues masies i dels grans casals ciutadans. N'existeixen de molt importants, amb diverses galeries i sales i, fins i tot, amb conductes de ventilació. L'origen i la funció real dels hipogeus mataronins no són pas encara ben aclarits (19).

El model de casa de cós, com ja hem dit, té una pervivència de tres segles. Però evoluciona constantment i és subjecte de continuades transformacions i, o, rehabilitacions en funció del pas del temps i dels canvis en la manera de viure de la població.

És molt freqüent de trobar cases construïdes al segle XVII, a vegades utilitzant parets més antigues, que són reformades i ampliades al segle XVIII amb

Evolució de la casa de cós.

la construcció de noves plantes pis, i que seran renovades i, o, ampliades novament durant el segle XIX, o, sobretot, a finals d'aquest segle.

De fet, però, aquestes successives transformacions només originen dos canvis parcials en el model de la casa, tots dos en planta baixa, un interior, a l'entrada, i un altre exterior, a la banda de l'hort.

L'entrada, en planta baixa, espai lliure polivalent, es convertirà en sala-alcova, amb finestra al carrer, utilitzada com a dormitori, despatx o sala de rebre. La modificació comportarà, a la vegada, l'existència d'un petit vestíbul al carrer, d'un cancell, i d'un passadís o corredor fins a l'escala i el menjador.

De la mateixa manera, el departament cuina se separarà del menjador i se situarà a l'hort ocupant l'espai existent entre el portal del menjador i la paret mitgera; per a accedir-hi des del menjador s'obrirà una petita porta d'accés. La nova cuina es cobrirà habitualment amb terrat, que serà accessible des del primer pis de la casa. Més endavant, ja en l'actual segle, es cobrirà l'espai lliure existent, entre la cuina i la paret mitgera, serà el *contra-menjador*.

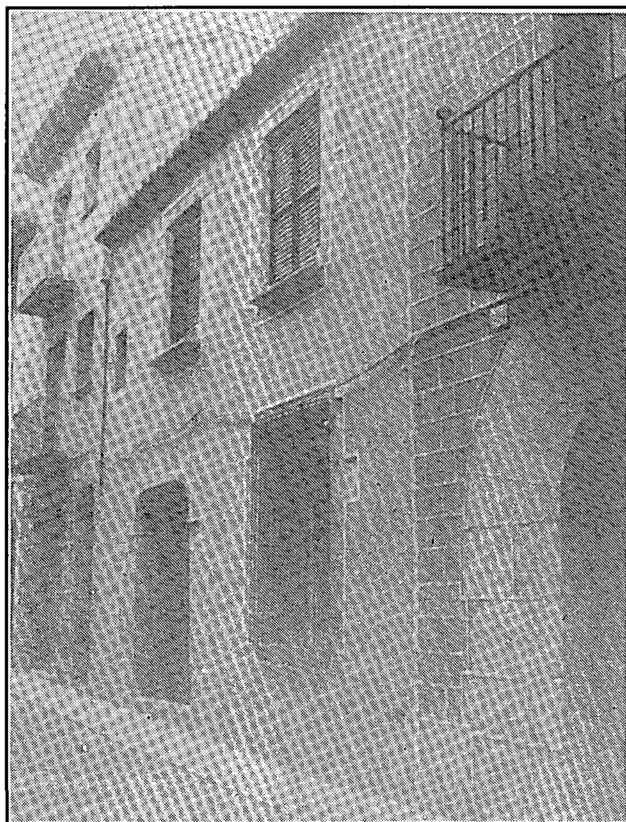
Paral.lelament, el safareig i el xup se situaran, a vegades, dintre del cobert, que esdevindrà porxo; a sobre un terrat, accessible des de l'hort per una escala d'un sol tram, incorporarà l'estenedor.

Tenim constància de l'existència de cases de cós, edificades només en planta baixa, durant els segles XVII i XVIII (20). Però no coneixem el model, ja que no ens consta que se n'hagi conservat cap. Potser només eren badius (21) consolidats a l'expectativa de continuar una futura edificació, o bé, transformacions posteriors les convertiren en cases de planta baixa i pisos. Existeixen, però, a Mataró cases de cós de planta baixa, construïdes a la fi del segle XIX. Mantenen la solució tradicional a la part posterior de la casa -menjador, cuina, comuna, hort i cobert o porxo- i tenen habitualment tres dormitoris, un, compost de sala-alcova, a la banda del carrer, amb ventilació directa per finestra, i altres dos interiors, un amb ventilació indirecta al passadís i l'altre al menjador, a través d'una finestreta.

Aquesta distribució de casa de cós en planta baixa esdevindrà habitual en les cases d'escaleta sorgides a mitjan segle XIX tant per a la planta baixa, com per a la planta pis.

Casa de cós de planta baixa al carrer de Creus.
Can Sala (final segle XIX).

Casa de cós i mig al carrer de Bonaire.
Can Fins (segle XVII).

L'acceptació del model casa de cós a Mataró és total. Fins i tot l'incorporen les cases de cantonada, en les quals es menysprea la possible ventilació dels departaments al carrer del costat. Només, a vegades, una finestra il.lumina o ventila el passadís de la planta pis.

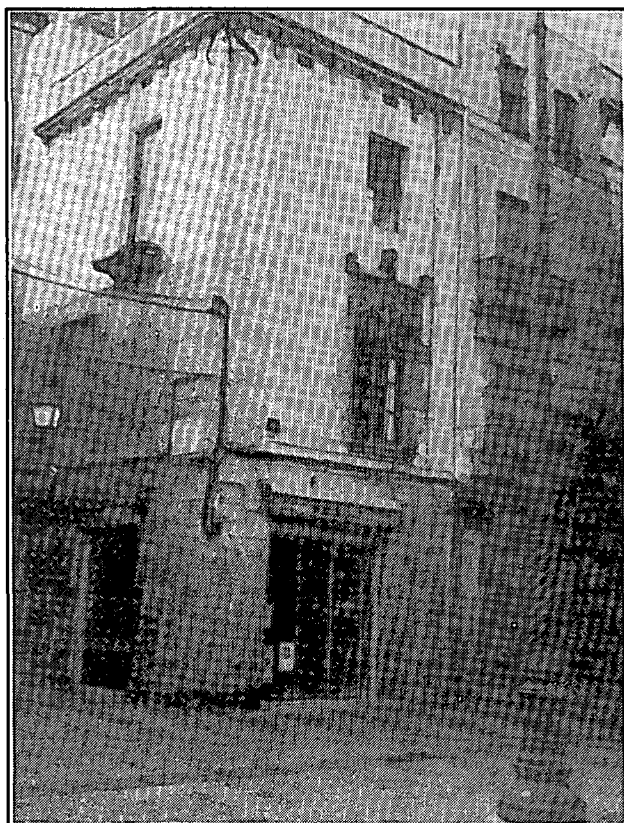
Cal dir, finalment, que tant al segle XVII com al XVIII, s'edifiquen a Mataró casals que tenen més d'un cós, ordinàriament tres, i que conservaran gairebé sempre la distribució tradicional de les masies. Planta baixa, amb entrada pel cós central, cuina-menjador a una banda, cort o botiga a l'altra i celler al fons. A la planta pis gran sala al cós central i dormitoris a cada banda. La majoria d'aquests casals, progressivament, esdevindran cases de cós simples en successives adaptacions.

Hem de dir també que coneixem un únic cas de case de "cós i mig", Can Fins, edificada al carrer de Bonaire durant el segle XVII. El seu planejament no correspon a la tipologia habitual de la casa de cós mataronina. És construïda amb dues cruixies i paret central transversal (paral.lela a les parets de façana de carrer i posterior). Té planta baixa i planta pis. L'escala és d'un sol tram, adossada a una de les parets mitgeres, i s'inicia al menjador, situat a la part posterior de la casa. L'esmentem com a únic exemple que coneixem d'un model que no va tenir continuïtat.

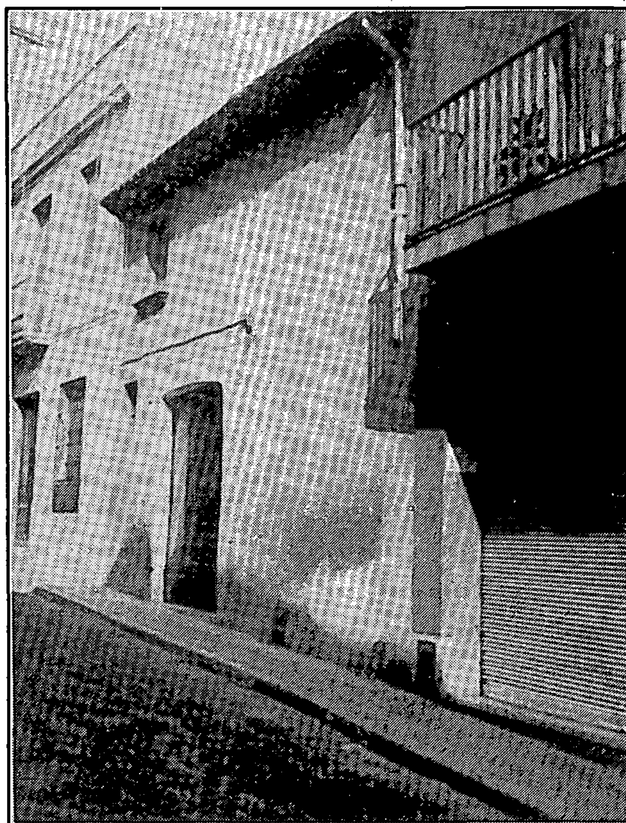
LA CASA DEL SEGLE XVII (22).

Com ja s'ha manifestat, a inicis del segle XVII es configura el model tipològic de la casa.

És una casa molt senzilla, que evoluciona lentament. A la planta baixa un únic portal és obert al carrer. Tot seguit, l'entrada -els pagesos hi entren el carro i, a la vegada, pot servir de taller, celler, obrador, botiga, magatzem, etc...- i a continuació l'escala d'accés al pis, sempre de dos trams, a l'època amb un tram descobert, de cara a l'entrada, seguint el ritme de les masies del terme. Sota l'escala, en la part més alta, el rebost. Després el menjador-cuina, amb portal a l'hort. La cuina, situada seguint la línia d'una de les parets mitgeres, incorpora una gran llar de foc, amb campana, i fogons. Al costat de la cuina, sota el replà de l'escala, el forn del pa. Una única pica -si hi ha aigua viva, de mina- és situada a la paret de l'hort, al costat del portal, o fa d'aigüera a la cuina. Un armari, sense tancar, amb lleixes d'obra és format buidant la paret mitgera, a l'altra banda de la cuina.

Casa de cós amb finestral gòtic del segle XVI a la plaça Gran, cantonada carrer d'En Palau. L'afegit del segon pis és del segle XIX.

Casa de cós al carrer d'en Moles (segle XVII).

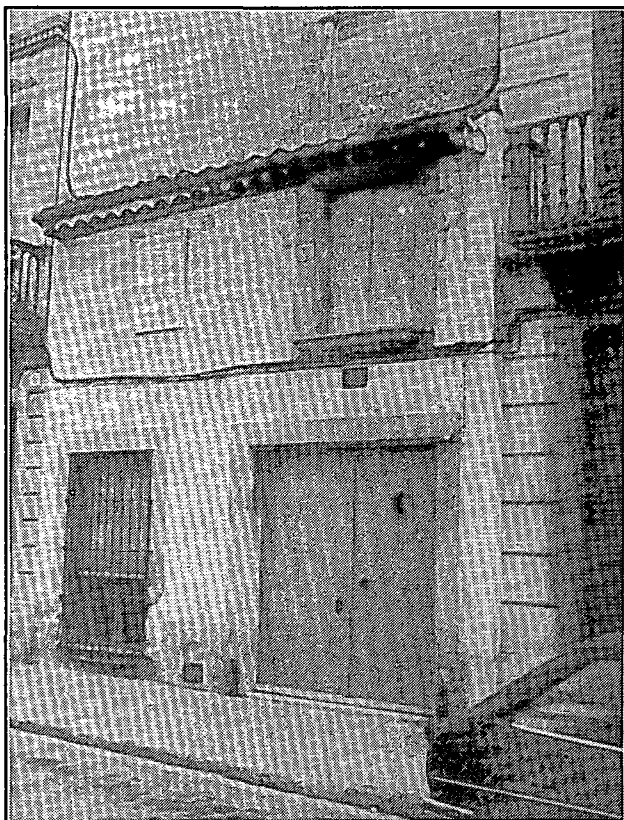
A la planta pis, els dormitoris, dos o tres. Un a cada banda de la casa, amb respectives finestres al carrer i a l'hort, i el tercer, si existeix, interior, al costat de l'escala, amb la formació d'un petit passadís. Sobre els dormitoris, la part inferior de la teulada, sense cap mena de cel ras.

La superfície edificada oscil.la a l'entorn dels 80,00 m² per planta (160,00 m² en total), mesura que representa una llargada de casa mitjana de 16,00 m (aproximadament 10 canes o 80 pams, en mesures antigues).

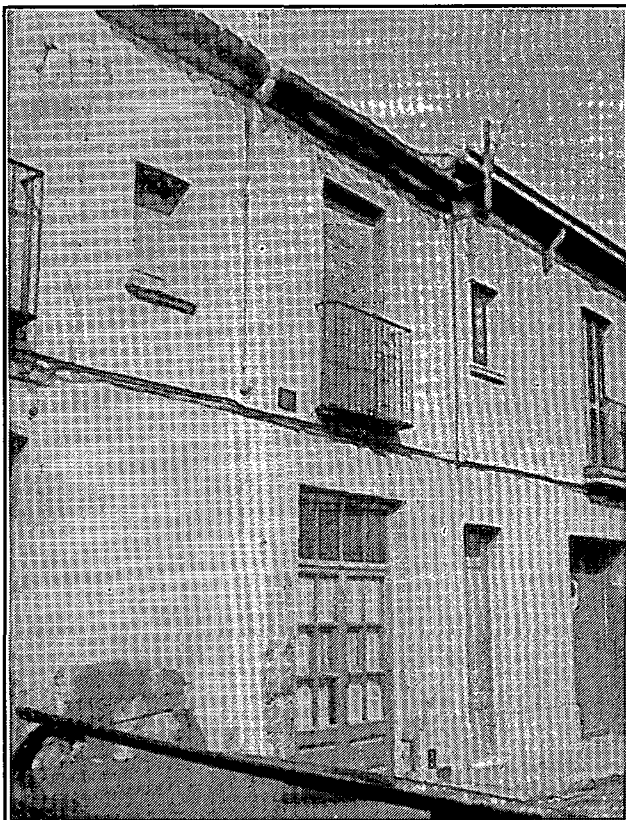
Les alçades de les plantes són relativament curtes. La planta baixa té aproximadament 3,00 m (15 pams). La planta pis, en la part de les façanes, és també molt baixa; té aproximadament uns 2,40 m (12 pams).

Les característiques constructives de la casa són igualment molt senzilles. Parets de càrrega estructurals de tàpia, façanes i mitgeres, d'amplada 3 pams (aprox. 60 cm) construïdes sobre fonaments de pedra i morter de calç (amb la mateixa amplada de 3 pams i d'alçada variable, entre 8 i 10 pams, la meitat dels quals sobresurten del nivell del paviment per a evitar que la humitat del terreny arribi a la tàpia. Brancals i llindes dels portals i finestres amb pedra picada, granit del país; també ho són els ampits de les finestres, ordinàriament motllurats, bigues de fusta i empostissat al sostre. Envans de maó massís. Enrajolats amb rajoles de ceràmica. Els acabats de les parets interiors són fets amb arrebossat de morter de calç lliscat amb calç, molt bast. La fusta de finestres i portes és de disseny senzill. La pintura interior és feta amb calç, colors elementals, ocres, terres, blauet; la pintura sobre fusta a l'oli, habitualment de color gris-blau o marró. En general, les façanes són acabades amb arrebossat i lliscat, recobert amb pintura; l'esgrafiat -acabat típicament mataroní- s'incorporarà a la fi del segle. Element característic de les façanes mataronines serà el ràfec, fet amb diverses línies de totxos i rajoles formant queixals, que alternen amb motllures obrades amb teules, tot uniformat de color amb pintura de mangra. També és habitual que a la llinda del portal hi figuri l'any de construcció de la casa.

Les parets de tanca dels horts són ordinàriament d'obra -totxo de tres quarts de pam (15 cm)- i gairebé sempre amb fonaments mínims. El cobert presenta les mateixes característiques constructives que la casa.

Casa de cós al carrer d'Argentona (inicis del segle XVIII). Incorpora el ràfec, element típic del segle XVII i d'inicis del segle XVIII.

Casa de cós al carrer de Sant Pelegrí (segle XVIII).

LES VARIANTS DEL SEGLE XVIII.

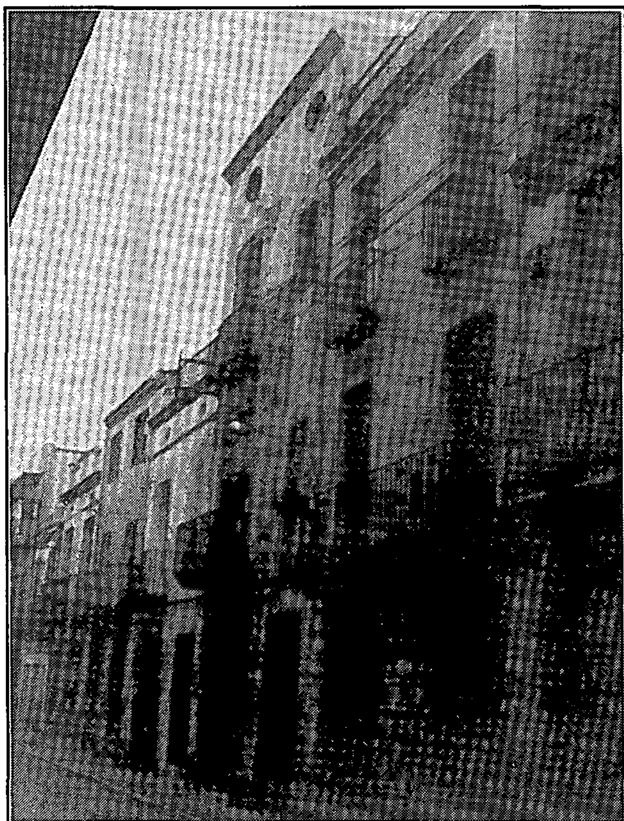
El segle XVIII és el segle del gran creixement de Mataró i l'ampliació de la ciutat es fa principalment construint cases de cós als nous carrers. A la vegada s'edifica també dintre muralles. L'esquema *del dins i del fora*, estudiat per Albert Garcia i Espuche i Manuel Guàrdia i Bassols (23) queda ben reflectit en les cases de cós de l'època.

Les cases dels nous carrers fora muralles seran habitades majoritàriament per bracers agrícoles, jornalers, pescadors i mariners (24). Seran de tipus senzill, amb molt poques diferències del patró del segle XVII. Els únics canvis importants seran potser una major alçada i la uniformitat de les façanes, de cara a l'embelliment i el *buen aspecto público* (25) propi de la Il.lustració, que recolliran les ordenances de la ciutat, especialment a partir de mitjan segle, seguint els criteris preestablerts pels costums i fixats clarament també en els contractes emfitèutics (26). La planta de les cases tindrà poques variacions. Les façanes incorporaran paulatinament els balcons i el ràfec esdevindrà cornisa, més en consonància amb el gust barroc del moment. I sorgirà l'esgrafiat de les façanes (27) que donarà unitat i categoria als nous conjunts, que seran admirats pels viatgers de l'època (28).

La major part de les cases construïdes dintre muralla i també, encara que més puntualment, moltes altres construïdes fora muralla, tindran millors condicions. En general, més superfície i dues plantes, pis i golfa. Els departaments dormitoris en plantes pis incorporaran paulatinament la solució sala-alcova, sense tancar, i, a la fi de segle, apareixerà el *quartet* -habitació dels fills petits- quedant configurat a cada banda de la casa l'espai sala-alcova-quartet, típicament mataroní. De la mateixa manera, la cuina es construirà o es traspassarà a l'hort, operació que convertirà l'antiga peça menjador-cuina en ampli menjador, que serà la peça familiar per excel.lència.

Les variables sala-alcova-*quartet* i cuina exterior s'aniran incorporant progressivament a les cases mataronines, les més senzilles incloses, en successives transformacions i el model quedarà ben fixat en les noves construccions del segle XIX.

En general, les característiques constructives de les cases mataronines del segle XVIII són molt correctes. L'autorització de noves edificacions a la pla-

Cases de cós al carrer de Sant Joan (segle XVIII).

Casa de cós al Carreró (segle XVIII). Can Solà.

ça de Santa Anna i la Rambla ens descriu molt concretament les façanes, que hauran *de tener dos altos, a saber es, desde el umbral de dichas casas, hasta el ráfago del texado de ellas, de quarenta y sinco palmos* (aprox. 8,75 m) *de alto de pared en diextro, y las puertas que daran a dicha plaza y calle hayan de ser de cantería, con piedra picada, de catorze palmos y medio* (aprox. 2,80 m) *de alto y diez palmos de ancho* (aprox. 1,95 m), *habiendo de ser todas con una misma igualdad, y assí mismo las ventanas de dichas casas también, a proporción, de cantería, habiendo de tener la misma postura y proporción de dichas puertas, a saber es, de alto ocho palmos y medio* (aprox. 1,65 m) *y de ancho sinco palmos* (aprox. 1,00 m), *y los texados hayan de ser con una igualdad todos, y hayan todos de correr una misma línea y igualdad* (29). L'alçada de 45 pams és habitual en les cases mataronines del segle XVIII, de planta baixa i dos pisos. La planta baixa oscil.la a l'entorn dels 3,10 m lliures (16 pams), el primer pis té aproximadament 2,70 m (14 pams) també lliures i el segon pis 2,50 m (13 pams). Sumat el gruix dels dos forjats intermitjos (2 pams en total) tenim l'alçada dels 45 pams.

El sistema constructiu de les cases és el tradicional. Les parets mitgeres continuen construint-se de tàpia amb fonaments de pedra i morter de calç. També és de tàpia la paret de façana posterior. Ho són també, habitualment, les façanes del carrer i les de cantonada, encara que, en aquest cas hi ha excepcions; poden ser en algun cas totes de pedra, de pedra només fins al primer sostre i després de tàpia o d'obra de totxo (30). Brancals, llindes i ampits de finestres amb pedra picada, ordinàriament granit del país -alguna vegada amb pedra de Montjuïc- i motllurada, seguint el ritme barroc. Pedra picada també a l'escaire de les cantonades. Balcons de ferro forjat -amb les típiques rajoles catalanes- o fets amb llosana de pedra motllurada. Baranes de balcó de ferro forjat, gairebé sempre de disseny molt senzill. Els forjats són fets, en general, amb bigues de fusta i revoltons, molt plans -desapareix totalment l'empostissat- o bé són voltes de maó pla; habitualment la sala menjador és coberta amb volta, possiblement per millorar la qualitat de l'espai més important de la casa. L'escala és feta també amb voltes de maó pla i la caixa d'escala és tancada per envans de totxo massís, doblats amb maó. Els envans són de maó. Els paviments de rajola de ceràmica. Els acabats interiors continuen essent d'arrebossat de morter de calç, lliscat amb calç, bast en les construccions elementals, però ben polit en les de major qualitat. La fusta pot ésser de disseny senzill o bé de treball molt elaborat, amb filigranes barroques, en les cases benestants (31). La pintura inte-

Casa de cós al Carreró (segle XVIII). Can Puig i Cadafalch. S'hi aprecia l'antic esgrafiat.

Casa de cós a la plaça de Santa Maria (segle XVIII). Pot observar-s'hi l'antic esgrafiat.

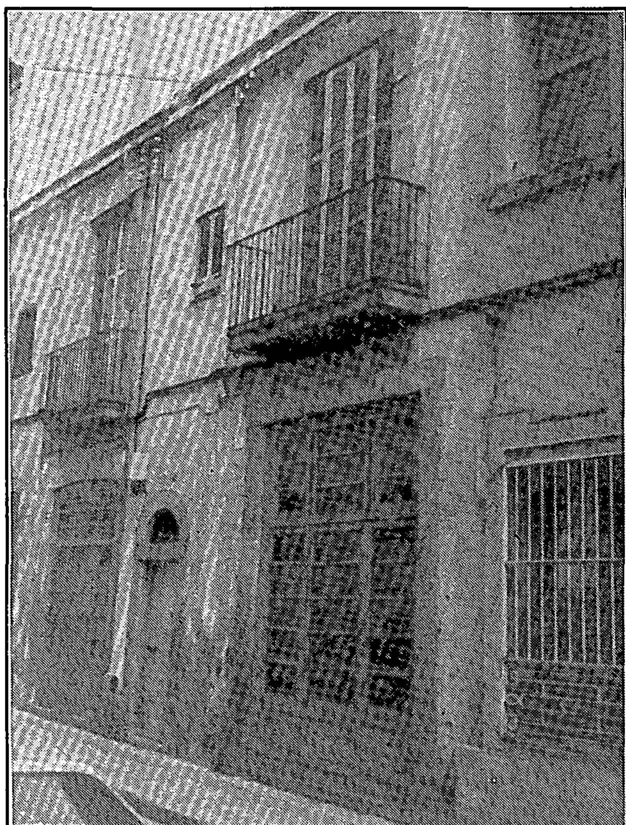
rior acostuma a ser senzilla; té les mateixes característiques que ja s'han indicat per al segle XVII, encara que en algun cas, sobretot en la fusteria, s'arriba a la policromia. Les façanes exteriors seran ordinàriament esgrafiades en blanc i rematades amb cornisa. Tot i amb això, algun petit fragment conservat ens fa pensar també en la possibilitat d'algunes façanes pintades a la manera barroca, amb molt de color.

LA CASA DE MITJAN SEGLE XIX.

Una profunda crisi marcà el creixement urbà de Mataró des de la guerra del Francès fins a la Restauració, a excepció dels anys compresos entre 1831 i 1848, quan s'obren i s'edifiquen parcialment els carrers de Sant Agustí, Montserrat, Santa Marta, Sant Josep Oriol, Sant Joaquim i plaça de Cuba en zones pròximes a la Rambla, la perllongació del carrer de Sant Ramon, el carrer del Prat i el tram de l'Havana més proper al centre de la ciutat -des de l'actual carrer de Pacheco fins a la placeta de l'Havana- i els tres carrers amb nom de reina, Amàlia, Cristina i Isabel. També s'edifica una part del carrer de Sant Benet.

L'edificació en aquests carrers és feta seguint el model tradicional, cases de cós, de planta baixa i pis, en filera. Però sorgeix una nova variable, la casa d'escaleta, casa de planta baixa i pis, amb un habitatge a cada planta; a la planta pis, s'hi accedeix des del carrer per una escala d'un sol tram, l'escaleta. A vegades la casa d'escaleta té dos pisos; en aquest cas el segon tram d'escala serà de dos trams, central, a la manera habitual de les cases de cós (32).

Les cases d'escaleta tenen dos portals al carrer. Un correspon a la planta baixa i l'altre a les plantes pis. En l'habitatge planta baixa un cancell, situat en posició reculada respecte del portal, o sigui, deixant una petita entrada a l'exterior, dóna accés al passadís, que conté les portes de les habitacions -ordinàriament tres, a vegades quatre- una de les quals és exterior, formada per un mòdul sala-alcova, i amb ventilació per finestra oberta a la façana del carrer; les altres habitacions només tindran ventilació indirecta al passadís o al menjador. Al final del passadís, el menjador, la cuina, la comuna i l'hort amb el safareig i el xup. L'habitatge planta pis té l'accés en posició central, a partir de l'escaleta; un petit vestíbul inicia el passadís -o bé condueix al passadís, hi ha dues solucions- on hi ha situades les habitacions interiors; a la

Cases de cós al carrer de Sant Josep Oriol (primera meitat segle XIX). En una de les cases s'observa el portal de l'escaleta.

Cases de cós al carrer d'Amàlia (primera meitat segle XIX).

banda del carrer l'habitació principal, sala-alcova, amb balcó i finestra; a la part posterior el menjador, la cuina i un petit terrat -sobre la cuina de la planta baixa- amb la comuna, el safareig i el xup. Si existeix segon pis la distribució és semblant; el terrat, però, es converteix en una petita galeria. A vegades, en la solució planta baixa - planta pis, amb dos habitatges, l'hort és partit en dues parts; en aquest cas la part posterior de l'hort correspon a la planta pis. S'hi accedeix per una escala d'un sol tram, des del terrat posterior, que continua amb un estret passadís.

Les cases de cós construïdes en aquest temps tenen el mateix plantejament que les edificades durant el segle XVIII. Són de planta baixa i pis, i habitualment golfa, però de construcció senzilla; l'esquema *dintre-fora* marca perfectament la seva construcció.

Però les característiques constructives comencen a evolucionar; les parets de façana són habitualment de pedra (d'ample 2 pams i mig, aproximadament 50 cm) i les parets mitgeres d'obra (de totxo, d'ample tres quarts de pam, aproximadament 15 cm). Les parets de tàpia desapareixeran paulatinament. Els portals i les balconeres són emmarcats de pedra picada, almenys en la façana principal; aquesta pedra és ordinàriament de Montjuïc. Les façanes són pintades. Els balcons comencen a ser forjats d'obra i no de pedra. Els departaments de planta pis incorporen voltes, molt senzilles -només d'un sol gruix de maó massís, amb el reforç d'una creuera formant creu de Sant Andreu- que actuen a manera de cel ras.

L'amplada total del cós, tot i mantenint els 24 pams lliures, disminuirà a conseqüència del menor gruix de les parets mitgeres, quedant fixada en 24 pams i tres quarts (aproximadament 4,65 m lliures i 4,80 m totals).

DE LA RESTAURACIÓ A LA FI DE SEGLE. LES CASES DE L'EIXAMPLE I LA RENOVACIÓ DEL CENTRE HISTÒRIC.

El pla d'Eixample de 1878, redactat per Emili Cabañes, arquitecte, i Melcior de Palau, enginyer, dóna la pauta al creixement de Mataró durant l'últim quart del segle XIX (33).

Ben ràpidament s'obriran nous carrers a la ciutat (34) i hi haurà una important acció edificatòria que es concretarà principalment en la construcció de

Cases de cós d'escaleta al carrer de Quintana (final segle XIX). Pot observar-se que la cantonada a la plaça de Fiveller no té cap obertura.

Cases de cós al carrer de Fra Luís de León (final segle XIX). Són cases de cós de 4,00 m.

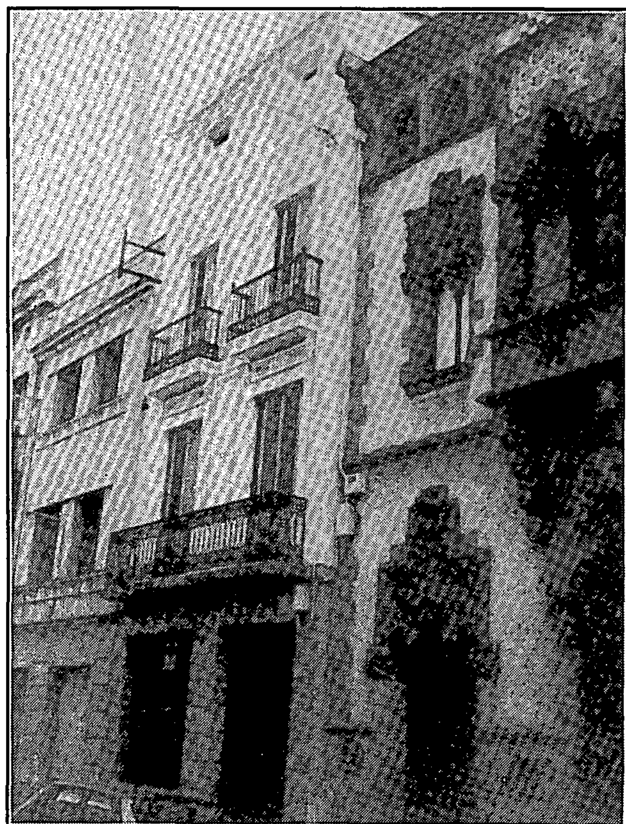
cases de cós. Paral.lelament es renovaran o reconstruiran moltes cases de cós del centre. La dualitat *dintre-fora* es mantindrà; les noves cases construïdes a l'eixample seran ocupades majoritàriament per treballadors industrials, obrers i jornalers. Les classes benestants es mantindran a la ciutat vella.

La nova parcel.lació a l'eixample es fa a partir de cóssos de 5,00 m totals, que, deduint el gruix de les parets mitgeres (ordinàriament de totxo de tres quarts de pam, o sigui, 15 cm), representa una amplada lliure de 4,85 m. És cert, però, que en algunes zones el cós és de 4,00 m totals i, per tant, de 3,85 m lliures; com ja s'ha manifestat el cós de 4,00 m resulta de l'operació de convertir quatre cóssos de 5,00 m en cinc cóssos de 4,00 m. Les llargades dels cóssos són molt variables, en funció de les antigues partions de les finques parcel.lades, però allà on és possible es manté la llargada tradicional de 28,00 m.

Com ja hem dit, les noves edificacions a l'eixample mataroní seran principalment cases de cós, amb la tipologia clàssica de planta baixa, planta pis i golfa. La cuina serà sempre exterior, amb l'única excepció de les cases molt curtes, en les quals es construirà interior, al costat del menjador, però separada, formant departament a part. Gairebé totes les edificacions tindran vestíbul exterior en planta baixa, cancell i passadís, amb el nucli sala-alcova a la banda del carrer. La superfície construïda de les cases varia segons l'amplada i la llargada del cós o solar; de manera estimativa es pot afirmar que oscil.la entre els 50,00 m² i els 80,00 m² per planta, o sigui entre 100,00 m² i 160,00 m² de superfície total. Aquestes superfícies corresponen a una llargada de casa entre els 14,00 m i 16,00 m, més la cuina.

Però s'edifiquen també cóssos de només planta baixa i cases d'escaleta. La solució del cós de planta baixa és idèntica a la de la planta baixa del cós d'escaleta i les cases d'escaleta tenen el mateix patró que les construïdes al segon terç del segle XIX. A vegades, però, una sola escaleta central servirà per a dues cases de cós agrupades. Les superfícies d'aquests habitatges són força reduïdes. Oscil.len entre els 60,00 m² i els 90,00 m²; en aquest sentit pot parlar-se de degradació del model.

També hem dit que a la mateixa època es renoven, reconstrueixen o rehabiliten moltes cases de cós a la ciutat vella o als carrers oberts durant el segle XVIII. Es constaten actuacions de rehabilitació interior que, mantenint l'estructura, l'escala i, fins i tot, la teulada, adapten els canvis evolutius del model,

Casa de cós al carrer d'Argentona, reconstruïda a finals del segle XIX.

Casa de cós al carrer de Sant Josep, reconstruïda a finals del segle XIX, incorporant elements neoclàssics.

incorporen nous materials en paviments, acabats i fusteria, substitueixen antigues instal.lacions obsoletes i introdueixen nous equipaments en les cuines. Altres actuacions consistiran en la renovació estructural, amb substitució dels antics forjats de fusta, l'ampliació de plantes pis, o bé la reconstrucció total de la casa, previ enderroc de l'antiga. De la mateixa manera moltes cases de cós es convertiran en cases d'escaleta.

Les característiques constructives de les cases de cós edificades durant el darrer quart del segle XIX no són genèriques. Varien segons l'època d'edificació i segons la situació de la casa. Però podem esmentar dos tipus de casa, la casa senzilla de l'eixample i la casa de cós reconstruïda i, o, renovada al centre històric. La dualitat del *dintre i del fora* plantejada per Albert Garcia i Espuche i Manuel Guàrdia i Bassols s'aprecia molt clarament en la ciutat de fi de segle, potser és quan és més clara, encara que ni el dintre ni el fora tenen delimitacions estrictes i que hi ha moltes excepcions.

L'estructura de les cases de cós de l'eixample és formada amb parets d'obra totxo i morter de calç. L'amplada de la paret de façana del carrer en la planta baixa és de 45 cm; la paret de façana posterior i la de planta pis en la façana del carrer tenen un gruix de 30 cm (35). Les parets mitgeres són també de totxo i de 15 cm. Algunes cases, però, tenen totes les parets de pedra, d'amplada 40 cm. Progressivament, desapareixen els brancals i llindes de portals i finestres fets de pedra picada (36). Els forjats o sostres són fets amb bigues de fusta del país i revoltons. L'escala de la casa és formada amb voltes de maó pla i els envans són de maó massís. A la planta pis, i a vegades també en planta baixa, unes voltes molt senzilles actuen com a cel ras. Els paviments són ceràmics, rajola vermella, de 20 x 20 en planta baixa i de 14 x 28 en planta pis. Les parets continuen acabades amb arrebossat de morter de calç lliscat amb calç. La fusteria és molt senzilla. Habitualment disposen d'aigua corrent, a partir d'un aforament, amb una instal.lació feta amb canonades de plom que arriba fins al xup, que serveix de dipòsit, i amb dos únics punts d'aigua al safareig i a l'aigüera de la cuina. Existeix com a únic servei sanitari la comuna. L'equipament de la cuina consisteix en un banc format d'obra i recobert de rajola vidrada vermella, amb els fogons (de carbó) i l'aigüera de granit artificial, a més d'un únic armari; normalment disposen també de gas ciutat. L'electricitat no arribarà a les cases fins a la fi de segle i s'hi anirà incorporant. Tant la cuina com la comuna són vestides parcialment amb rajola de València. La pin-

Cases de cós al carrer de Sant Agustí amb esgrafiats modernistes.

Casa de cós modernista al carrer Nou. Can Parera (1897). Puig i Cadafalch, arquitecte.

tura interior i la de les façanes és feta amb calç; la fusteria és pintada a l'oli. Cal dir que algunes cases són construïdes amb elements de recuperació, especialment pel que fa referència a les bigues i elements de fusteria.

Amb el temps i també segons la situació, incorporen elements de pedra artificial a la façana -a la fi de segle de patró modernista- i paviments de mosaic, fabricats a Mataró, a Can Boada (37).

Les noves cases de la burgesia mataronina, rehabilitades o reconstruïdes al centre o bé edificades a l'eixample, tenen les parets estructurals d'obra totxo, amb els mateixos gruixos que les cases senzilles. Els forjats dels sostres són també formats amb bigues de fusta i revoltons; ordinàriament són bigues escairades i fins i tot motllurades. A vegades són de fusta melis, importada del nord d'Europa o de Rússia, o bé són perfils metàl.lics d'ala estreta. Les voltes d'escala són fetes amb el sistema tradicional i els envans són de maó massís. Els departaments de les plantes pis -sota teulada- incorporen voltes a manera de cel ras. Les parets i les voltes del sostre són acabades amb arrebossat i lliscat de calç, molt afinat. Un cel ras de guix, format amb encanyissat, i amb motius ornamentals diversos cobreix la sala-menjador. Els paviments de planta baixa són de terrazzo i els de planta pis de mosaic. La fusteria és molt elaborada; les alcoves són tancades amb vidrieres. La cuina segueix el patró clàssic, banc format d'obra, recobert amb rajola vidrada de color vermell, fogons de carbó i cuina econòmica (38), aigüera de marbre i armari; és generalment força gran. Moltes vegades, a continuació de la cuina hi ha un rebost, amb prestatges. Ordinàriament disposen només d'una única cabina sanitària, però ja amb W.C. a l'anglesa incorporat. Alguna casa -molt poques- tindrà bany; es situa en la planta pis, sobre la cuina. Cuina, rebost i bany aniran revestits de rajola de València blanca, de 20 x 20 cm, amb sanefes, bordons i motius ornamentals. La instal.lació d'aigua potable, feta per aforament, segueix l'esquema habitual: canonades de plom fins al xup i punts d'aigua al safareig, a l'aigüera de la cuina, a algun rentamans situat a l'hort i al bany, si existeix. En aquest darrer cas, cal situar dipòsits elevats per a obtenir la deguda pressió de l'aigua. Tenen sempre instal.lació de gas ciutat a la cuina i per a la il.luminació de les peces principals. L'electricitat hi serà incorporada a partir de la fi de segle.

Les façanes d'aquestes cases són, en general, ben elaborades i incorporen elements d'estil definitoris de l'època. Sobretot trobarem façanes eclèctiques i modernistes; només alguna serà neoclàssica. Ordinàriament el treball de pedra natural combina amb l'esgrafiat (39). La pintura interior serà també molt característica, basada principalment en motius ornamentals, florals i sanefes, executats amb trepa. Variarà també segons el moment. Cal destacar, però, sobretot, els paisatges que decoren en molts casos els replans d'escala.

LA PERVIVÈNCIA DEL MODEL FINS A L'ACTUAL SEGLE.

A la primera dècada del nostre segle s'edificaran les darreres cases de cós tradicionals, seguint l'esquema de planta baixa, planta pis i golfa.

Però, fins almenys als anys seixanta, es seguiran construint cases de cós de planta baixa i cases d'escaleta seguint el patró de sempre. Les úniques variacions seran la desaparició del nucli sala-alcoba-*quartet*, convertit en un únic dormitori, la incorporació d'un petit celobert per a la ventilació de les habitacions interiors i la construcció del bany, que es generalitza a partir de 1950, primer a l'exterior, al costat de la cuina, i després interior, amb ventilació pel celobert.

A l'entorn del 1920, s'incorpora el *contra-menjador* a la casa de cós, espai annex i complementari del menjador que resulta de cobrir el petit tram de l'hort que queda entre la cuina i el menjador. Serà un espai familiar -com el menjador- però més reduït, més íntim, i també més fàcil d'escalfar a l'hivern. El *contra-menjador* serà la darrera variable del model, que progressivament s'anirà incorporant a la majoria de les cases.

I continuaran també les renovacions i rehabilitacions, procés encara ben actual, que a partir del 1970 inclouran també de manera general la conversió de la planta baixa en local; els habitatges ocuparan les plantes superiors.

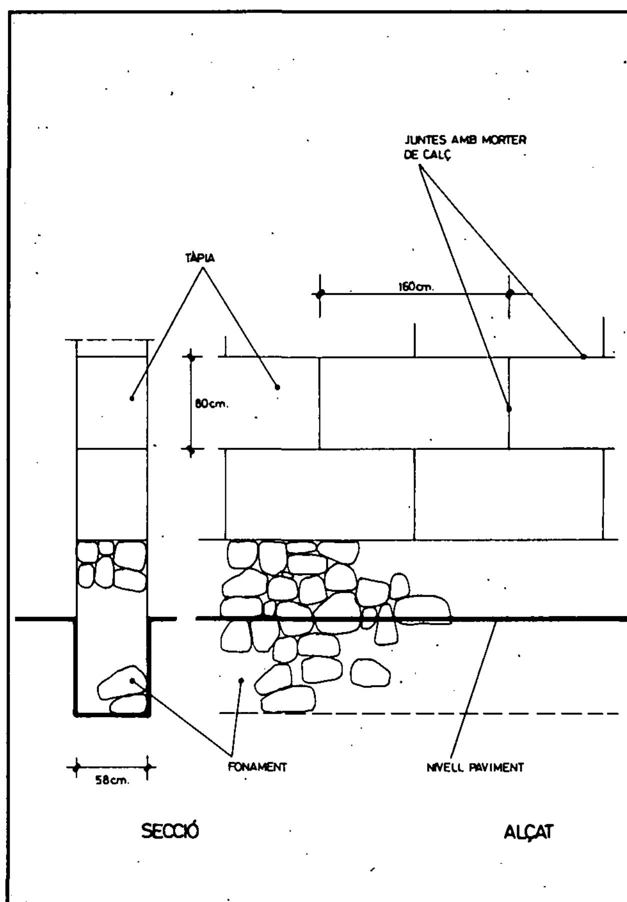
VALORACIÓ DE LA CASA DE CÓS.

La casa de cós és un tipus edificatori que es caracteritza per una gran adaptació a la manera de viure de la població mataronina i que, a la vegada és molt versàtil i, en conseqüència, pot evolucionar en

l'espai i en el temps seguint les necessitats canviants de la ciutat i dels seus habitants.

És un model acceptat per totes les classes socials de Mataró. Les diferències seran de situació, qualitatives o quantitatives, però no pas formals.

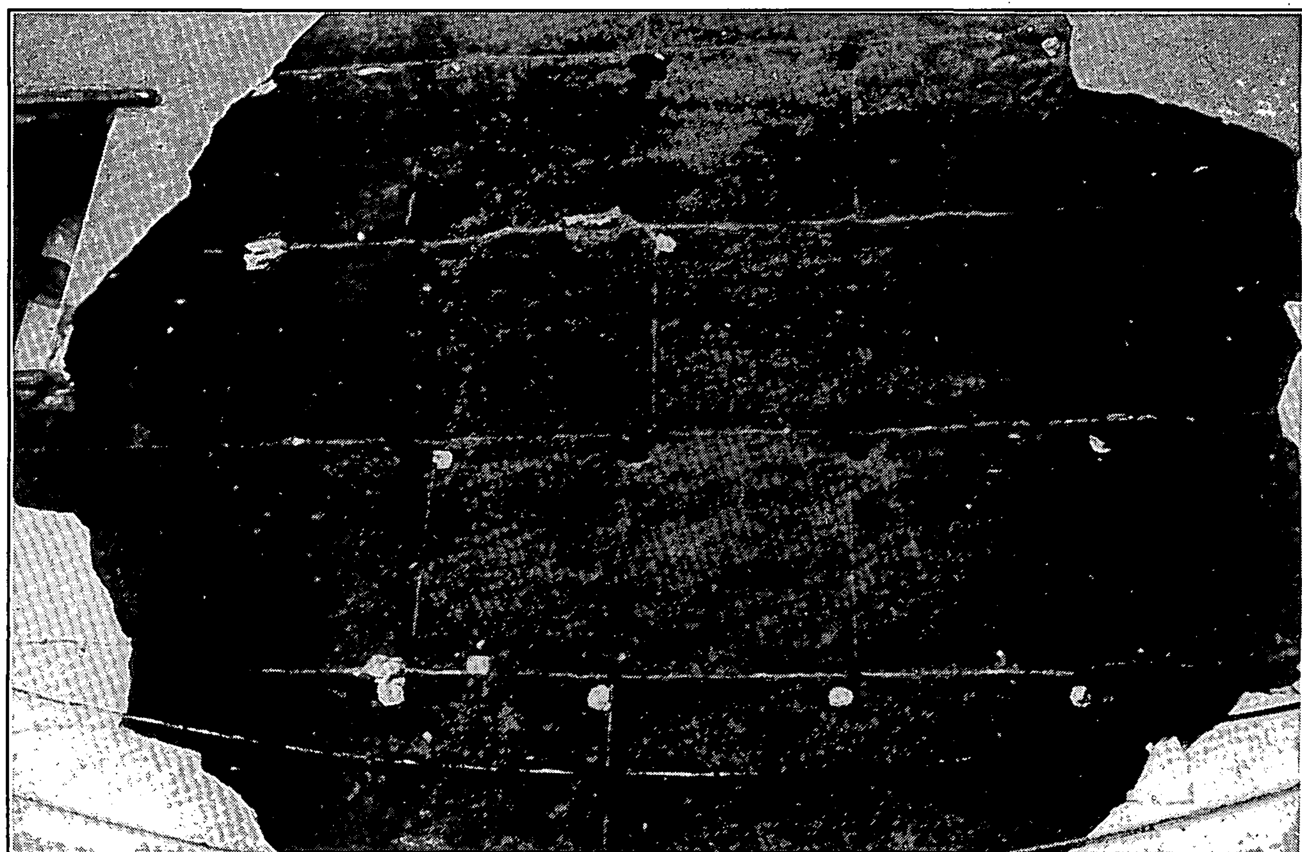
I és aquesta acceptació la que assegura la seva llarga pervivència.

LA PARET DE TÀPIA DE MATARÓ.

La majoria de les cases edificades a Mataró fins a mitjan segle XIX tenen totes les parets, o almenys les parets mitgeres, construïdes amb tàpia.

La tàpia és una paret formada amb terra pastada, premsada i assecada a l'aire. Es construïa amb l'ajut d'uns encofrats de fusta molt senzills, anomenats tapieres. La terra utilitzada havia de contenir argila i sorra, o sauló, en unes proporcions determinades, a fi d'assegurar la qualitat de la paret (40).

Detall d'una paret de tàpia. S'hi aprecien les juntes de les tapieres i els forats dels llistons.

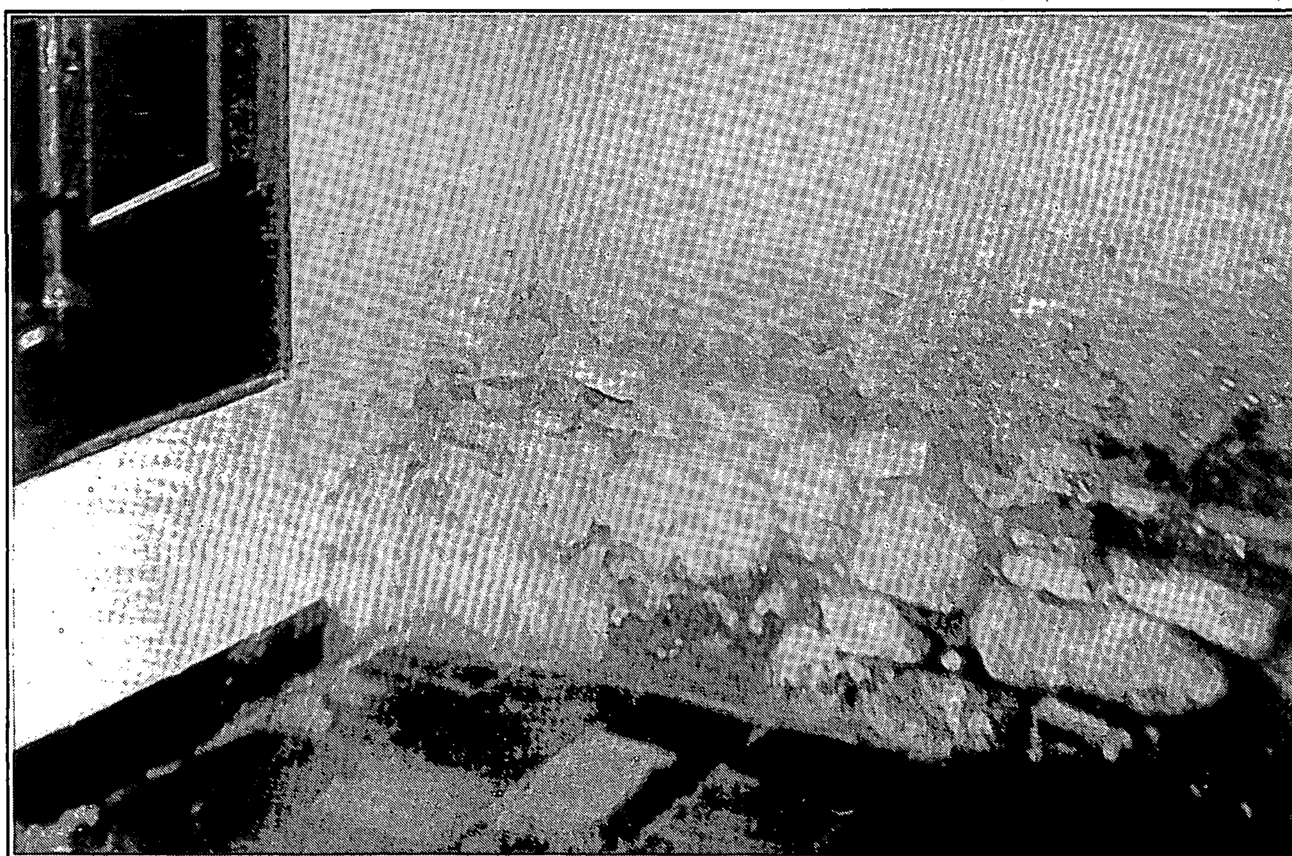
La paret de tàpia mataronina té una amplada de tres pams, o sigui, aproximadament 58 cm. Les tapieres utilitzades a Mataró tenien una cana de llargada (8 pams), per mitja cana d'alçada (4 pams), és a dir, aproximadament 156 x 78 cm.

Es construïa a base de col.locar dues tapieres de forma paral.lela, travades l'una a l'altra amb un llistó de fusta (de secció quadrada i aproximadament de 5,5 cm de cantó) que, a la vegada, servia de galga. Com que la paret es feia tapiera per tapiera, a l'inici es tapaven també els dos laterals; després només un de sol. Després d'apuntalar les tapieres es pastava la terra i, per capes premsades, s'introduïa dintre de l'encofrat. Acabada l'operació, es treien les tapieres i el llistó -restava, per tant, el forat- i s'esquerdejava amb morter de calç les superfícies laterals i superior del tram de tàpia format. La paret continuava, tapiera per tapiera, per filades i trencant junts. El forat del llistó es massissava amb morter de calç. Les parets, una vegada enllestides, s'esquerdejaven amb morter de calç, en tota la seva superfície (41). Posteriorment, en fer els acabats interiors de les cases, s'arrebossaven amb morter de calç i es lliscaven en calç.

A part d'aquesta tècnica, habitual a la ciutat des d'inicis del segle XVII, n'existeix una altra, de més rudimentària, que considerem anterior, i que només hem localitzat de manera parcial en les zones més antigues de la ciutat vella de Mataró. La tàpia és formada per capes de poc gruix, de 5 a 10 cm, lineals, a vegades separades per xapes de morter de calç.

Finalment, cal dir que no és pròpia de Mataró la tècnica del totxo o bloc en cru, no cuit (42). Només coneixem una casa al carrer de Sant Agustí construïda amb aquesta tècnica, cosa que ens fa pensar que va ésser construïda per paletes forasters.

Manuel Salicrú i Puig

Detall d'una paret mitgera. S'hi observa el fonament de pedra que sobressurt del paviment.

NOTES:

1.- GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*. Mataró,1989. Pàg. 141.

2.- Veure l'estudi del tema fet per GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.* Pàg. 238.

3.- El pam de Barcelona equival a 19,43 cm.

Una cana té vuit pams.

L'amplada del cós, a les cantonades, acostuma a ésser de 28,5 pams (aprox. 5,55 m), ja que incorpora la totalitat d'una de les dues parets.

4.- La qüestió és analitzada per GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.* Pàg. 141.

5.- Podem esmentar com exemple de parcel.lació de cóssos de 4,00 m la part més alta, banda de llevant, del carrer de Fra Luís de León i el carrer de Velázquez.

6.- Carrer Prat de la Riba i plaça de Fiveller amb jardí al davant, carrer de Llull, sense jardí, entre d'altres.

7.- Cases del passeig de Cabanelles (camí del Cementiri) i carrers annexos, cases a la Ciutat Jardí amb façana a la carretera de Mata i a l'avinguda d'Amèrica (entre 1950 i 1960). Algunes zones de Cerdanyola i Cirera, i la parcel.lació de la Llàntia (1960 -1970).

8.- Tradicionalment pagesos i comparets buidaven els dipòsits utilitzant el *bujol* (*buiol* en fonètica de Mataró), eina amb un mànec llarg i amb una mena de cubell o galleda al final. La matèria fecal es col.locava en *portadores* i era traslladada als camps de conreu. L'operació es feia encara habitualment durant els anys cinquanta d'aquest segle.

A l'entorn de l'any 1920 es va formar una cooperativa de pagesos, que va construir edifici propi a la Ronda d'Alfonso XII, per tal de buidar mecànicament els pous i poder utilitzar el seu contingut com a adob. Des d'aleshores, i també aproximadament fins als anys cinquanta de l'actual segle, la imatge i la pudor del *carro de la mesquita* van ésser també habituals als carrers de Mataró.

9.- Les primeres clavegueres modernes van ésser construïdes a Mataró, entre els anys 1892 i 1895, segons projecte de Josep Puig i Cadafalch, aleshores arquitecte municipal de Mataró.

L'any 1895 només els carrers de Sant Antoni, Sant Agustí, Churruca, Pujol i el carrer Nou tenien clavegueres *modernes.* També tenien claveguera la Riera, la Rambla i els carrers de Santa Maria, Sant Cristòfor (plaça Xica) i Barcelona.

Vegeu FRANQUESA y SIVILLA, Antonio: *Topografía médica de Mataró y su zona*. Barcelona, 1889, i VILADEVALL y MALGÀ, Luís; PUIG y CADAFALCH, José. *Memoria sobre el estado de la ciudad de Mataró*. Mataró, 1895.

10.- Els pous Mouras són dipòsits impermeables, sempre plens d'aigua, en els quals es produeix la fermentació i la consegüent liquidació de la matèria fecal que hi arriba. La sobre-eixida superior evaqua solament residus líquids.

Són, per tant, un sistema de depuració molt elemental.

No sabem quan, ni qui va introduir-los a Mataró; però el nom del pou Mouras, alguna vegada dit també Mouràs, és viu encara en el llenguatge de la construcció mataronina.

Veure *Enciclopedia Universal Ilustrada, Europeo Americana*. J. Espasa e Hijos, Editores. Barcelona. Article *"agua"*.

11.- Aquest sistema va ser utilitzat pràcticament en la totalitat de les cases i és encara actualment el sistema de desguàs de les cases no renovades.

Però avui és la principal causa de les grans humitats existents en el subsòl i en les plantes baixes mataronines.

La utilització progressiva de sabons i detergents ha col.lapsat els pous i les sobreeixides. Fins i tot, a vegades, els desguassos dels nous banys de les cases han estat connectats directament a l'antiga sobreeixida, provocant continuades embussades.

Per tot això, gairebé sempre, la sobreeixida només actua com a línia de filtració.

En conseqüència, la primera operació que cal fer en qualsevol reforma o rehabilitació d'una casa és la construcció d'un nou sistema de desguàs o noves clavegueres.

12.- Mataró, a l'entorn del 1635, com diu el *Memorial del Rector Folquer*, conservat al Museu Arxiu de Santa Maria (publicat als FULLS, núm. 1, abril 1978) *té cinch 'caños' d'aigua de font repartits per les places d'ella* i *té una acèquia d'aigua que baixa de la que sobra de dos molins fariners, que estan a dos tirs de mosquet fora la vila*. Aquesta sèquia baixava per la Riera.

13.- L'aigua d'aquests pous, situats a poca distància dels dipòsits de matèria fecal, no pas sempre hermètics, tenia problemes de potabilitat, per filtracions d'aigües negres. Vegeu FRANQUESA y SIVILLA, Antonio: *Topografía médica de Mataró y su zona*. Barcelona, 1889. Pàgs. 59 a 62.

14.- Dades facilitades pel Sr. Rafael Monserrat i Bartra, director de la societat "Aigües de Mataró S.A.", successora de la primera companyia distribuïdora d'aigua potable a la ciutat.

La ploma de Mataró, segons la Memòria del Pla d'Eixample de 1878, de Melcior de Palau i Emili Cabañes, dada que també figura en l'obra ja esmentada del Dr. Franquesa i Sivilla, "és la quantitat d'aigua que raja d'un forat de 5 mm. de diàmetre, essent la càrrega 0'1458, o sigui, tres quarts de pam. Suposa un cabal de 0'0952 litres per segon".

La *Memoria sobre el estado de la ciudad de Mataró* de Lluís Viladevall i Josep Puig i Cadafalch xifra el consum diari per família en un vuitè de ploma.

Fins a època molt recent, els contractes d'aigua per aforament de la Companyia d'Aigües de Mataró estipulaven encara un vuitè de ploma (dos setzens) diari (1.055 l.) per habitatge.

Respecte a les mines mataronines, cal veure l'obra ja esmentada del Dr. Franquesa i Sivilla, pàgs 63 a 68.

15.- Vegeu RIBAS i BERTRAN, Marià. *L'art en el safareig i en el brollador familiar*. *FULLS* del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 32 (juliol 1988).

16.- L'actual companyia "Aigües de Mataró, S.A.", fins fa poc denominada "Aigües d'Argentona a Mataró, S.A.", va ésser

constituïda l'any 1922 com a successora de "Fradera y Cia., Societat Comanditària", que escripturada l'any 1900, era continuadora de la societat "Palau, García y Cia.".

17.- COSTA i OLLER, Francesc. *Llums als carrers: del gas a l'electricitat. FULLS* del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 31 (abril 1988).

18.- COSTA i OLLER, Francesc. *Op. cit.*

19.- Els hipogeus mataronins han estat inventariats i estudiats per la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme.

La paraula hipogeu és d'arrel grega, hipos=soterrani, geos=terra.

20.- *Apeo* de 1716. Arxiu Històric Municipal de Mataró. GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.* Pàg. 104 i ss. Figures 34 i 35.

21.- Un *badiu* és una casa en construcció o una casa que només té construïda l'estructura, la coberta i les parets exteriors i no pas les separacions i els acabats interiors.

Vegeu GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.*

22.- L'anàlisi de la casa de cós del segle XVII és feta en base a l'estudi d'unes cases als carrers de Bonaire i d'en Moles. Tot i amb això, algunes cases construïdes a inicis del segle XVIII, concretament les del carrer de Sant Sadurní, tenen la mateixa tipologia.

A la mateixa època, cases construïdes als carrers de Sant Antoni, Sant Francesc de Paula, Sant Joan, comencen a incorporar les variables pròpies del segle XVIII.

El model, per tant, és formal, no cronològic.

L'edificació de cases al Mataró del segle XVI es fa majoritàriament dintre muralles, al Camí Ral i carrers de Sant Antoni i de Sant Joan, al Pou del Vall (el Ravalet), seguint els eixos dels camins a partir dels portals de la Muralla (carrers de Sant Josep, d'Argentona, dels Àngels) i a baix a mar (carrers de Sant Pere, del Pou de Sant Pere i dels Pescadors).

Respecte al creixement de Mataró durant els segles XVII i XVIII vegeu LLOVET, Joaquim. *La ciutat de Mataró.* Barcelona, 1961. GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.*

23.- GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.* Pàg. 102 i ss.

24.- Bracers agrícoles, jornalers i comparets habitaran majoritàriament quatre nuclis fora muralla (carrer de la Mercè i annexos, carrers de Sant Benet, Concepció i el Torrent, carrers d'Argentona, Caminet, Massevà i Sant Sadurní, carrers dels Àngels, de les Monges, l'Esplanada i Camí Fondo, i carrers de Sant Bonaventura, Sant Ramon, Mitja Galta i Sant Pelegrí), i el nucli més marginal de l'Havana.

Pescadors i mariners viuran a baix a Mar (carrers de Sant Antoni, Sant Joan, Sant Francesc de Paula, Sant Pere).

25.- ESPRIU i FERNÀNDEZ, Carme. *La policia de Mataró al segle XVIII.* Comunicació presentada a la V Sessió d'Estudis Mataronins. Mataró, 1989.

26.- Són conegudes les ordenances de l'any 1703, publicades a la revista *MUSEV, circular per als socis de la secció d'Història i Arqueologia.* Mataró, agost-setembre 1948, i les *Ordinaciones de Policía de la ciudad de Mataró,* publicades l'any 1822 per Joan Abadal, impressor i llibreter.

GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.*, pàg. 82, esmenten també les documentades en data 19 de maig de 1768, no conegudes, però que consideren coincidents amb les de 1822. També analitzen les condicions edificatòries dels contractes emfitèutics, *Op. cit.*, pàg. 99.

27.- RIBAS i BERTRAN, Marià. *Antics esgrafiats de Mataró. FULLS* del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 22 (abril 1985)

28.- Vegeu *Viatgers del segle XVIII al Maresme. FULLS* del Museu Arxiu de Santa Maria. Del núm. 12, desembre 1981, al núm. 22, abril 1985.

29.- Arxiu Municipal de Mataró. Acords, 27 desembre 1721. Publicat per ESPRIU i FERNÀNDEZ, Carme. *La policia de Mataró al segle XVIII,* i per GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.*

30.- La realitat de les parets construïdes a Mataró durant i a la fi del segle XVIII no coincideix amb el que especifiquen els contractes emfitèutics, ni amb allò que prescriu l'ordenança núm. 17 de les *Ordinaciones de Policía de la ciudad de Mataró,* de 1822, si hagués estat vigent a partir del 19 de maig de 1787, ja que les parets de façana de carrer són fetes majoritàriament de tàpia o bé de trossos de pedra i obra incorporats a la tàpia. Només algunes són formades amb pedra i morter de calç (plaça de Sant Salvador, carrer de la Mercè) o amb obra de totxo (carrer de Barcelona).

En canvi, són habitualment de totxo les parets de segon pis de moltes cases. Probablement per la dificultat de construir amb tàpia sobre edificis existents, construïts a planta baixa i planta pis.

Albert Garcia i Espuche i Manuel Guàrdia i Bassols parlen de degradació del model edificatori i de degradació progressiva de la qualitat de la construcció durant la segona meitat del segle XVIII (*Op. cit.*, pàg. 98 i ss.). Però l'anàlisi de les edificacions de l'època no ho confirma pas. Tot i amb això en un cas concret, l'edificació de les cases de l'Havana -ben documentada pels esmentats autors- la degradació és ben clara.

31.- RIBAS i BERTRAN, Marià. *L'art popular de la fusta i les portes de carrer de Mataró del segle XVIII.* Comunicació presentada a la Sessió d'Estudis Mataronins (17 i 31 de març de 1984). Mataró, 1985.

32.- Les primeres cases d'escaleta que coneixem són al carrer de Sant Joaquim (planta baixa i planta pis) i al carrer de Sant Benet (planta baixa i dos pisos).

33.- Sobre les característiques del pla d'Eixample de Mataró vegeu

TORRES i CAPELL, Manuel. *Una lectura actual de la memòria del projecte d'Eixample de 1878.* Comunicació presentada a la Sessió d'Estudis Mataronins (17 i 31 de març de 1984). Mataró, 1985.

GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.*

34.- L'any 1879 s'obre el carrer de Balmes. El 1880 els d'Altafulla, Fra Luís de León i el passeig del Callao. El 1881 els carrers de la Coma i Jordi Joan. El 1885 els del Parc i de Meléndez. El 1888 el de Tetuan. El 1889 els carrers d'Argüelles i d'Onofre Arnau. El 1896 els de Lepanto, Gravina i el passatge de Santa Magdalena. A començaments de l'actual segle eren també oberts els carrers de Guifré el Pelós, del Carme, Moratín, Isern, Milans, Goya, Velàzquez, i Iluro al sector N.O. de la ciutat, i els de Quintana, plaça de Fiveller, Puigblanc, Creus, Alarcon, Prat de la Riba (aleshores Puerto Rico), Rierot, Moreto, Mata i Fortuny a la banda N.E.

Vegeu GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.*, pàg. 234 i ss, i CIVIT i REY, Toni. *Història de l'Horta Perpunter-Daviu. FULLS* del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 28 (abril 1987).

35.- Les mides de les parets són coincidents amb les que indiquen les ordenances municipals de l'any 1846, esmentades per GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *Op. cit.*, pàg. 166.

36.- La desaparició de la pedra picada és gradual. En molts casos, només resten les dues primeres peces del portal, a la part més baixa. La pedra utilitzada en aquest moment és majoritàriament de Girona.

37.- La fàbrica de pedra artificial i de paviments de "terrazzo" i de mosaic de Can Boada, va ésser una de les primeres del país.

38.- La cuina econòmica és un element de ferro colat que incorpora fogons i forn. Es col.locava encastat en el banc de la cuina. El combustible a utilitzar era carbó o fusta. Servia també per a produir aigua calenta a partir d'un serpentí.

La indústria local (Can Font) va fabricar cuines econòmiques.

39.- Són d'aquesta època la majoria de les façanes actuals del carrer d'Argentona, la Riera i la Rambla.

Hem de fer constar els interessants esgrafiats modernistes d'un conjunt de cases en filera al carrer de Sant Agustí, entre el carrer d'Ibran i el de Campeny. També cal esmentar les dues cases de cós modernistes obra de Puig i Cadafalch, una al carrer Nou, Can Parera, i l'altra al carrer de Sant Simó, cantonada a Les Figueretes.

40.- L'argila es comporta a manera d'argamassa i la sorra actua com a esquelet intern. Per aquestes característiques, la tàpia s'ha anomenat en algun lloc *formigó de terra*.

41.-L'esquerdejat és un arrebossat bast, que es forma llançant el material amb la paleta sobre la paret, sense afinar-lo.

Servia de protecció per a la paret, ja seca, perquè no s'*esventés*.

42.- Equivalent a l'*adobe* castellà.

L'edifici de la Peixateria és un dels més característics del Mataró neoclàssic. Com a homenatge al patrimoni arquitectònic mataroní, Minerva Ambròs i Batlle, llicenciada en Història de l'Art, estudia les dades de la seva construcció.

HOMENATGE AL NOSTRE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC: LA PEIXATERIA PÚBLICA DE MATARÓ

INTRODUCCIÓ.

El Mataró de la segona meitat del segle XIX fou testimoni d'un espectacular creixement econòmic degut a l'incipient procés d'industrialització, que va venir acompanyat d'un gran augment demogràfic. Així, doncs, observem una quasi duplicació de la població mataronina -dels 10.730 habitants d'inicis de segle es passà a 19.704 el 1900- que va repercutir en la transformació urbana de la nostra ciutat.

És precisament durant aquest segle que es porten a terme una sèrie de projectes de reforma i millora del centre, com a continuació del corrent higienista sorgit a finals del segle XVIII amb l'expansió de les idees il.lustrades, de manera que tots els serveis de la ciutat considerats insalubres s'intentaran traslladar a la perifèria, o bé restaurar. L'etapa de major construcció serà, en un primer moment, la que comprèn la dècada dels anys quaranta, i posteriorment el període que va de 1855 fins al 1886.

Paulatinament, l'Estat anirà prenent part en els assumptes de caràcter edilici i urbanístic amb la promulgació de Reials Cèdules i Ordres, incidint en la participació dels arquitectes en els afers constructius, especialment en el cas d'edificació d'obres públiques. Si fins aleshores el món de la construcció havia estat en mans dels mestres de cases, a partir de la difusió de la Reial Cèdula de 21 d'abril de 1828 es produirà una forta pressió per part dels arquitectes per intervenir als municipis.

L'edificació de la Peixateria pública s'insereix en la primera gran fase constructiva mataronina i respon a una de les primeres intervencions públiques al centre de la ciutat per part d'un arquitecte. Ens referim a l'il.lustre Miquel Garriga i Roca (1804-1888), arquitecte i agrimensor per la Nacional Acadèmia de Sant Ferran, cavaller de la distingida Orde de Carles III i d'Isabel la Catòlica.

La seva un tant intermitent actuació com a tècnic constructiu fou una de les més brillants i més intenses a la nostra ciutat. La primera etapa en què ocupà el càrrec de Mestre Major s'estengué del 9 de març de 1840 al 14 de setembre de l'any següent. La segona s'inicià de forma provisional el 7 de març de 1843, però no es té constància de quan va acabar. De fet, les seves últimes intervencions conegudes de forma oficial són del 1845; per exemple, el plànol de la font a prop del mar, datada el mes d'agost. Dos anys més tard, ja era arquitecte municipal de la ciutat de Barcelona, i ho va tornar a ser el 1862 i el 1869. Entretant, però, va ser nomenat director interí dels camins dels veïnats d'Arenys de Mar i de Mataró (5 de setembre de 1853), i mentre va acomplir aquesta funció va residir obligatòriament a la nostra ciutat, segons establia l'article 11 del Reglament de directors de la província.

En aquesta tercera etapa -ja a partir dels anys seixanta- fou assessor en assumptes d'interès comunal durant un curt espai de temps. Finalment, el gener de 1869, es tornà a presentar per tal d'ocupar l'es-

mentat càrrec, però no li fou acceptada la seva sol.licitud, segons sembla ser, per raons de caire econòmic.

LA CONSTRUCCIÓ DE LA PEIXATERIA.

Amb motiu del quasi cent cinquanta aniversari de la construcció de la Peixateria pública de Mataró, ens proposem donar a conèixer la significació històrica d'aquest monument del nostre patrimoni arquitectònic.

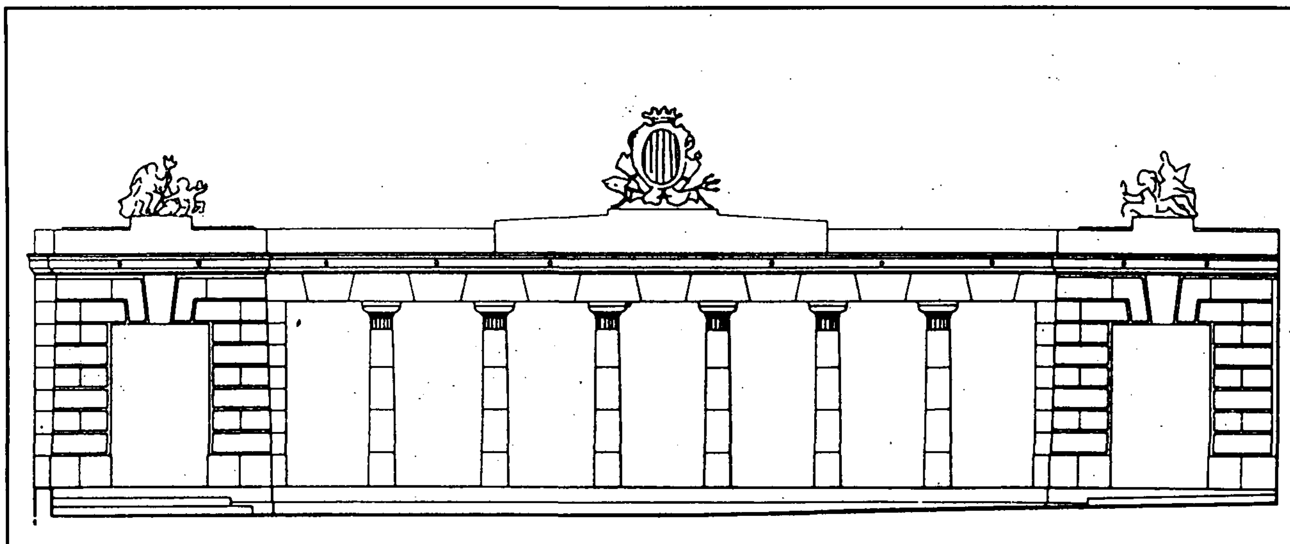
La documentació que sobre la referida obra es conserva a l'Arxiu Històric Municipal mataroní és summament considerable i fragmentària. Per aquest motiu no ens ha estat gaire fàcil la seva ordenació i posterior estudi.

La història de la polèmica construcció de la Peixateria va començar quan l'hisendat Pau Gallifa, fabricant de filats de cotó d'aquesta ciutat, va presentar un recurs a l'Ajuntament -datat el 7 de desembre de 1840- en el qual sol.licitava que se li permetés de renovar i millorar la peixateria pública amb les consideracions que segueixen a continuació:

"... mi proyecto se reduce a levantar allí de nuevo un edificio decente y de buen aspecto (...) no ha de ocupar mas ni menos terreno del que ocupa la actual pescadería. Debe construirse de nuevo enteramente a escepción de la pared de la parte de medio día que ya en más de la mitad fue construida a espensas de mis antecesores, dándole una cuarta o quinta parte mas de elevación para que sea mas cómoda, mas ventilada y menos espuesta al sol, y encima de la misma debe construirse una habitación que tenga un frontis igual al que demuestra el citado plano, siguiendo el dicho frontis por la parte de las Escaletas por el mismo estilo, para que guarde uniformidad en todo; y esta obra cuyo coste no dejara de ser bastante consideración, no sólo ofrezco hacerla a mis costas con intervención del Maestro de obras (Miquel Garriga i Roca) *de esa Ilustre Corporación, o de la persona que sea del agrado de V.S. por lo tocante a la pescadería y a la fachada, sino también a mantenerlas y a conservarlas perpetuamente así yo como mis sucesores a costas propias, formando todas las paredes de ladrillo y mezcla o mortero blanco de superior calidad, blanqueando todo el interior de la pescadería o sea allisarlo y enlluirlo, usando la espresión vulgar, enladrillar desde luego el pavimento con las piezas cocidas con mahons, hacer el techo con bigas robustas y a toda consistencia y bovedillas, (vulgo reboltons), también blanqueadas, pintar el esterior, y en una palabra no omitir cosa alguna necesaria o conveniente para la seguridad, lucimiento y comodidad de la obra, con tal que el piso o habitación que construiré a mis espensas sobre dicha pescadería ceda en mi favor, y sea una propiedad mía y de mis sucesores perpetuamente, y que se me permita abrir un portal en la pared de medio día en donde se halla la ventana de la actual pescadería mas inmediata a la bajada de las Escaletas, y que mira al terrado de la casa que yo tengo allí construida, colocando las puertas en la parte interior de dicho portal, para que la pescadería quede enteramente espedida, y no tenga el menor estorbo y embarazo."* (1)

El seu interès per restaurar la Peixateria provenia del fet que considerava que aquesta s'havia construït sobre un edifici de la seva propietat, en el terreny que Gallifa adquirí a Maria de l'Estrella Gibert i Guarro, com queda palès en l'escriptura efectuada davant el notari Desideri Torras, el 31 de maig de 1836. L'esmentat edifici o magatzem limitava a orient amb les parets subterrànies de les cases que els Gibert posseïen en la part de llevant de la baixada de les Escaletes; a migdia, subterràniament, amb el terreny de la baixada i, per una altra banda, amb el passadís de les antigues muralles, que des de la baixada de les Escaletes portava fins a l'altra baixada anomenada dels Escolapis; a ponent, amb la casa i eixida o celobert dels hereus del corredor de canvis Narcís Casanovas i Riera; i a tramuntana, amb el terreny que es trobava sota la plaça de la Peixateria, antigament de Tarau. L'aixecament d'aquest magatzem es va portar a terme pel matrimoni Gibert-Guarro -pares de Maria de l'Estrella- el 1779. Assabentats de les intencions de l'Ajuntament en relació amb el projecte d'eixample de la plaça de Tarau, varen aprofitar l'ocasió per demanar el baix del pati de terra situat enfront del seu propi habitatge, segons ells *absolutamente inservible para construcción de casa ni algún edificio urbano* (2). El 18 de juny del mateix any, un ofici de l'Excel.lentíssim Sr. Governador de la província el Conde del Asalto va aprovar la seva sol.licitud, sempre que no es debilités la muralla i es col.loquessin reixes a les finestres practicades en ella, per tal d'obtenir una adequada ventilació del magatzem.

En vista del recurs presentat per Gallifa, l'Ajuntament va acordar que els senyors Síndics del Comú Onofre Sala i Josep Calassanç Tuñí redactessin un

La Peixateria, obra de Garriga.

informe sobre l'estat de conservació de l'antiga peixateria i ambdós varen coincidir amb Gallifa que estava *en efecto en muy mal estado casi en su totalidad y ruinoso en cuanto a una gran parte, de modo que en el lado de oriente ya faltan dos bóvedas, que según informes se derribaron para evitar desgracias, supuesto que amenazaban próxima ruina, amenazando caerse antes de mucho tiempo los tejados que cubrían dichas bóvedas, y las demás ecsistentes todavía a motivo de estar muy consumidas las bigas que las sostienen.* (3). Això va fer que es mirés amb bons ulls la proposta exposada per Gallifa i que s'accedís a la seva sol.licitud.

Com era de preveure, la consegüent reacció dels diferents veïns de les rodalies de l'edifici en qüestió no va fer-se esperar. Així, el dia següent, Joaquim Martí i Andreu i socis, per una banda, i Josep Antoni Peradejordi, per una altra, varen adreçar a l'Ajuntament la seva tàcita oposició al respecte. Tots ells coincidiren a afirmar que la pretesa construcció era un atemptat contra *el hermoseo y el ornato públicos* i que lluny de vetllar pels seus interessos, s'hi anava en contra. Amb la construcció d'aquella habitació sobre la peixateria s'impediria la seva oportuna ventilació i entrada de llum *tan necesaria en la Plaza para la disipación de las mismas que exala una Pescadería.* (4). Dies més tard, d'altres veïns varen expressar les seves queixes al Comú, tot dient *si por desgracia Gallifa consiguiera el logro de su absurda e injusta pretensión, no tardaría en venir el caso de que se habría de derribar el edificio que construyera, o se habría de quitar la pescadería del lugar en que se halla; de lo contrario la fetidez obligaría a todos los vecinos inmediatos a abandonar sus casas y a trasladarse a otra parte. (...) Estos malos inconvenientes no existirían si se deja en el modo en que se halla, porque tiene ventilación y el sol en la plaza...* (5). Com es pot comprovar, els atacs contra la demanda feta per Gallifa foren molt enèrgics i, a la llarga, eficaços.

El 15 de desembre Joaquim Martí i Andreu tornà a presentar un nou recurs en el qual explicava que el terreny on s'havia aixecat la Peixateria pública, una vegada fet el trasllat de les peixateries de la plaça de Sant Cristòfor a la de Tarau uns quinze anys abans, en cap manera pertanyia a Pau Gallifa, pel fet que la senyora Gibert tan sols va obtenir un permís per part de l'Ajuntament per obrar subterràniament aquell paratge.

El Comú, però, es va mantenir en la seva resolució inicial a favor de la proposta de Gallifa, de manera que els Síndics Onofre Sala i Josep Calassanç Tuñí varen seguir afirmant que *el edificio que se propone levantar según el plano producido, no es de grande elevación y en nada se perjudica la ventilación de dicho local...* i a més que *...no vemos la salud pública de ellos perjudicada.* (6). En opinió dels esmentats síndics, la primitiva peixateria de la nostra ciutat sí que hagués hagut de ser motiu de queixa per part dels seus veïns perquè tal i com ells mateixos exposen

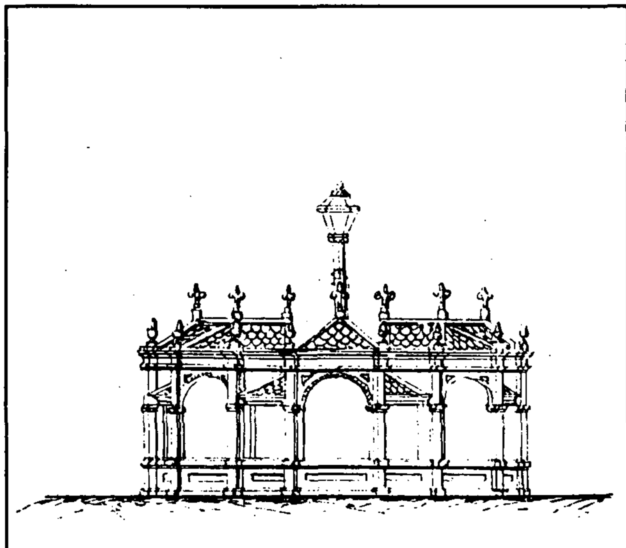
"... a más de estar cerrada por la mayor parte de sus costados, era tan baja de tejado por la parte en que podía recibir la ventilación que era la de poniente, que era imposible que pudiera circular por allí mucho el aire, siendo la calle tan angosta y altas las casas de la otra acera, no pudiendo el sol penetrar en ella ni en el invierno ni en el verano, y esto no

obstante los vecinos que allí vivían, lejos de quejarse por su ecsistencia y permanencia, se opusieron a la variación de sitio quando se hizo. " (7).

Deu dies després que Gallifa hagués fet la seva sol.licitud a l'Ajuntament, regit en aquella època per Antoni Boter i Llauder, es va oferir a Peradejordi i socis que en el termini de setanta-dues hores presentessin un nou projecte alternatiu a l'exposat per aquell. Ara bé, en primer lloc, no se'ls va facilitar el plànol lliurat per Gallifa i, en segon lloc, se'ls va concedir un termini de temps molt curt per a poder fer les oportunes observacions. En conseqüència, van haver de recórrer de nou amb les següents argumentacions:

"El Esponente fue designado para recoger el plano que devuelve, y luego de recogido llamó a los demás interesados y todos convinieron en que el término era insignificante, mayormente cuando V.S. previno que la devolución fuese con las mejoras que tubieran a bien ofrecer. (...) A pesar de estar convencidos hasta la evidencia de que sería imposible practicar la providencia de V.S. quisieron probar y probaron si podría llevarse a cabo por medio de personas inteligentes. Se dirigieron a D. Miguel Umbert manifestaron el plano, se enteraron del objeto, y que sería conveniente a tenor de la providencia de V.S. que levantase otro plano de una Pescadería y que tomase las medidas, y contestó que no era posible hacerlo dentro el término prefijado, y que sólo había lugar para tomar las medidas, como en efecto tomó. Viendo Umbert el apuro en que se encontraba el esponente y demás interesados indicó que en la posada llamada de la Creu habita un oficial belga que es muy práctico en el dibujo y que tal vez se empeñaría en hacer el plano, fueron en seguida a dicha posada dos distintas veces y en ninguna le encontraron. No siendo dable perder tiempo (...) se dirigieron a Casa D. Miguel Garriga Arquitecto, quien enterado del objeto usó de la delicadeza de no admitir el encargo, en razón, según dijo, de haber presentado el plano trabajado por Gallifa. Esta contestación motivó a que se le pidieran esplicaciones sobre dicho plano, y todos los que se hallaban presentes quedaron admirados y juntamente sorprendidos al oir que no podía dar detalle ni esplicación, porque no estaba enterado del terreno ni de sus dimensions y que lo hizo por relación de Gallifa y con este motivo no pudo continuar la planta necesaria en todo el plano." (8).

Projecte de Carnisseries. Any 1860.

Una vegada examinada la sol.licitud de Gallifa, així com el plànol que l'acompanyava -confeccionat per l'arquitecte Miquel Garriga a partir de les mesures que li va facilitar en Gallifa-, els recurrents es varen adonar de la seva informalitat i varen denunciar-la:

"La sorpresa de los recurrentes llegó a su colmo cuando cotejando las dimensiones que tomó Umbert con el plano de Gallifa, observaron una diferencia de treinta y cinco palmos (...) Gallifa ha tratado de sorprender a V.S. con voluntarias equivocaciones, solapándolas con un dibujo elegante que alucinara, al paso que es ideal, caprichoso e impracticable, como son todos los dibujos que carecen de su respectiva planta." (9).

Per aquest motiu, se li encarregà, a Garriga, que acudís a inspeccionar el terreny on es trobava l'antiga peixateria, per tal de relacionar si estava o no conforme amb el plànol presentat. La seva resposta va acabar per afirmar el que Umbert ja havia descobert anteriorment:

"El citado dibujo (...) teniendo en este punto de levante a poniente de la plaza escrito ciento y quince y medio palmos longitud, resulta la diferencia de treinta y cuatro y medio palmos por tener tan solo ochenta y uno de estensión el dibujo de que llevo hecho mérito... "(10).

Per tant, acaba concloent que *es indispensable la formacion de otro plan, sin perder de vista la absoluta necesidad de planta alzado y corte respectivos, como asi mismo el destino que quiere darsele.* (11).

El 25 de febrer de 1841 l'Ajuntament, presidit per la figura de Josep de Caralt, va acordar que l'esmentat arquitecte havia de presentar un plànol o disseny *en los términos y modo que crea más oportunos al ornato público, y a los intereses del Común, indicando también el coste que podría tener, y dando cuantas explicaciones conceptue necesarias al intento.* (12). El primer d'abril Garriga ja l'havia acabat i s'establí que Peradejordi i socis tenien vuit dies per decidir si volien o no assumir l'obligació de fer a càrrec seu la construcció de la Peixateria, sota la direcció de l'arquitecte que el Comú assenyalés. L'informe presentat per Garriga sobre les classes de materials amb què s'havia de construir deia el següent:

"... debo decir que el edificio que se intenta construir para pescadería debe quedar su fachada principal circuida de una grada, debiendo ser esta de piedra de sillería de tres cuartos de palmo altura y de tres palmos plano superior esto es de un ancho suficiente para descansar las colunas del atrio de la misma fachada. El enladrillado de todo el piso del edificio parte interior de la espresada grada podrá ser de baldosas de ladrillero de sinco cuartos palmo en cuadro y un cuarto y medio grueso. Las colunas que formen el atrio de la insinuada fachada deben ser de piedra de sillería divididas en tres partes, esto es, capitel y dos trozos de fuste o cana de la coluna. Los arquitraves y molduras esteriores también deberán ser de piedra de sillería, debiendo advertir que dichos arquitraves tendrán de longitud el espacio que media entre centro y centro de coluna, mas dos pulgadas para engravarse entre si. La cara esterior de los pavellones estremos de dicha fachada en toda su estensión tanto de altura como de longitud deberá ser de piedra de sillería, formando lo que vulgarmente se llama "encarruadas". Las pilas de las fuentes colocadas en las fachadas laterales de los sobredichos pavellones deberán ser igualmente de piedra de sillería, y a más deberán serlo también las paredes superiores de las mismas hasta la altura de un palmo sobre el nivel donde estén colocadas las canillas. Los poyos destinados a tener de manifiesto la pesca deberán quedar cubiertos de piedra de sillería, y está labrada de manera, que inclinados hacia el centro puedan limpiarse con facilidad. Los otros que colocados al entrar al edificio deberán servir para cortar el pescado mayor, cubiertos de madera, la más propia e idónea para ello. La cubierta del edificio, a dos vertientes podrá ser tejado o terrado, pero siempre conduciendo el agua por la parte de mediodía a desguasar a la cuesta llamada las esqueletas. Para el sostenimiento de la cubierta se formará una sencilla armadura, y debajo de ésta un cielo raso de madera a la parte inferior de los tirantes, con tres reundidos en forma de simples casetones frente de cada intercolunio. El maderaje de todas las aberturas esteriores y demás incluyendo las de la habitación del guardián o celador de la limpieza del edificio, deberán ser de calidad de pirineos; y el de las interiores de flandes, y el de la cubierta de la de chopo, vulgo poll según uso frecuente del país. Las bóvedas o cúpulas que cubren los pavellones de ladrillo de rosca. Todos los adornos deberán ser de hierro colado aceptuando los grupos que coronan los pavellones, que por no haberse practicado hasta ahora en la fondalaria de este país podrán substituirse de madera, preparándola de modo que pueda resistir los agentes atmosféricos. Las rejas de hierro según el dibujo del mismo plan deberán rematar en lanzas de hierro colado. Todo lo demás conforme el plan que está de manifiesto." (13).

En vista del valor a què ascendia la nova obra van manar fer-ne un altre de menys costós. Finalment, el 19 de maig del mateix any, Peradejordi i Joaquim Martí i Andreu es varen comprometre a sufragar les despeses de les obres de la Peixateria, pel fet que el plànol presentat anteriorment per Gallifa *no era practicable en la ejecución porque contiene varias cosas inútiles y aún perjudiciales.* (14). Entre aquestes coses inútils a què es referia Peradejordi, s'ha d'esmentar l'existència de dues comunes, una en cada angle, totalment perjudicials i insalubres. El 7 de juny, ambdós recurrents varen signar l'escriptura de mútua obligació, en poder del notari Antoni Simon i Bruguera. Allà es van dictaminar les regles que devien regir l'esmentada construcció:

1 - La construcción será toda de ladrillero, y piedra de sillería, en el modo y forma que a continuación se espresa:

2 - De piedra, la grada del frente de la fachada sobre la cual gravitarán los cuerpos abansados, y colunas de 3/4 de altura y 1 1/2 palmo de plano cara superior.

3 - De idem las colunas y capiteles.

4 - De idem la cara esterior de los cuerpos abanzados, formando lo que vulgarmente se llama encarruada.

5 - De idem los arquitraves.

6 - De barro cocido, pintados blancos al óleo, los grupos, armas, adornos de la fachada, arreglando de dimensiones a las reglas del arte, las que no han podido tenerse presente en la ejecución de la fachada por la precipitación en que se ha hecho.

7 - De piezas del país, el enladrillado.

8 - La cubierta de tejado, y dejado de ella un techo de madera formando recuadros tal como marca el citado plano, pintado para su mayor hermosura.

Tot això es va fer amb la condició *"...que se prometa y asegure a dichos S.S. en debida forma que ni por el Cabildo de esa Ciudad ni por persona alguna podrá edificarse en la plaza ni encima de la nueva pescadería que se va a construir a mayor altura de la que se dé a esta con arreglo al precitado diseño; de cederles los desechos de la pescadería actual; de quedar la nueva luego de construida de propiedad de V.S. con la facultad de darle otra forma, pero no mayor altura, como queda dicho; de que los mismos S.S. Peradejordi y Martí satisfagan los honorarios devengados por el Arquitecto D. Miguel Garriga con el levantamiento de los planos; de que la nueva obra se verifique con la solidez debida a juicio de dos péritos nombraderos por V.S.; y de que quede construida a fin del presente año, en razón de considerarse corto el término de cinco meses que V.S. proponía prefijarle; y que una vez concluida y del todo lista la obra a plena satisfacción del Ilustre Ayuntamiento quede aquella perpetuamente de propiedad de éste y de consiguiente a cargo de dicho Ilustre Cuerpo la conservación de la misma ..."* (15)

En un ofici de Peradejordi del 3 de setembre s'escull l'arquitecte Garriga per a la direcció de l'obra de la nova peixateria, precisament uns dies abans que fos destituït com a Mestre Major de la nostra ciutat. Va ser ell qui dirigí l'enderrocament de la vella i portà a terme la construcció de la nova.

Com podem veure, la nova peixateria es va construir sobre la que hi havia hagut anteriorment a la Plaça de Tarau, i es va aixecar a la mateixa alçada que l'antiga. Segons un informe del mestre de cases, Miquel Umbert, del 1836, constatem que *la coberta ve quasi al nivell del sòl del pis principal de les cases de davant, per tal de no privar la vista a les cases mencionades.* Aquesta poca elevació ve donada, segons afirma Gallifa, perquè quan es va construir la primera obra ... *el Gobernador Militar y Político que era entonces de esta Ciudad y su Corregimiento habitaba la casa que hoy es propia del contradictor Peradejordi, el cual se opuso a que se le impidiese la vista de sus balcones, y se hizo la construcción de la actual pescadería por un decreto arbitrario del Gobernador Labarre después de un informe mentiroso que dieron dos artesanos...* (16).

Una carta del 21 de desembre del mateix any, signada per Peradejordi i Martí i Andreu, ens informa sobre la conclusió de les obres, així com del canvi de materials aplicats:

"Debemos hacer presente que a mas de lo que ofrecimos y se detalló en el plano, hemos dado mejoras a la Pescadería, no sólo porque V.S. las indicó, si que también por el deseo que siempre nos ha animado de complacer a V.S. y de hacer en beneficio del público la obra con el hermoseo, ornato y solidez posibles. Así es que se ha labrado la piedra de la cara interior de los cuerpos avanzados cuando sólo contrageron la obligación de hacerlo en la exterior, son de piedra los grupos y adornos de la facha principal los que se ofrecieron de barro cocido, la cubierta que podía ser de tejado de la clase de llata por canal, se ha hecho en forma de terrado y de tres gruesos ladrillos, se han puesto persianas a las ventanas y se han pintado al óleo a dos manos, y amás del techo se ha pintado todo el interior y fachadas principales, se ha dado a la Pescadería mayor capacidad en su anchura y se ha arreglado el piso de la Plaza y construido en ella un poyo con asiento de sillería en la parte de Oriente. Finalmente cuando se construía el edificio el Arquitecto D. Miguel Garriga director de la obra observó que las entradas laterales que se hallaban ya construidas, quedaban pequeñas y que sería mucho más útil y de más ornato y capacidad darles mayor elevación, lo que fue espuesto a V.S., en cuyo concepto V.S. nos indicó sería de su agrado se volvieran a construir dichas entradas laterales conforme manifestaba el Arquitecto referido, y en efecto así se ha hecho." (17).

Una vegada conclòs l'edifici, varen ser comissionats dos perits perquè donessin el seu vist-i-plau sobre l'obra. Van ser el fuster Joan Baptista Margenat i el mestre de cases Francesc Vivas. Tots dos varen acordar que *se halla el predicho edificio de la pescadería, entera y ecsactamente construido conforme a las reglas del arte, cumplido no sólo cuando resulta del referido plano, sino ahun añadido varias y notables mejoras, y finalmente que los materiales de todas las clases son todos de muy buena calidad, de que resulta en su juhicio la completa solidez del edificio.* (18).

Ja l'any 1842, es va obrir al públic aquest nou mercat d'un cert regust neoclàssic.

Minerva Ambròs i Batlle

NOTES.

1.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Recurs presentat per Pau Gallifa el 7 de desembre de 1840 a l'Ajuntament mataroní.

2.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Sol.licitud feta pels consorts Francesc i Maria Rosa Gibert i Guarro el 5 de maig de 1779 a l'Ajuntament de Mataró.

3.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Informe presentat pels Síndics Onofre Sala i Josep Calassanç Tuñí el 9 de desembre de 1840.

4.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Recurs presentat per Joaquim Martí i Andreu el 10 de desembre de 1840.

5.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Recurs presentat el 14 de desembre de 1840 per diversos veïns de la plaça de Tarau.

6.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Informe dels Síndics Onofre Sala i Josep Calassanç i Tuñí, presentat el 16 de desembre de 1840.

7.- Ibídem.

8.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Recurs de Josep Antoni Peradejordi del 24 de desembre de 1840.

9.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Recurs dels veïns de la Peixateria contra la sol.licitud de Gallifa, del 24 de desembre de 1840.

10.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Carta presentada al Comú per l'arquitecte Miquel Garriga i Roca el 29 de desembre de 1840.

11.- Ibídem.

12.- AHMM. Acords Municipals, 25 de febrer de 1841, vol. 45, p. 23.

13.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Carta de Miquel Garriga i Roca adreçada a l'Ajuntament del dia 20 d'abril de 1841.

14.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Escriptura de mútua obligació entre l'Ajuntament de Mataró i els hisendats Josep Antoni Peradejordi i Joaquim Martí i Andreu el 7 de juny de 1841, en actes del notari Antoni Simon i Bruguera.

15.- Ibídem.

16.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Recurs de Pau Gallifa presentat a l'Ajuntament el 30 de desembre de 1840.

17.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Carta presentada per Peradejordi i Martí i Andreu el 21 de desembre de 1841 a l'Ajuntament.

18.- AHMM. Lligall històric 192. Expedient de la Peixateria pública de Mataró. Informe dels perits Francesc Vivas i Joan Baptista Margenat sobre la valoració del resultat final de les obres de la peixateria pública.

L'arquitectura popular ha incorporat des de sempre elements simbòlics, repetits mimèticament o amb caire decoratiu, però que, a l'origen, tenien una clara intenció, analitzada tot seguit per Jaume Lladó i Font, conservador d'antiguitats a Perpinyà.

L'ARQUITECTURA RURAL I L'EXORCITZACIÓ DE SORTILEGIS

Observant amb detall l'arquitectura rural de casa nostra s'hi remarquen uns elements incorporats que fan pensar, de bell antuvi, que hi són perseguint finalitats purament decoratives, però que en el fons hi fan una doble funció, adés de la primera, com és d'exorcitzar i de foragitar tota mena de sortilegis i mals esperits sorgits de la creença popular.

Aquests elements arquitectònics incorporats tenen un origen molt llunyà i molts d'ells, encara avui, perduren d'una forma tradicional perdent-se per a molts la seva significació.

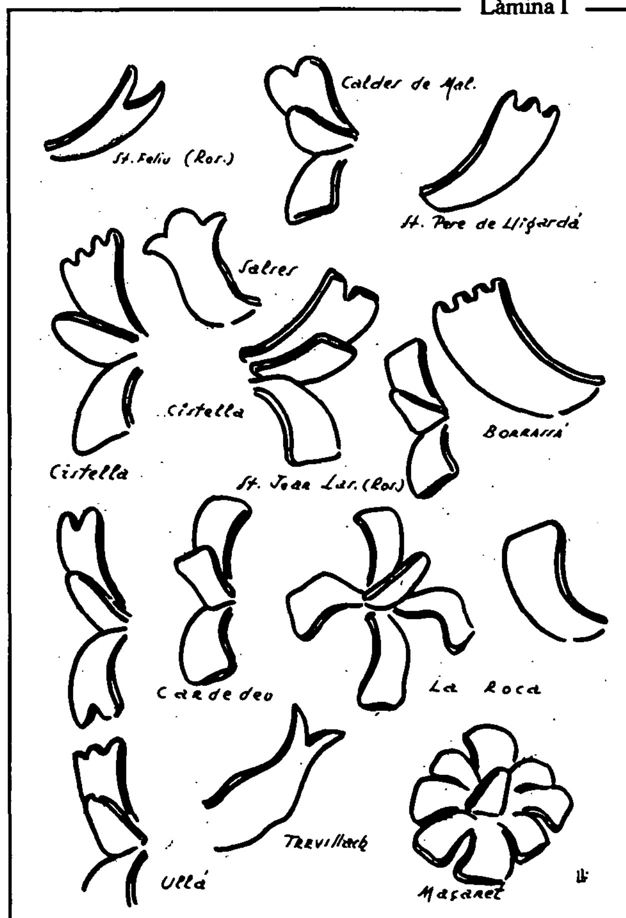
Així és el cas del que s'anomena encara per alguns l'espantabruixes; la seva finalitat queda ben definida pel seu nom i encara avui es continua instal.lant en molts teulats. I si fem cas del que els mateixos paletes ens diuen, hi són posats com element decoratiu havent perdut la memòria de la seva finalitat.

Un altre testimoni en són també els ràfecs pintats. Els uns, pintats de forma espontània, representant elements figuratius o geomètrics i els altres guarnits per enfilades de motius triangulars, simètrics, formant una mena de serra, són també, com veurem, un altre exemple de la seva funció ultra decorativa, com era la de conjurar l'esperit del mal amb el seu seguici de bruixes, follets i altres.

Per últim, la representació del drac, especialment en llocs sagrats, així com també la de símbols religiosos com són la creu i el gall, que els trobem amb molta freqüència, signifiquen una altra forma de protecció.

Detallem a continuació les nostres asseveracions.

Làmina I

ELS ESPANTABRUIXES.

Segurament que el precursor de l'espantabruixes va ésser l'antefixa dels teulats grecs o llatins on es veien sovint, en un relleu emmotllat, representacions de divinitats o altres. És el cas d'una antefixa trobada a Empúries, actualment dipositada al Museu Arqueològic de Girona, i on hi ha representada la testa de Medusa, que segons els antics petrificava amb el seu esguard aquells qui s'hi apropaven, mirant-la. La funció d'aquest element arquitectònic antic queda ben palesada i plenament identificada amb la del nostre espantabruixes.

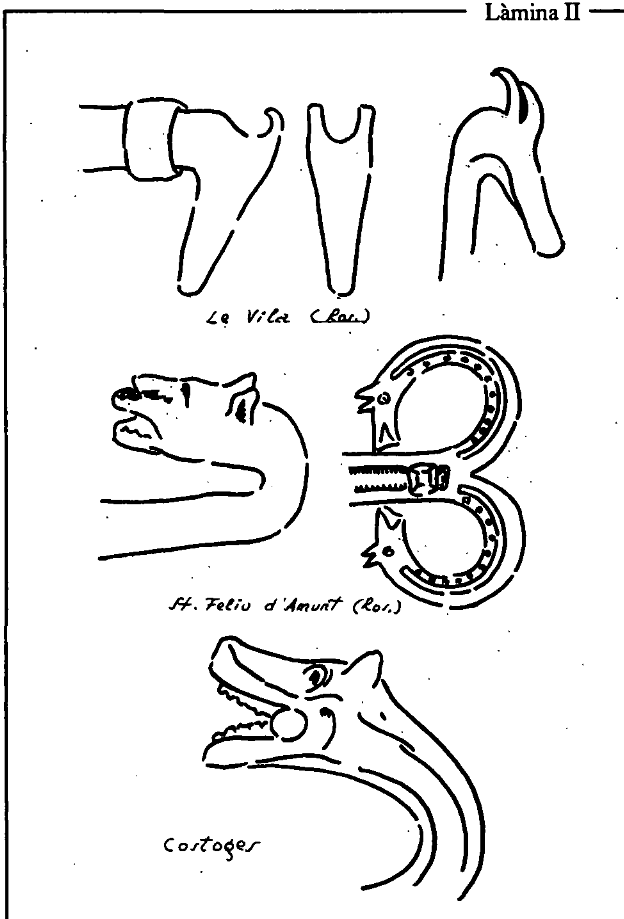
Es troba col.locat en el vèrtex dels teulats i el nom amb el qual és expressat, l'hem recollit a través de testimonis de la gent del camp. D'altres ens han dit de conèixer-los com a *pardaleres* o *cardadores de pardals* en ésser un lloc preferit per ells per retrobar-s'hi. Per a d'altres, paletes aquests, han manifestat que els posaven com a elements decoratius, com és el cas, entre d'altres, d'una casa de construcció recent de la vila de Lladó on se'n compten una dotzena distribuïts en totes les prominències de l'edifici.

Ja hem parlat d'una pèrdua de memòria o de transmissió de costums i de tradicions que sovint deformen el seu significat inicial. A aquest fet, cal afegir-hi la reserva de la gent en voler tractar d'uns domenys que formen part dels seus secrets d'intimitat i també el temor de sentir-se ridiculitzats del fet que als nostres ulls aquest tema és sinònim d'ignorància. Ignorant, però, que, plantejat dins un cert context, ell queda àmpliament justificat.

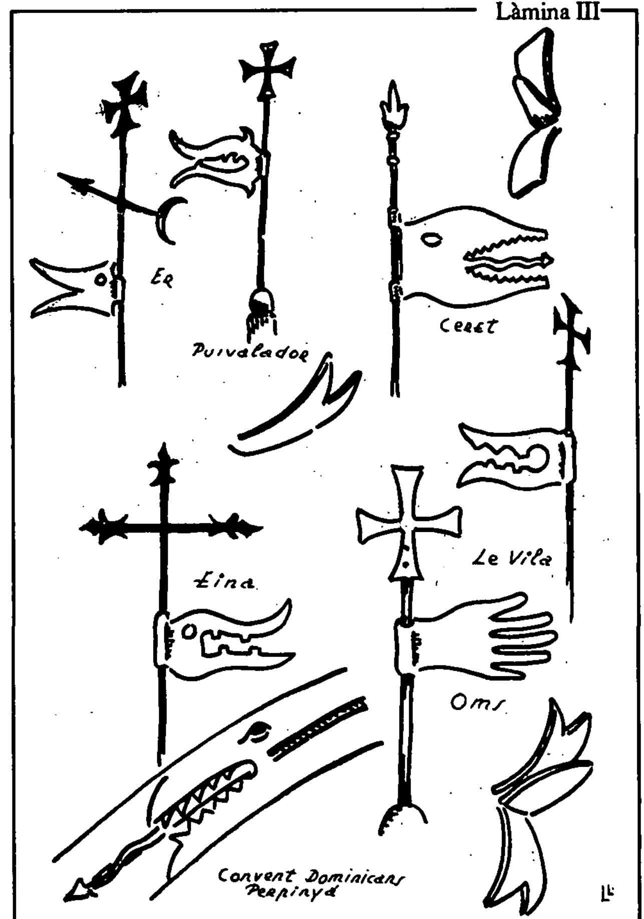
La representació material de l'espantabruixes, més generalitzada, és la composta de tres elements o fragments curvilinis de teula. Un d'ells, correntment punxegut, és col.locat en posició horitzontal i els altres dos parteixen de la seva base en sentit oposat, obrint-se en funció de la corda del fragment, de manera que el seu aspecte recorda la gola d'un animal amb la seva llengua, agressiva, al centre. Gola de llop o de drac, difícil és afirmar-ho, però sí que podem dir que ells eren uns elements d'un univers que espaordia la nostra gent i que resta ben palesant en el folklore català a través de les moltes llegendes i rondalles que l'il.lustren.

S'observa, a vegades, que el fragment de teula superior presenta unes incisions o prominències, generalment en nombre de tres i de difícil interpretació. No sabem si pot guardar una relació amb la Tri-

Làmina II

Làmina III

nitat o bé amb els tres Sants que són invocats en aquella dita popular que demana protecció en moments especialment de tempesta: *Sant Marc, Santa Creu, Santa Bàrbara no ens deixeu !*. A vegades, també s'observen quatre incisions i emportats per suposicions pensem que potser podria guardar una relació amb els quatre Evangelistes.

Una altra variant d'espantabruixes molt freqüent és també un sol fragment plantat també en el vèrtex del teulat i apuntant vers l'infinit amb la seva forma encorbada, com si amb aquesta posició agressiva volgués plantar cara, ultra als mals esperits, al llamp mateix. Marc Porci Cató esmenta en el seu tractat *D'Agricolia*, que a Roma hi havia per costum consultar els oràculs etruscs quan el llamp queia en els edificis.

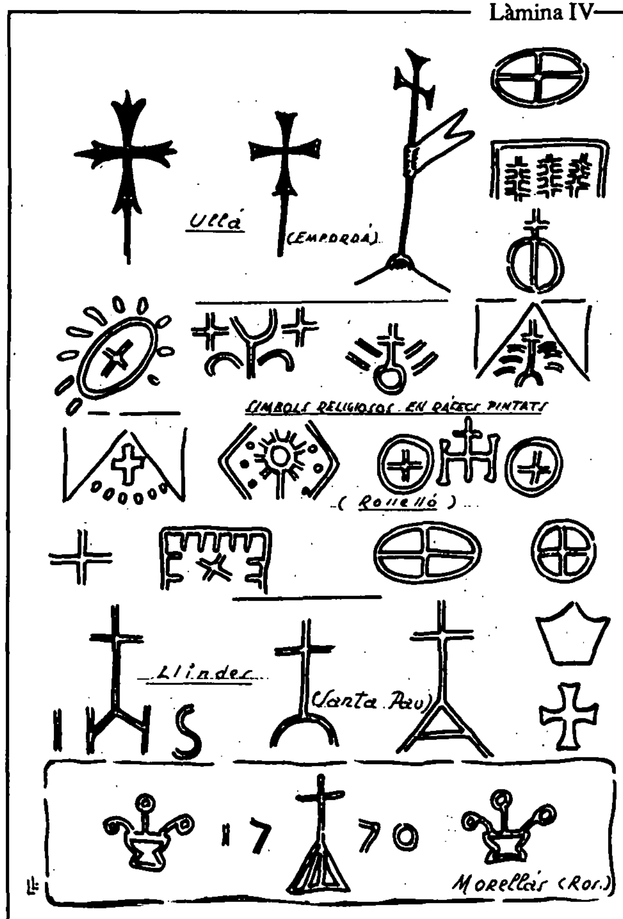
L'expansió geogràfica dels espantabruixes sembla que queda limitada a partir de la baixa regió de l'Aude, al Llenguadoc, estenent-se a la plana rossellonesa i amb una gran abundor a l'Empordà, la Garrotxa i el Gironès. Se'n troben també, entre d'altres indrets, al Vallès i a la nostra comarca. N'hem observat també al Baix Urgell, concretament a Vilet. En aquests indrets esmentats predomina el que és compost per tres elements.

L'altre, el compost per un sol fragment de teula i que es pot considerar com una abstracció del primer, abunda també en les terres catalanes i, fet insòlit, es troba generalitzat en terres castellanes. Efectivament, n'hem remarcat un a l'absis de l'església de Santa Magdalena, a Toledo i en altres indrets d'aquesta ciutat. Es troben també molt generalitzats en la regió de Madrid, concretament en els pobles de Navacerrada, Manzanares el Real, Buitrago, Somosierra, Colmenar, etc. N'hem vist també a Segòvia i a Àvila.

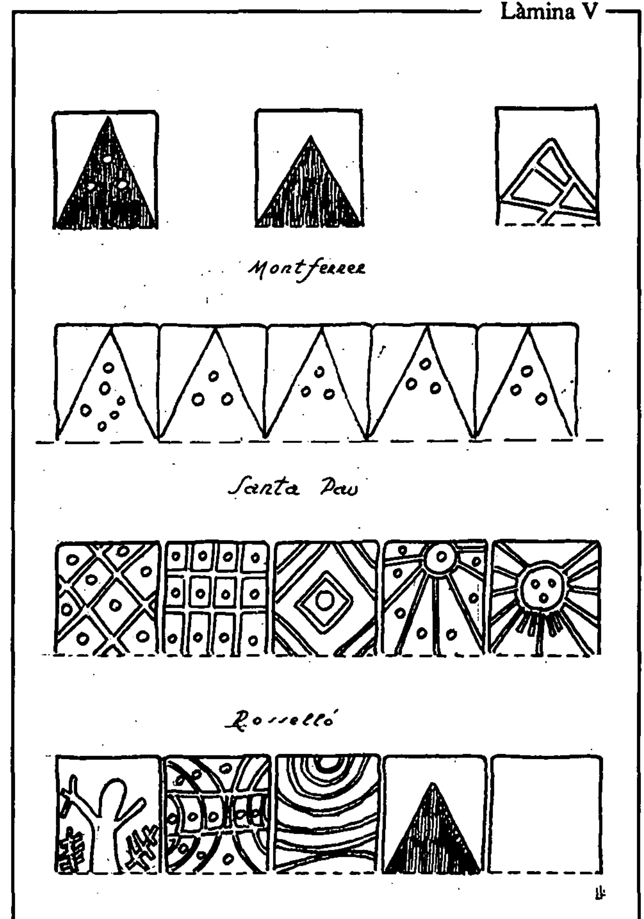
Cal indicar que la presència de l'espantabruixes va relacionada amb les cobertes fetes de teula. No n'hem remarcat cap en teulats de muntanya feta amb lloses o pissarra. Cal pensar que un altre dispositiu seria empratací contra els maleficis, tal vegada ho són les pedres que es remarquen col.locades en els angles de la construcció o les que es veuen en els pinacles d'algunes xemeneies, tal com hem remarcat a Aristot i a Enveitg, respectivament.

La làmina núm. 1 mostra el que en podíem dir una tipologia d'espantabruixes que hem remarcat dins el nostre àmbit geogràfic. Surt de l'ordinari el que existeix al Molí, en el poble de La Roca del Vallès, format per quatre elements amb un de central punxegut. A Tossa de Mar i a Palafolls se'n troben

Làmina IV

Làmina V

d'iguals, excepció feta de l'element central que no hi és. Al Palau Fluxà, del poble de Maçanet n'hi ha un de refinat fet en forma floral amb el seu corresponent element punxegut central.

EL DRAC.

El drac, animal fabulós, símbol del mal tal com la iconografia de Sant Jordi o de Sant Miquel ens el representa, és també el guardià i el protector especialment dels llocs sagrats. La seva presència es troba generalitzada en els forrellats de les portalades romàniques de les esglésies de casa nostra. L'hem trobat també representat en el convent dels Dominicans, a la vila de Perpinyà, on hi ha pintades les testes d'un drac damunt els arcs que parteixen de la clau de volta de l'altar major (làmina III).

El drac, doncs, és tingut a l'edat Mitjana com a guardià dels llocs sagrats fent la mateixa funció d'aquell que figura en la mitologia grega i que guardava el jardí de les Hespèrides, i que també el trobem consignat al firmament amb la constel.lació del mateix nom amb l'estel Dragó, a la seva vora.

L'evocació d'aquest guardià fabulós no podia mancar tampoc en la cimera de teulats o de campanars. Res té d'estrany trobar-lo representat en perfils de penells, fets d'una manera figurativa unes vegades per passar a l'abstracció d'altres (làmina III).

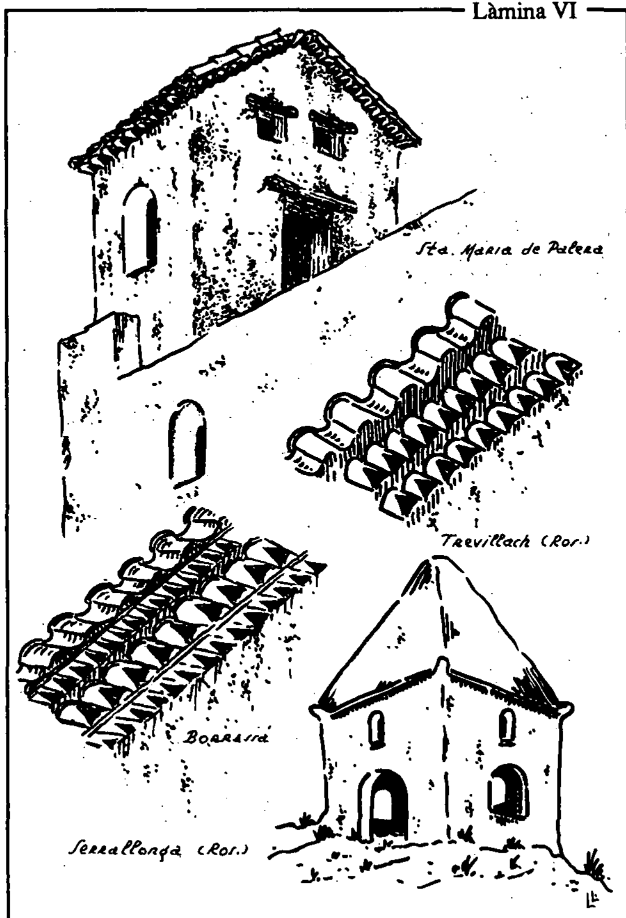
ELS RÀFECS PINTATS.

Els ràfecs de la nostra arquitectura rural, compostos sovint amb el concurs de barcelonines, rajols i teules, ofereixen característiques de composició molt diferents entre demarcacions molt reduïdes. En molts indrets són pintats amb calç, essent un complement decoratiu d'aquesta arquitectura rural.

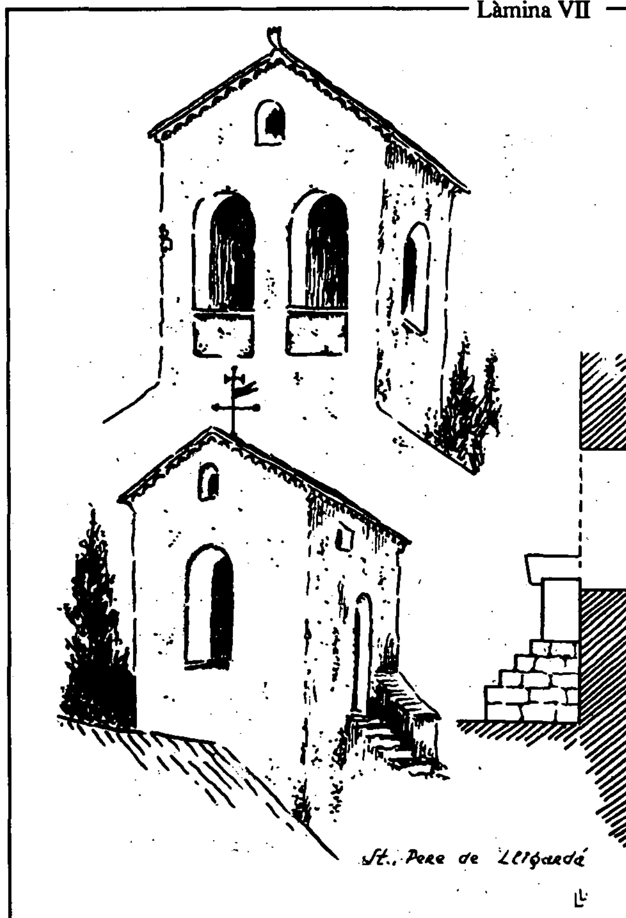
Aquest treball, el realitzava el mateix paleta d'una manera molt espontània, representant sovint motius que formaven part del seu univers, on la lluna, el sol, pollastres, flors i altres elements ocupaven un lloc prominent. S'hi remarquen també motius religiosos com són la creu, custòdies, o grafismes cruciformes, que sovint enquadren el nom del propietari i la data de construcció (làmina IV).

Altres vegades la decoració és geomètrica; ratlles horitzontals o verticals que es creuen o fan arabescos denoten un evident afany de reomplenatge (làmina V).

Làmina VI

Làmina VII

A part d'aquestes formes esmentades de decorar els ràfecs, n'hi ha una altra que crida la seva atenció per la gran profusió i repetició del mateix tema i que és molt generalitzada. Es tracta dels ràfecs pintats amb enfilades de triangles pintats, on el seu vèrtex apunta vers l'exterior, formant una mena de serra (làmina VI).

Aquí també s'endevina una intenció de decorar, com en l'altre sistema, però a causa d'un seguit d'observacions hem arribat a la conclusió que perseguia sobretot una finalitat màgica.

El primer element important que potser ens va donar la clau del problema fou la informació donada per un vell del Vallespir que ens digué que aquests ràfecs amb decoració triangular, ell els coneixia per *dents de llop*.

Les *dents de llop* substituïen, doncs, l'espantabruixes, tal com vàrem poder comprovar al poble de Llers, a l'Alt Empordà, molt conegut per la seva tradició de bruixeria. En ell, amb prou feines, hi ha espantabruixes i en canvi són molt abundants els ràfecs pintats amb *dents de llop*. Aquest fenomen, el podem aplicar en altres indrets.

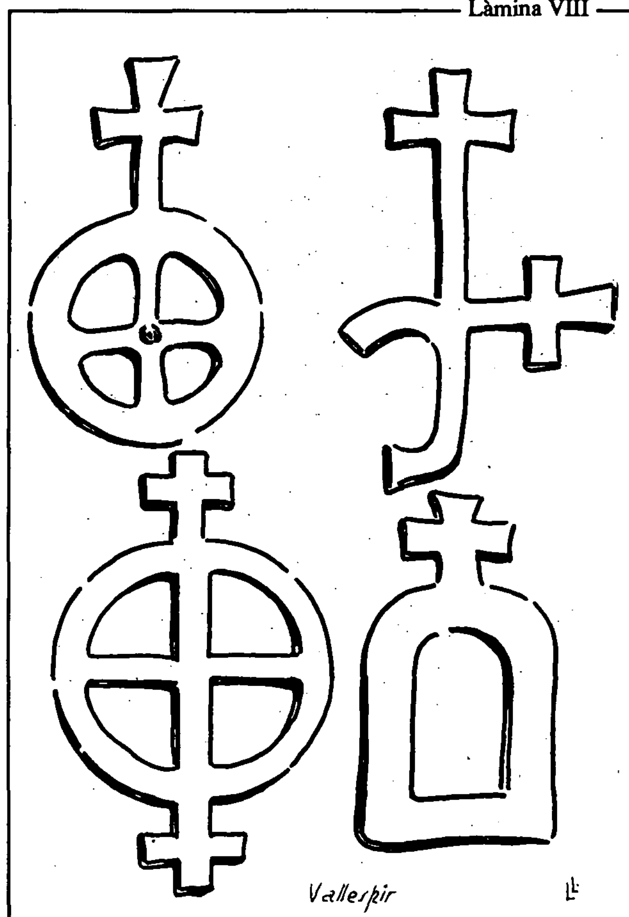
Un altre element molt important, i creiem que definitiu, ens el donà un ràfec existent a la façana d'una masia, dita de l'Orri, a la Garrotxa. Està format per diverses enfilades de rajols i de teules sense ésser pintat. Solament la teula que es troba a la vertical de la portalada d'entrada de la masia, té pintada, damunt d'ella, el clàssic triangle. La funció protectora de la llar per la *dent de llop* aquí és ben evident.

Els ràfecs pintats d'aquest tipus són molt generalitzats i es troben tant en cases particulars com a llocs sagrats. D'aquests últims esmentarem a títol d'exemple, Santa Maria de Vilabertran, el campanar de Santa Maria de Palera i els absis de les esglésies de Torrent i de Canyamars.

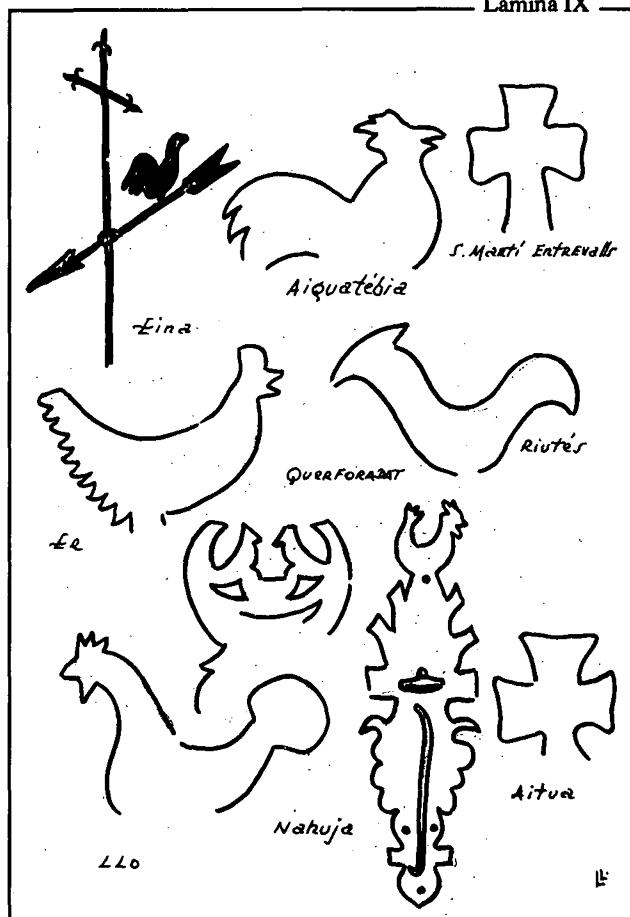
ALTRES SÍMBOLS EXORCITZADORS.

La creu, símbol cristià per antonomàsia, és el màxim protector de persones i de béns. La trobem representada com a testimoni d'afirmació cristiana, en forma de signatures, a partir de l'Alta Edat Mitjana i el seu grafisme evoluciona prenent-la com a motiu principal. Avui dia encara, és utilitzada per signar aquell que no pot o no sap fer-ho.

Làmina VIII

Làmina IX

La trobem també present dins el marc dels quefers diaris, sia a l'entrada del terme, en els teulats de certes cases, com a Ullà, en les llindes de pedra dels portals, en els ferros per marcar el bestiar alguns dels quals reproduïm en la làmina IX, en les punyades de ferro de les portes romàniques o de les cases rurals (làmina XII), i si els teulats de les cases de la plana en són guarnits amb una de ferro, als pobles de muntanya és substituïda per d'altres fetes de pissarra (làmina VIII).

La porta d'entrada sovint és també protegida, a vegades amb una creueta feta amb un full de palmó beneït el dia de Rams, o d'altres fetes a incisió o al foc damunt la fusta. Al santuari de Palera, n'hi hem vist una formada per sis carlines (làmina XI), plantaflor de virtuts també màgiques.

No voldríem descuidar el gall en aquesta evocació. És corrent veure'l damunt dels campanars coronats per un penell. El gall per a l'Església representa l'anunci de la vinguda de la Llum. Ell venç les tenebres, els mals. Per al poble, la nit són els domenys de tots aquells esperits que li volen mal, i la representació simbòlica del gall és l'anunci permanent del dia que els foragita. Per això en certs teulats, especialment a la Cerdanya, hi hem remarcat el perfil d'un gall tallat damunt un full de pissarra i que protegeix així la llar (làmina VIII).

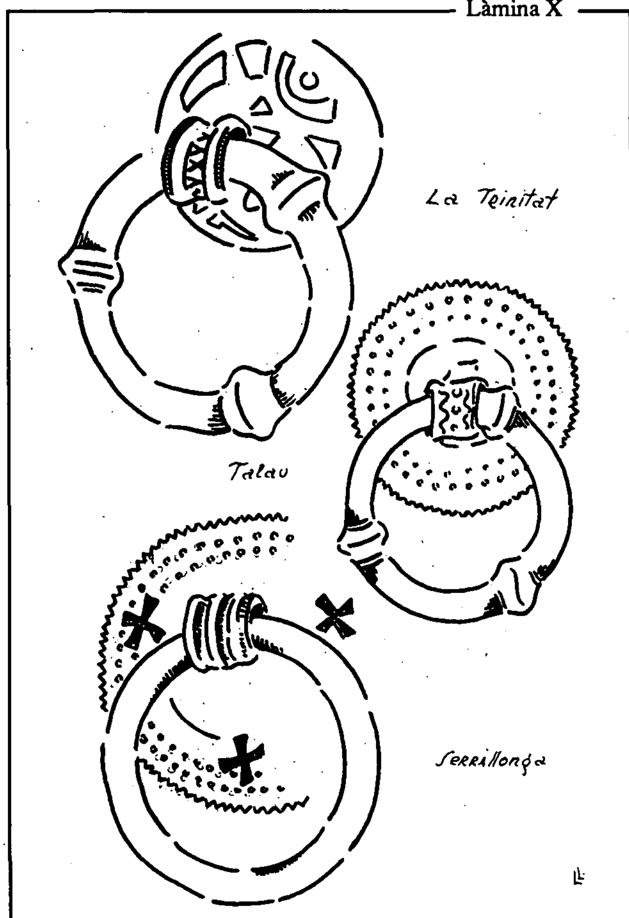
Si tots aquests símbols conjuraven l'esperit del mal, trobem en la nostra arquitectura rural, un element, el conjurador, que tenia com a funció específica abrigar tot un cerimonial que servia per beneir i protegir l'encontrada (làmina VI).

Al Vallespir hi ha el conjurador de Serrallonga, situat darrera de l'església romànica i que domina la vall alta del Tec. Un altre de conegut és el de Porqueres, ran de l'estany i d'un jaciment protohistòric, on les llegendes de goges i bruixes no hi manquen.

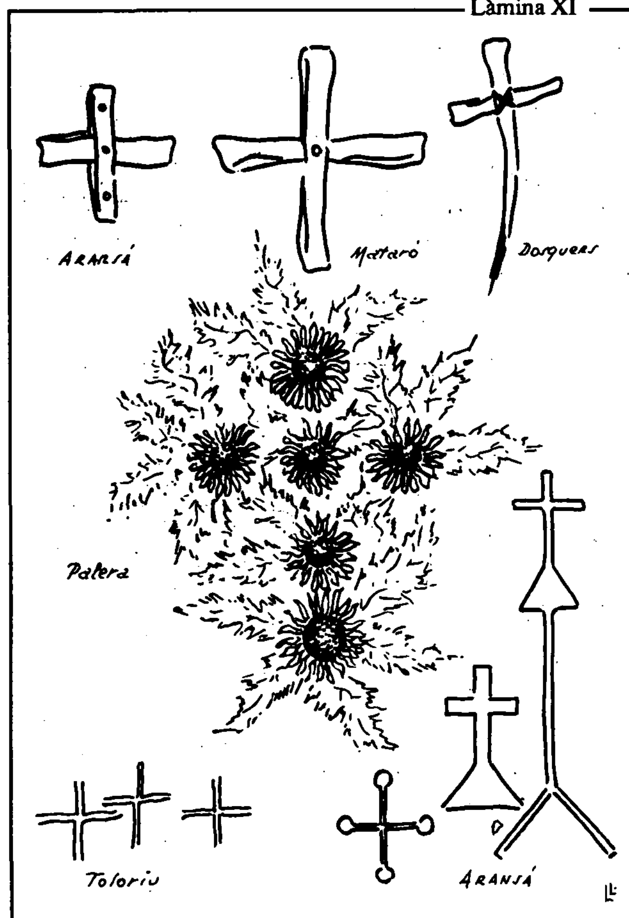
Alguns campanars tenien també aquesta funció. D'accés fàcil, generalment fet per l'exterior, presentaven unes grans obertures als quatre vents. El campanar de Santa Maria de Palera, amb un ràfec guarnit per *dents de llop*, n'és un exemple. Un altre, el de Sant Pere de Lligarà, també a la Garrotxa, té al seu interior un dispositiu que deuria ésser utilitzat per ésser-hi exposat, possiblement, el Santíssim. El seu ràfec és protegit en el seu vèrtex per un espantabruixes compost d'un sol element i amb tres dents (làmines VI-VII).

Ja hem dit que aquestes tres dents, enigmàtiques, possiblement es podien identificar amb els tres

Làmina X

Làmina XI

Sants protectors de maltempsades i mals esperits, on la bruixa era el personatge predominant i la de Llers i la de Vallgorguina en són ben conegudes.

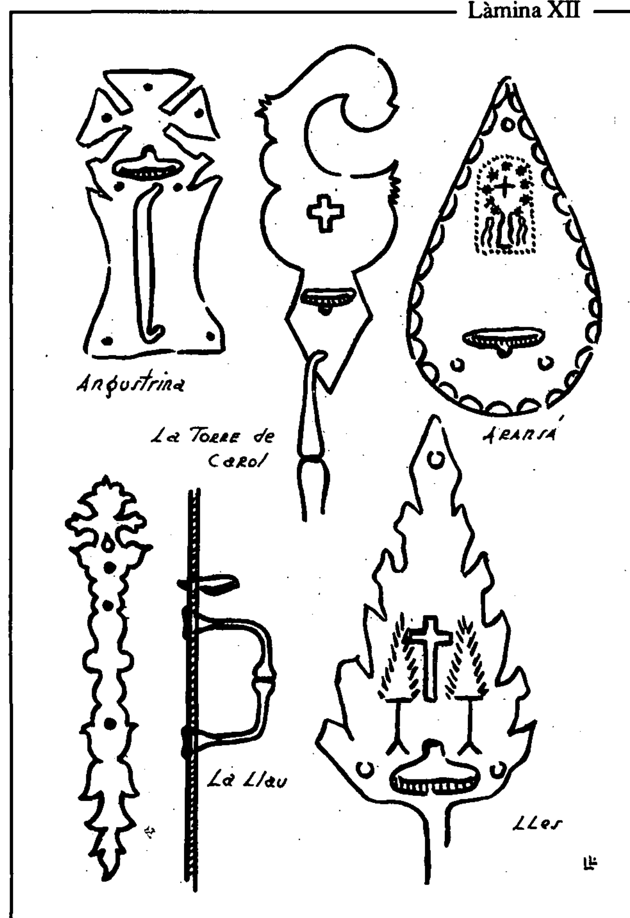
La gent de l'Alt Empordà, especialment la de Figueres, culpabilitza la bruixa de Llers els dies que el temps es carrega del costat de tramuntana; el mateix pot o podia aplicar-se a la gent de Dosrius i de Canyamars, quan el cel s'enfosquia del costat de Vallgorguina.

Em digueren a Figueres que un dia, el masover del mas de la Pujada, situat al terme de Llers, va tirar una escopetada a un núvol negre que s'aixecava... Va caure la seva sogra !

De la bruixa de Vallgorguina es contava que organitzava les seves malifetes damunt el dolmen de Pedra Gentil i els pobles de les rodalies no tenien altra defensa que fer tocar les campanes. Mentre les campanes sonaven el temporal no entrava al terme, però un dia a Dosrius, diuen que al campaner se li va enrotllar la corda de la campana a les cames i la campana va emmudir. Va caure una pedregada damunt del terme que ho va trinxar tot.

Jaume Lladó i Font

Làmina XII

L'endemà de la festivitat de les Santes Juliana i Semproniana, patrones de la ciutat, el dia 28 de juliol de 1889, el bisbe de Barcelona Jaume Català i Albosa, beneí solemnement la nova capella del Sagrament de l'església parroquial de Santa Maria de Mataró, acabada de construir. Per commemorar aquest centenari, publiquem una ampliació de les dades presentades a la IV Sessió d'Estudis Mataronins, el 9 de maig de 1987.

LA CAPELLA DEL SAGRAMENT DE SANTA MARIA DE MATARÓ - 1889

Les confraries del Santíssim Sagrament que tenien a cura el culte eucarístic, foren fomentades per l'orde de Predicadors que les agregava a la primària, establerta a Roma, en el temple de Santa Maria *Sopra Minervam* i per això són conegudes per aquest nom. La de Mataró ja existia en el segle anterior, però el diploma d'agregació és de l'any 1614 (1).

En una comunicació presentada a la IV Sessió d'Estudis Mataronins (2), fou llegit un resum de la història d'aquesta confraria, amb la construcció de les corresponents capelles que culmina amb la tercera, de la qual ara commemorem el centenari de la seva inauguració.

El principal impulsor de la construcció d'aquesta capella fou l'advocat mataroní Clorind Boter i Isern, que entrà en l'administració de la Minerva l'any 1869. El zel de l'ecònom Mariano del Sol havia aconseguit el ressorgiment de la confraria caiguda en una gran decadència en perdre les seves rendes l'any 1845. Ja reorganitzada i estabilitzada econòmicament per les quotes dels associats, la confraria editià uns nous estatuts l'any 1875 (3).

En aquells anys, a les esglésies es prodigava un culte d'estil escenogràfic i faltava espai per guardar els estris que servien per a l'ornamentació del temple: perspectives, cortinatges, catifes, imatges, túmuls, el tron del bisbe, etc., i la Junta d'Obra decidí fer un magatzem en els terrenys del Fossar, limitant amb les cases veïnes i deixant un pati al costat dels contraforts de l'església. Es conserven els plànols i el pressupost redactat per l'*agrimensor y maestro de obras* Ignasi Caballol (4).

Tot i comptar amb l'aprovació del bisbat, aquest projecte no es realitzà a causa de la petició de la confraria de la Minerva, que sol.licità aquest espai per tal de construir-hi una *sumptuosa Capella pel nostre Santíssim Titular* oferint a canvi l'antiga Capella i sagristia per destinar-la a magatzem de l'obra.

S'arribà a un acord del qual dóna constància una escriptura privada entre la Junta d'obra i l'administració de la Minerva, amb data de primer de maig de 1878. El mataroní Dr. Joan de Palau era governador eclesiàstic de la Diòcesi, i fou qui donà l'aprovació a la permuta (5).

La confraria de la Minerva actuà amb diligència i en la reunió del 2 de juny del mateix any es comunicà l'aprovació de la permuta i es prengué l'acord d'encarregar els plànols de la nova capella a l'arquitecte mataroní Emili Cabañes. Foren facultats per a aquesta gestió el capellà protector i el senyor Boter (6).

Els plànols es presentaren en la reunió del 7 de novembre de 1880 en què *pasaron de mano en mano y examinados con detención por todos los señores del Consejo, merecieron su aprobación*. Indica també l'acta que fou gran l'entusiasme i la satisfacció de poder veure aviat l'acabament d'una obra de tanta importància.

Emili Cabañes i Rabassa.
Fotografia cedida per Francesc Costa i Oller.

Completat el projecte, fou aprovat definitivament per tots els presents en la reunió del 24 d'abril de 1882. Sortosament s'han conservat els plànols i els dibuixos originals que va presentar l'arquitecte Cabañes (7).

La capella projectada s'havia de construir en els terrenys del Fossar, amb el portal a la plaça i una àmplia comunicació amb la nau de Santa Maria en el lloc on hi havia l'altar del Carme, el primer entrant a la dreta. S'havia de traslladar l'esmentat altar, amb el seu retaule i els quadres a cada costat i es proposà col.locar-lo, a l'altre costat del temple, en el primer tram de l'antiga capella del Sagrament. La resta de la capella, tancada amb un mur a l'entrada del creuer, es destinava a magatzem juntament amb la sagristia i altres dependències de la confraria de la Minerva.

Després de la destrucció de 1936-39, eliminat el mur, la capella obra del *tracista* barroc fra Josep de la Concepció, fou oberta de nou destinant-la al culte de les santes Juliana i Semproniana, patrones de la ciutat de Mataró.

Per a la construcció de la nova capella, calia traslladar la font adossada a la paret del Fossar al centre de l'aleshores anomenada Plaça del Rei, avui de Santa Maria, seguint el projecte que l'any 1843 havia dissenyat l'arquitecte Miquel Garriga i Roca. L'administració de la Minerva oferí a l'Ajuntament 1.000 pessetes per col.laborar a les despeses del trasllat i 1.500 si es col.locava una estàtua a la font. Els fanals havien de quedar per a l'administració (8).

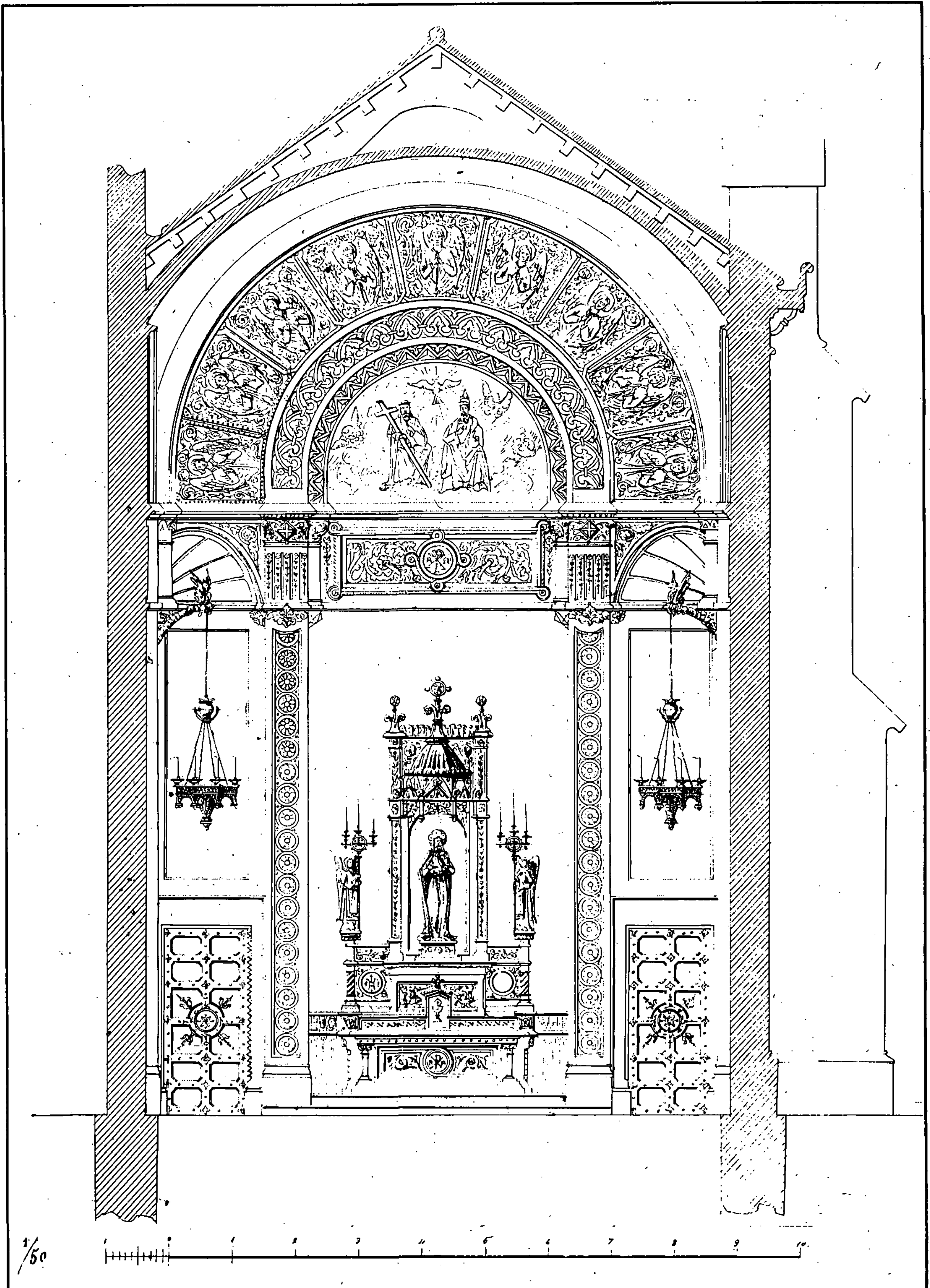
L'Ajuntament retardava el trasllat i per tal d'evitar qüestions i disputes, en la reunió del primer de maig de 1882 es proposà de girar l'orientació de la nova capella, fent l'entrada per la de Sant Joan; es conserva el dibuix de la que havia de ser la façana posterior donant a la plaça. El 3 de maig, aprovat aquest plànol, s'acordà l'enderroc de la casa de l'*andador de l'Obra* i el safareig que hi havia per poder regar l'hortet.

Sorgí una nova i important dificultat: el rector posava objeccions des del punt de vista moral a la construcció de la capella en el Fossar i es pensà a bastir-la en el lloc que *actualmente ocupa la del Rosario*, cosa que fou aprovada. En un plànol d'aquest sector de l'església s'indica en un esborrany aquest nou emplaçament.

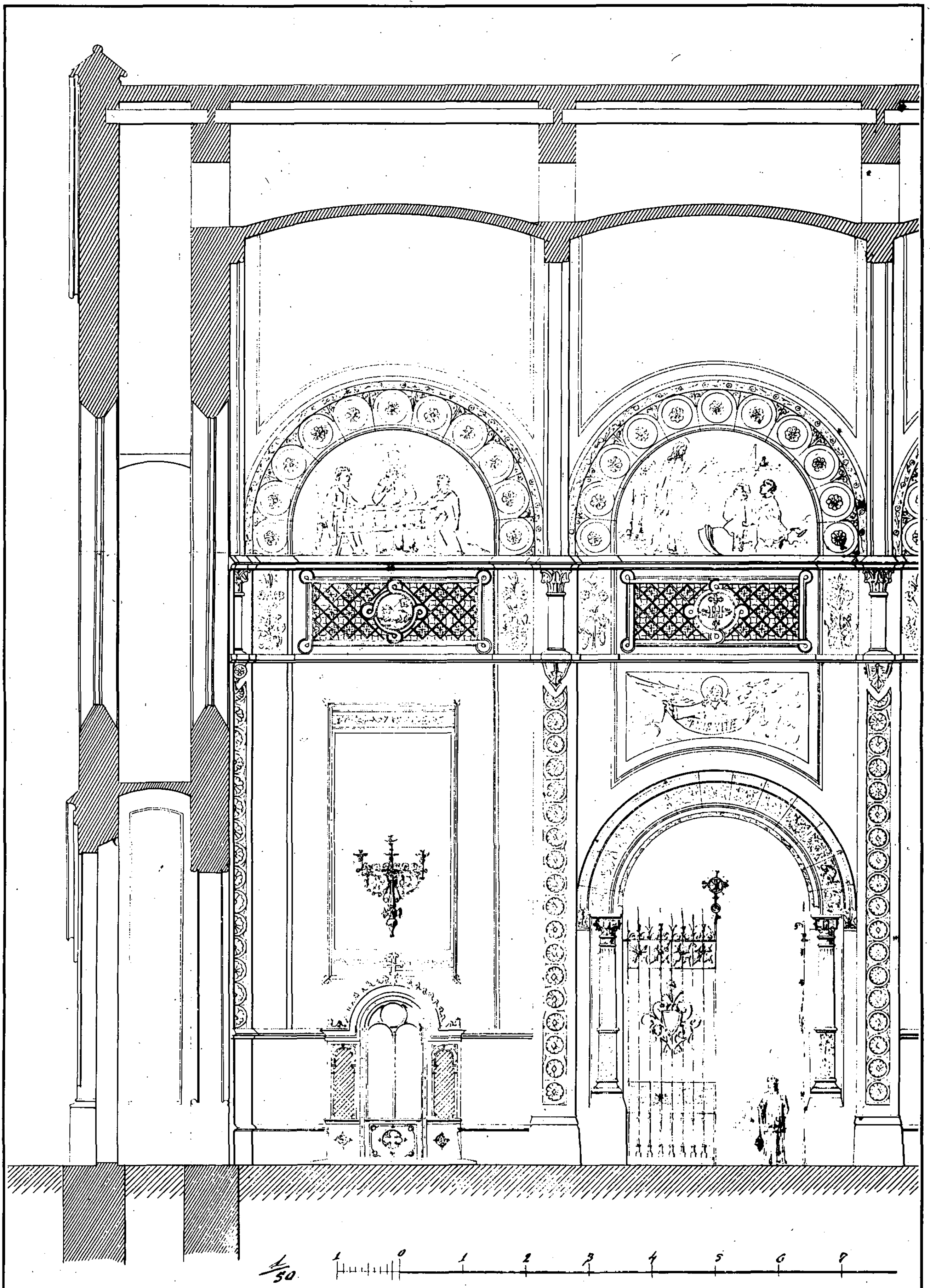
Sense que en les actes s'esmentin els motius, totes aquestes dificultats foren vençudes i definitivament es destinà el Fossar per construir-hi la capella; es féu també una permuta amb els propietaris veïns i es resolgué començar l'obra.

En la reunió del 9 de març de 1884, el senyor Clorind Boter procedí a la lectura dels pressupostos presentats per Dimes Vallcorba i Cia., Miquel Collet, Jaume Paradell i Antoni Buscà. Havent resultat l'oferta més avantatjosa s'encarregà l'obra al primer, si el senyor Cabañes hi donava la seva conformitat. El contractista Vallcorba actuava en representació de la *Constructora Mataronense*, una cooperativa que l'any 1877 estava formada per més de 30 paletes.

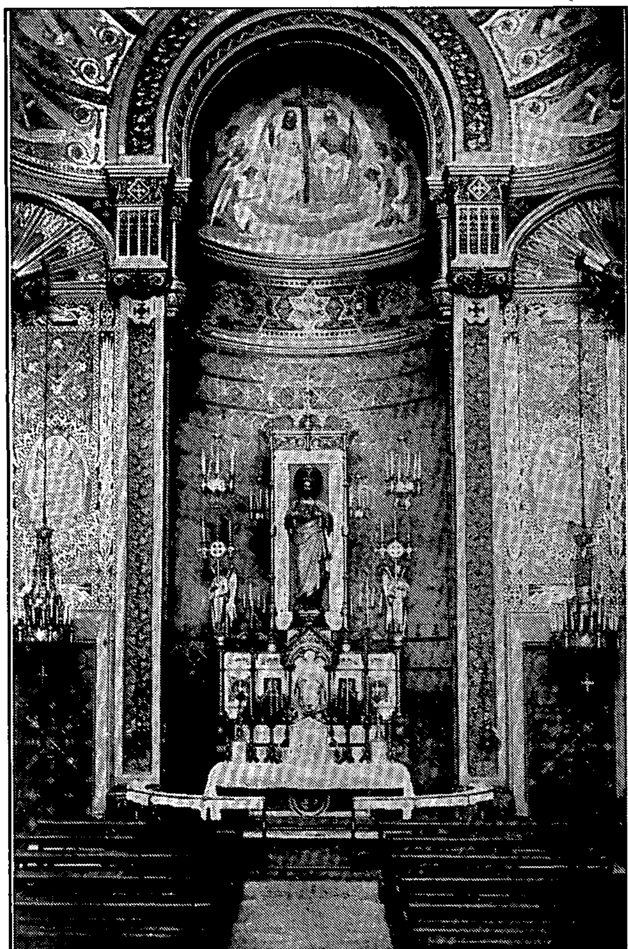
El senyor Boter era nebot i marmessor de la senyora Carlota Viñas, vídua del famós cec Isern, i aquesta senyora juntament amb la seva germana disposaren un important llegat per a la construcció de la nova capella. En els llibres de la confraria de la Minerva, no hi consten les despeses de l'obra, que es

Secció transversal del projecte de la Capella, signat per Emili Cabañes, amb l'aprovació de l'arquitecte diocesà Francesc de P. Villar.

Fragment de la Secció longitudinal del projecte de la Capella, signat per Emili Cabañes., amb l'aprovació de l'arquitecte diocesà.

Capella del Sagrament, abans del 1936. Postal Gràfica Fides

degueren portar en un altre compte, i per això no podem fer cap estudi econòmic del cost de la capella.

L'arquitecte Emili Cabañes i Rabassa nasqué a Mataró l'any 1850 i obtingué el títol l'any 1875. Fou una personalitat ben coneguda per la seva professió i també per la seva actuació en obres religioses i socials; recordem el *Círcol Catòlic d'Obrers* i *La Coma*, entitats de les quals dissenyà els locals i ajudà a la seva fundació i desenvolupament. Arquitecte municipal del 1880 a 1892, fou l'autor, juntament amb l'enginyer de camins Melcior de Palau, del Pla d'Eixample de la ciutat de Mataró, aprovat l'any 1878. Fou alcalde pel Partit Conservador de l'any 1895 al 1897 i del 1899 al 1901. Morí l'any 1917 (10).

En el temps de la formació acadèmica d'Emili Cabañes, després del neoclassicisme, es vivia la influència del medievalisme en l'arquitectura. Sens dubte, Cabañes coneixia l'obra d'Elies Rogent (1821-1897) amb el neoromànic de la Universitat (1863-1868), l'inici de la restauració neoromànica i *bizantina* de Montserrat per l'arquitecte Francesc de P. Villar (1828-1903) que l'any 1882 va començar la cripta de la Sagrada Família de Barcelona, amb arcs de mig punt que el seu successor Gaudí va convertir en neogòtics, abans d'emprar el seu peculiar estil. També l'obra de Josep Simó i Fontcuberta, autor de la nova façana de Santa Maria, que havia restaurat l'església de Sant Feliu de Llobregat convertint-la de neoclàssica en neoromànica (11). Igualment succeí amb el temple de Sant Andreu de Llavaneres que, començat dins l'estil neoclàssic, acabà essent en el seu interior un característic edifici neoromànic. Una obra ben típica d'aquest medievalisme arquitectònic, en aquest cas neogòtic, és el Santuari de la Misericòrdia de Canet de Mar (1856-57), obra de Francesc Daniel Molina.

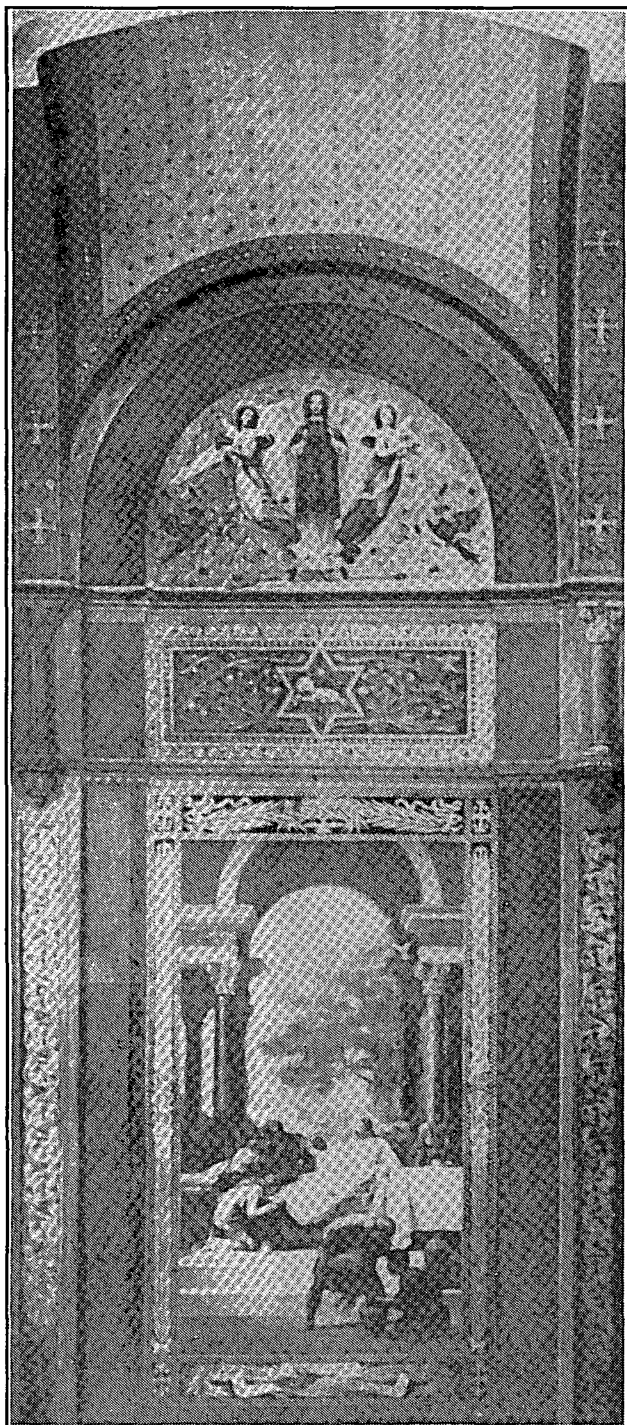
Cabañes col.laborà en els treballs històrics de Francesc Carreras i Candi confeccionant els plànols del castell de Burriac, ajudat en els treballs de topografia pel seu nebot Joan Cabañes i Prat (12).

En el nostre cas no es tracta de salvar un castell o una edificació romànica o gòtica, sinó de construir de nou amb aquest estil medievalista que persistirà principalment en la construcció d'esglésies.

La capella del Sagrament fou construïda dins l'estil neoromànic amb tendència al bizantinisme, però igualment com passava amb el neogòtic a Catalunya, els arquitectes en lloc de basar-se en les variants locals d'aquests estils solien imitar els models nòrdics. Cabañes, arquitecte del seu temps, tenia a la seva biblioteca les obres de Villet le Duc.

La capella del Sagrament és d'una sola nau i les seves dimensions a l'interior són de 9,35 m d'amplada per 20,50 m de llargada. Tres arcs sobre pilastres suporten la volta i la teulada; a la capçalera, un altre arc emmarca l'absis semicircular amb volta esfèrica i als costats dues portes comuniquen amb la sagristia i l'escala d'accés a la teulada.

En el tram central, un arc d'amplada suficient per passar-hi les processons, dóna el pas a la nau de l'església. A la façana, un finestral de mig punt amb mainell i set ulls de bou per sobre de l'arc donen llum a la capella. En la façana, construïda darrera el mur de tanca del Fossar, la porta coincideix amb la que hi havia, que era la procedent de l'antic portal de l'església. En tenir pas directe a l'exterior, aquesta capella, a més de la seva destinació com a lloc de veneració del Santíssim Sagrament, serveix ara per al servei diari de la parròquia.

Projecte de la decoració. Maqueta. Taller de l'artista.

La capella fou valorada positivament pels mataronins i tenim el testimoni de l'erudit historiador i acadèmic Josep M. Pellicer, que diu: *en nuestros días acaba de construirse bajo la sabia dirección de nuestro amigo, el ilustrado arquitecto D. Emilio Cabañes, la nueva Capilla románica del Sacramento, obra magnífica la que por su esbeltez y pureza de estilo honra sobremanera a su autor y a la ciudad* (13).

Aquesta *pureza de estilo* era més patent abans d'efectuar-se la decoració de la capella en què Cabañes experimentà ja la influència del modernisme i podem pensar que d'acord amb Monserdà varià el projecte inicial per donar més espai a l'obra pictòrica.

Enric Monserdà (Barcelona 1850-1926) (14) es dedicava molt especialment als grans murals religiosos destinats a les esglésies, activitat que alternà amb el disseny de mobiliari, vitralls, ornaments, metalls i orfebreria. La seva obra cabdal com a dissenyador fou la decoració i el moblament del Saló del Consell de Cent de la Casa de la Ciutat barcelonina. Fou el guanyador del concurs que s'havia convocat i en el qual formava part del jurat el seu parent, el mataroní Josep Puig i Cadafalch, que per evitar suspicàcies entre els altres membres del jurat es retirà. Així i tot, fou seleccionat per unanimitat.

És ben curiosa la memòria del projecte en què fa professió d'un exaltat goticisme, explicant l'origen dels detalls de la seva obra, entre els quals figura el destruït retaule d'Argentona.

En l'aspecte pictòric, Monserdà fou un dels darrers seguidors de l'escola dels puristes o natzarens. Aquest moviment estètic romàntic fou d'origen germànic, i Overbeck i els altres seguidors foren anomenats natzarens, ja que s'establiren a Roma el segon decenni del segle XIX, i s'instal.laren en un convent abandonat d'aquest nom; amb tot, ells preferien d'ésser anomenats puristes.

Els artistes catalans, pensionats a Roma per la Junta de Comerç, foren atrets pel contingut doctrinal d'aquesta tendència que conciliava el neoclassicisme paganitzant amb un renovat esperit cristià. Seguidors de Rafael, buscaven una espiritualitat pura en el tema religiós i també en l'històric.

Un dels deixebles d'aquesta escola fou Claudi Lorenzale, que després des del seu càrrec de director de l'Acadèmia de Belles Arts influí en els seus nombrosos deixebles, entre els quals trobem Monserdà.

Els primers passos d'aquest pintor foren els murals en grans plafons on representà dos episodis de la vida de Sant Agustí, destinats a l'església dedicada a aquest sant a Barcelona.

A la capella del Sagrament, hi pintà els cinc grans quadres amb les següents escenes evangèli-

ques: el primer, al costat de l'altar, a la dreta, *El primat de Pere*; segueix *El Calvari* i *La multiplicació dels pans i els peixos*. A l'altre costat *El perdó de la pecadora, a la casa de Simó* i després del pas a l'església *La Resurrecció de Llàtzer*, que fou col.locat l'any 1892.

A la volta de l'absis, hi pintà *La Santíssima Trinitat* i a les de la capella la decoració figura un cel estel.lat. Als quatre angles prop de l'altar hi ha els símbols dels evangelistes, i sobre l'arc que separa la nau de la capella de l'absis nou àngels que, amb algunes variants, ja figuraven en el primer projecte de Cabañes.

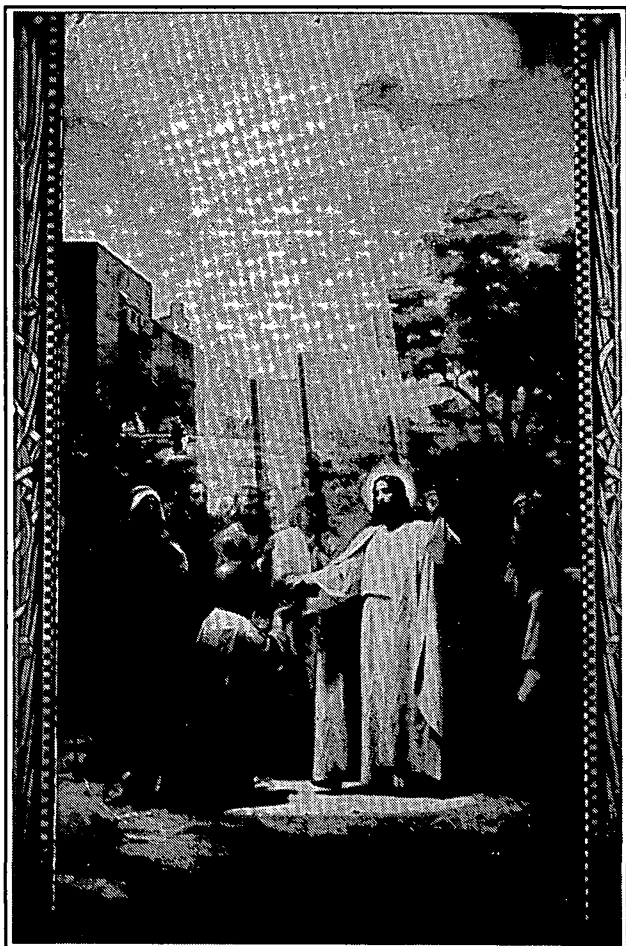
Pintà també les llunetes sobre els quadres i uns plafons decoratius perduts els anys 1936-39. Foren substituïts per unes pintures de Rafael Estrany.

Monserdà era un home d'una gran religiositat. El seu biògraf ens diu que no començava mai cap obra sense haver resat un parenostre i sense documentar-se i estudiar tots els detalls que havien de figurar-hi.

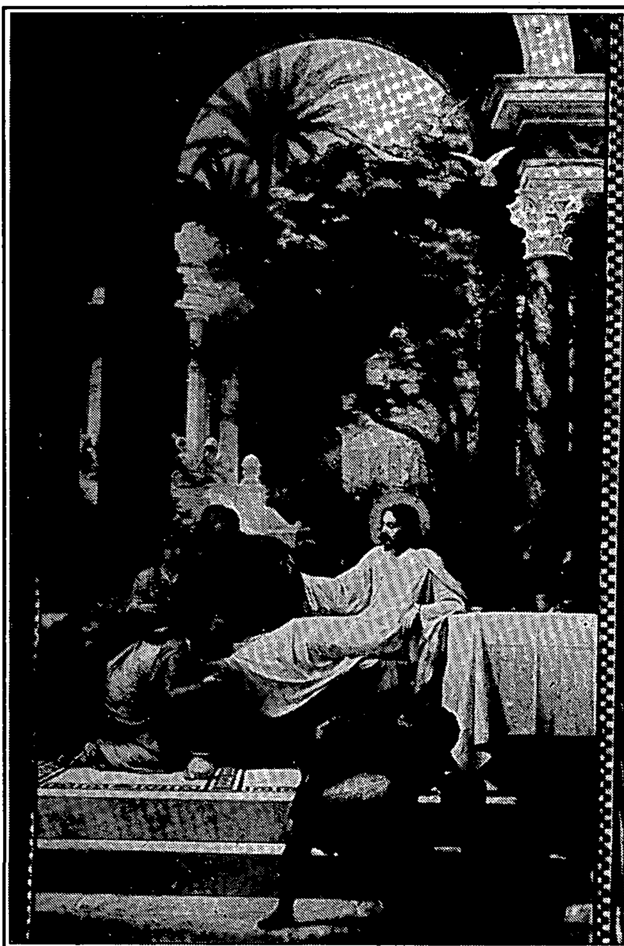
Destaca en el quadre del Calvari el seu fort dramatisme, especialment per la figura de Magdalena abraçada a la creu. Aquest quadre pot admirar-se millor a distància, en estar situat enfront del pas cap a l'església. La darrera obra de Monserdà per a la capella fou un confessionari del qual es conserva la factura datada l'any 1912, en què s'indica que fou construït segons el disseny i la vigilància de l'artista que la signà donant el vist-i-plau (15).

Referent a la decoració, en no tenir els projectes, no podem discernir entre l'obra de Cabañes i la de Monserdà, però tot ens fa pensar que l'arquitecte i el pintor treballaren en una estreta col.laboració.

A més del llegat tan important de les germanes Viñas, un gran benefactor de la capella fou el doctor Nicolau Belloc i Girvés, que va pagar l'import dels cinc quadres de Monserdà, la imatge del Sagrat Cor de l'escultor Pagès (16), destruïda el 1936, l'altar amb els seus àngels i canelobres, les sis llànties penjades, la barana del combregador, la decoració de l'absis, les figures dels evangelistes, el policromat dels murs, la credença i també 200 *duros* per acabar

El Primat de Pere. Pintura d'Enric Monserdà.

El perdó de la pecadora, a la casa de Simó. Enric Monserdà.

de satisfer l'import dels marbres, 52 *duros* per la seva col.locació, 25 *duros* per engrandir el sagrari i *varias otras cuentecitas*. De tots aquests donatius, en dóna fe una certificació del rector-arxiprest doctor Pau Costas (17).

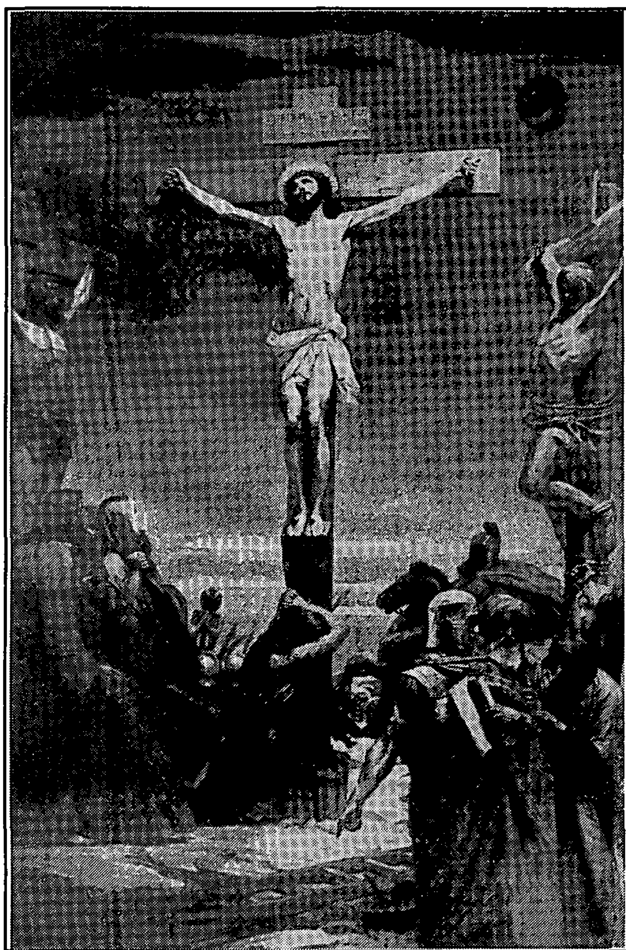
No tenim notícia de la construcció dels vitralls de la façana que tenen per tema els apòstols, però aquesta era una de les activitats en què sobresortí Monserdà, que dirigia les composicions del vidrier Eudald Amigó. La seva obra està escampada per tot Catalunya i també per terres castellanes i, fins i tot, d'Amèrica. Ens consta que va fer vidres per a Santa Maria de Mataró i un apostolat per a l'església dels jesuïtes de Barcelona. A Montserrat, hi té el rosetó de la façana i els vitralls de totes les capelles. A Barcelona treballà també a Santa Maria del Mar, Sant Agustí i a la Catedral. Monserdà col.laborà amb Amigó des de l'any 1877 i acabà exercint el càrrec de director artístic del taller.

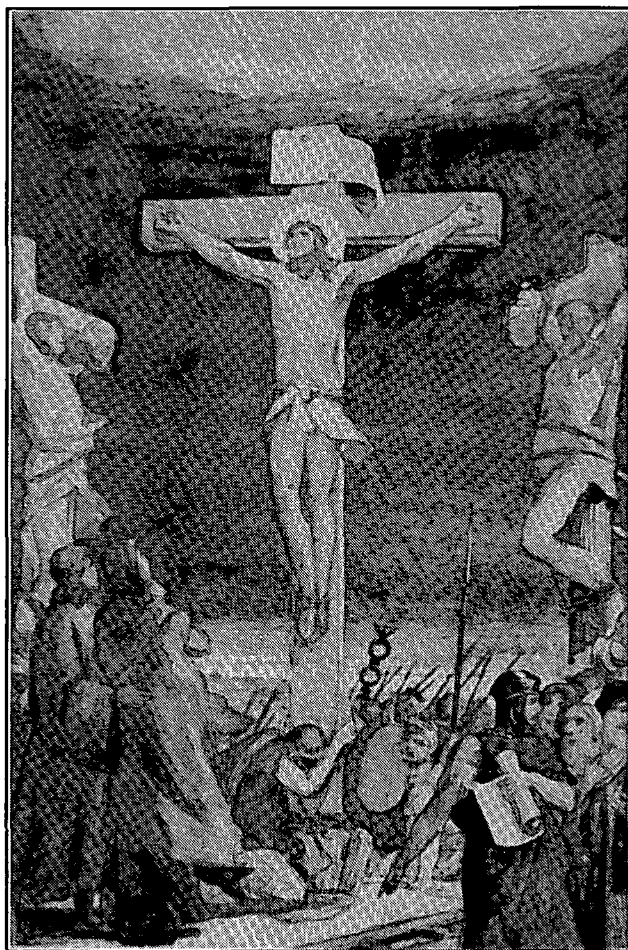
Monserdà no pogué exercir la seva gran vocació per la pintura religiosa de grans dimensions, gènere rarament sol.licitat, i per aquesta raó dedicà la seva vida a la docència i al disseny de vidres, mobles, metalls i orfebreria. Infravalorant la seva obra de decorador, deia d'ell mateix *jo sóc més aviat un director d'orquestra que un músic compositor*.

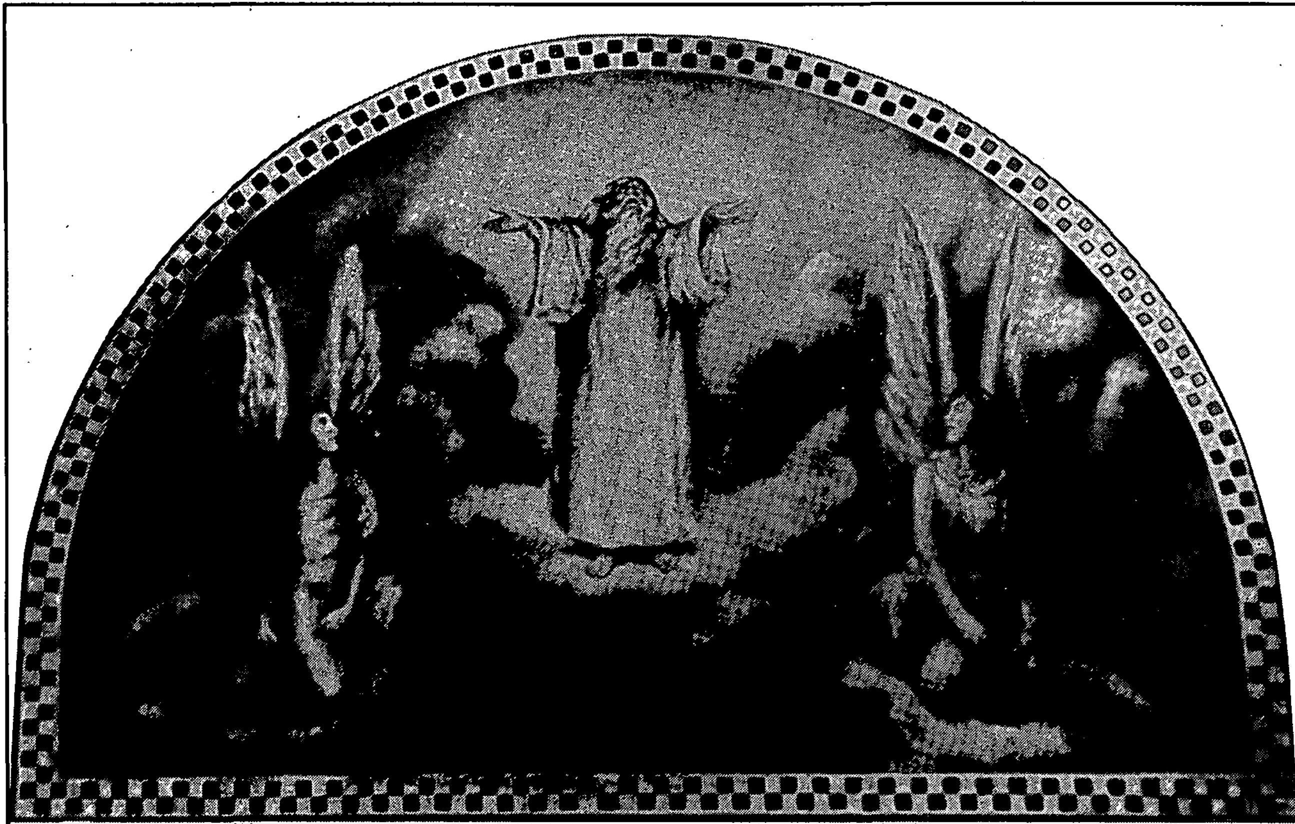
En la llista de guardons i premis aconseguits per Monserdà, hi trobem l'any 1895 una *Menció Honorífica* a l'Exposició General de Belles Arts. L'obra distingida era un *Projecte de pintura mural per a l'església de Santa Maria de Mataró*. No sabem si es tracta de la seva obra a la capella del Sagrament o d'un projecte més ambiciós per a tot el temple.

Monserdà acabà la seva vida dedicat plenament a la docència. Per a ell, l'ensenyament era un apostolat que exercí amb il.lusió i en sentir-se malalt pagà de la seva butxaca un professor suplent. Segons el seu biògraf, Feliu Elias, la vida de Monserdà seria una novel.la que *apassionaria a tothom, emocionaria a la majoria i alliçonaria a molts*.

La nova capella fou solemnement beneïda pel bisbe doctor Jaume Català i Albosa, el dia 28 de juliol de 1889, però no es posà en servei fins al 15 de

El Calvari. Pintura d'Enric Monserdà.

Esbós per al Calvari. Taller de l'artista.

Una de les pintures de Rafael Estrany, que substituïren l'obra de E. Monserdà, destruïda durant el període 1936-1939.

desembre del mateix any. El bisbe Català, fill d'Arenys de Mar, ofrenà a la capella la reixa d'entrada i havia costejat també els vitralls de les Santes als costats de l'altar major de la Basílica (18).

Una làpida redactada per l'eminent llatinista, l'acadèmic de la Història P. Fidel Fita, també fill d'Arenys, col.locada al vestíbul de la capella, commemora la seva inauguració amb aquestes paraules:

HOC . ADORANDI . SACRAMENTI .
SACELLUM .
AMPLISSIMO . SUMPTV . DOMINARUM .
CAROLINAE . ET .
RAIMUNDAE . DE . VIÑAS . SORORUM .
PIENTISSIMARUM .
OPE . NICOALI . BELLOCH .
STIPE . PLURIMORM . XP . FIDELIUM .
EXTRUCTUM . AC . MIRO . PERFECTUM .
OPERE . IN . TEMPLO .
PAROCHIALI . SANCTAE . MARIAE .
CIVITATIS . ILURONENSIS .
TERTIO . DIE . POSTQUAM .
ARAM . ALTARIS .
MAXIMI . CONSECRAVERAT .
SOLEMNI . BENEDICTIONE . IMPERTIVIT .
EXCELLENTISSIMUS . ATQUE .
ILLUSTRISSIMUS . D . D .
JACOBUS . CATALA . ET . ALBOSA . HUIUS .
DIOECESIS . PRAESUL .
ADSISTENTIBUS . EIUS . SEDIS .
DIGNITATIBUS . ET . CANONICIS .
CONVENIENTIBUS .
D . BONAVENTURA . CASTELLA .
ARCHIPRESBYTERO .ILURONENSI .
MAGISTRATIBUS . CLERO . SAECULARI .
AC . REGULARI . CIVIBUS .
POPULO . INNUMERABILI .
IDEMQUE . DICAVIT .
V . KAL . AUGUSTI . A . D . MDCCCLXXXIX .
AETERNAM . MISERIS . MORTALIBUS .
HOSTIA . VITAM .
EXULIBUS . PATRIAM .
DA . PARADISIACAM .

La traducció catalana és la següent: (19)

AQUESTA CAPELLA
PER ADORAR EL SAGRAMENT,
CONSTRUÏDA I ADMIRADAMENT ORNADA,
PER LA GENEROSÍSSIMA OFRENA DE LES
MOLT PIETOSES
GERMANES CAROLINA
I RAIMUNDA DE VIÑAS,

ELS BÉNS DE NICOLAU BELLOCH
I LES ALMOINES DE MOLTS FIDELS
CRISTIANS,
EN EL TEMPLE PARROQUIAL DE
SANTA MARIA DE LA CIUTAT DE MATARÓ,
L'ENDEMÀ PASSAT D'HAVER CONSAGRAT
L'ARA DE L'ALTAR MAJOR.
VA BENEIR-LA SOLEMNEMENT
L'EXCEL.LENTÍSSIM I IL.LUSTRÍSSIM
SR. JAUME CATALÀ I ALBOSA BISBE
D'AQUESTA DIÒCESI;
ASSISTINT-LO LES DIGNITATS I CANONGES
DE LA SEVA SEU.
IGUALMENT ESSENT PRESENTS
EL SR. BONAVENTURA CASTELLÀ,
ARXIPREST DE MATARÓ,
ELS MAGISTRATS, EL CLERGAT SECULAR
I REGULAR, ELS CIUTADANS
I UN POBLE INNOMBRABLE.
VA DEDICAR-LA EL Vè. DIA ABANS
DE LES KALENDES D'AGOST
(28 de juliol)
DE L'ANY DEL SENYOR 1889.
HÒSTIA SANTA DÓNA LA PÀTRIA DEL
PARADÍS I LA VIDA ETERNA ALS MISERA-
BLES MORTALS EXILIATS.

Posteriorment, l'any 1904 s'inaugurà el mosaic de paviment, obra destacada entre els mosaics modernistes, signada per l'italià establert a Barcelona Màrius Magliano. Aquest mosaic serà objecte d'un estudi especial.

Actualment la capella necessita una restauració; recentment s'ha refet la teulada però caldria netejar la decoració. Les pintures de Monserdà es conserven en bastant bon estat, però l'obra de Rafael Estrany ha quedat quasi totalment velada per una reacció del vernís provocada per les humitats ja resoltes. Amb una neteja a fons, la Capella tornaria a tenir l'esplendor dels dies de la seva inauguració.

Aquesta Capella, fruit d'un aiguabarreig d'estils, el medievalisme romànic i *bizantí* de Cabañes, i el modernisme i l'overbeckisme tardà de Monserdà, ha esdevingut un exemplar típic de l'arquitectura del seu temps.

Rafael Soler i Fonrodona

NOTES.

1.- MASM. *Diploma d'agregació de la confraria de la Minerva.*

2.- SOLER i FONRODONA, Rafael. Comunicació presentada a la IV Sessió d'Estudis Mataronins, 9 maig 1987. Museu-Arxiu de Santa Maria - Patronat Municipal de Cultura. Mataró, 1988.

3.- MASM. Esg. 7. Minerva Estatuts.

4.- MASM. Esg. 1. Obra 1.

5.- Ídem.

6.- MASM. Esg. 7. Minerva. *Determinacions del Consell 1863-1854.* (Els acords de l'administració de la Minerva indicats a continuació consten en el mateix llibre). Pàgs. 16 a 19.

7.- MASM. Plànols U.

8.- GARCIA i ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel. *La construcció d'una ciutat. Mataró 1500-1900.* Patronat Municipal de Cultura de Mataró, Editorial Alta Fulla 1989. Pàg. 408.

9.- MASM. Arxiu del Rector. Plec 33. Memòria Dr. Bonaventura Castellà, núm. 11.

10.- Dades biogràfiques facilitades per l'historiador Francesc Costa.

11.- FONTBONA, Francesc; MIRALLES, Francesc. *Història de l'art català.* Vol. VII. Del Modernisme al Noucentisme, 1888-1917. Ed. 62. Barcelona, 1985.

12.- CARRERAS i CANDI, Francesc. *Lo castel de Burriach o de Sant Vicens.* Mataró, estampa de Vilà i Font, 1908. Pàg. 230.

13.- PELLICER i PAGÈS, Josep M. *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro.* Mataró, Est. Tipográfico F. Horta, 1897.

14.- ELIAS, Feliu. *Enric Monserdà, la seva vida i la seva obra.* Barcelona 1926. (Les dades sobre la vida i activitats d'aquest pintor són extretes d'aquest llibre).

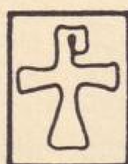
15.- MASM. Esg. 1. Obra 1.

16.- Francesc Pagès i Serratosa, 1852-1899. Aquest escultor és autor d'un relleu de la benedicció del primer tren de Barcelona a Mataró per a l'edifici del Palau de Justícia de Barcelona. El Museu Comarcal del Maresme exposa un guix d'aquest tema.

17.- MASM. Arxiu del Rector. Plec núm. 38 i núm. 52.

18.- FERRER i CLARIANA, Lluís. *Santa Maria de Mataró II.* Pàg. 194. Museu-Arxiu. Obra de Sant Francesc (V), Mataró 1971.

19.- *Full parroquial de Santa Maria de Mataró,* 3 setembre 1989.

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

amb la col.laboració del
Servei d'Arxius del Departament de Cultura
de la Generalitat de Catalunya